

ETO: 39+809. 451.1+894.511+930.85

YU ISSN 0350-2430

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

57

15. ÉVF.

1983 DECEMBER

HUNG. KÖZL.	15. ÉVF.	4. (57) SZ.	529-668. L.	NOVI SAD-ÚJVIDÉK	1983. DECEMBER
-------------	----------	-------------	-------------	------------------	-------------------

ETO: 39+809,451.1.+894.511+930.85

YU ISSN 0350-2430

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmsz folyóirata

15. ÉVF.

1983. DECEMBER

4.

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK / HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA / PAPERS OF HUNGARIAN STUDIES / HUNGAROLOGISCHE MITTEILUNGEN

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz folyóirata

Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz a Tartományi Tudományügyi Önigazgatási Érdekközösség támogatásával

Főszerkesztő: Molnár Csikós László

Felelős szerkesztő: Utasi Csaba

Kiadótanács: Štefan Barbarič (Ljubljana), Bori Imre (Újvidék), Utasi Csaba (Újvidék), Lazar Čurčić (Újvidék), Mirjana Fulanović-Šošić (Szarajevó), Paszkal Gilevszki (Szkopje), Molnár Csikós László (Újvidék), Božidar Kovaček (Újvidék), Ivan Meden (Zágráb), Ivanka Udovički (Belgrád) és Szeli István (Újvidék)

Technikai szerkesztő: Slavko Milentijević

Szerkesztőség: Hungarológiai Közlemények, 21000 Novi Sad, Stevan Musić u. sz. n.

Megjelenik évente négyszer.

Készült a szabadkai Birografika nyomdájában.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Kalapis Zoltán: Az utolsó nagy tiszai komp	529
Molnár Csikós László: A határozós szerkezetek kérdései a vajdasági magyar nyelvben	571
Veselinović Šulc Magdolna: A magyar és a szerb preromantika költészete és a XVIII-XIX. század fordulójának német irodalmi irányzatai	603
Mák Ferenc: Aldous Huxley műveinek fogadtatása Magyarországon a harmincas években	615

KÖZLEMÉNYEK

Silling István: A rövid és hosszú magánhangzó-fonémák rendszere a szilágyi nyelv-járásban	625
---	-----

BIBLIOGRÁFIA

Vékony László: A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek jegyzéke az Archaeológiai Értesítőben (1868—1974.)	633
---	-----

IN MEMORIAM

Penuvin Olga: Matijevics Lajos (1940—1983)	663
--	-----

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

Utani Csaba: Az Intézet életéből	667
--	-----

SADRŽAJ

STUDIJE

Kalapis Zoltán: Poslednja velika skela na Tisi.....	529
Molnár Csikós László: Problemi adverbijalnih sintagmi u mađarskom jeziku u Vojvodini	571
Magdalena Veselinović-Šulc: Poezija mađarske i srpske predromantike i pravci u nemačkoj književnosti krajem XVIII i početkom XIX veka.....	603
Mák Ferenc: Recepcija dela Oldes Hakslija u Mađarskoj za vreme tridesetih godina	615

SAOPŠTENJA

Silling István: Sistem kratkih i dugih vokala-fonema u narečju Svilojeva.....	625
---	-----

BIBLIOGRAFIJA

Vékony László: Spisak članaka u časopisu „Archaeológiai Értesítő“ koji se odnose na teritoriju Jugoslavije (1868—1974.)	633
---	-----

IN MEMORIAM

Penavin Olga: Matijevics Lajos (1940—1983)	663
--	-----

IZ ŽIVOTA INSTITUTA

Utasi Csaba: Iz života Instituta	667
--	-----

CONTENTS
STUDIES

Kalapis Zoltán: The Last of the Ferries on the River Tisa	529
Molnár Csikós László: Concerning adverbial phrases in the Hungarian language of Vojvodina	571
Veselinović Šulc Magdolna: Hungarian and Serbian pre-romantic poetry and the German literary trends of the late 18 th and early 19 th centuries	603
Mák Ferenc: Critical reception of the works of Aldous Huxley during the nineteenth-thirties in Hungary	615

REPORTS

Silling István: The Vowel Phoneme System in the Speech of the Hungarian Population of Svilojevo	625
---	-----

BIBLIOGRAPHY

Vékony László: A list of articles relating to the territory of modern Yugoslavia and appearing in the <i>ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ</i>	633
---	-----

IN MEMORIAM

Penavin Olga: Matijevics Lajos (1940—1983)	663
--	-----

FROM THE LIFE OF THE INSTITUTE

Utasi Csaba: From the life of the Institute	667
---	-----

INHALT

STUDIEN

Kalapis Zoltán: Die letzte große Fähre an den Theiß.....	529
Molnár Csikós László: Die Fragen der Bestimmungsstrukturen in der ungarischen Sprache in Woiwodina	571
Veselinović Šulc, Magdalene: Die Dichtung der ungarischen und serbischen Präromantik und die Richtungen der deutschen Literatur am Ende des XVIII-en und am Anfang des XIX-en Jahrhunderts.....	603
Mák Ferenc: Die kritische Rezeption von Aldous Huxleys Werke in Ungarn in den 30-en Jahren	615

MITTEILUNGEN

Silling István: Das System der kurzen und langen Vokalen im szilágyischen Dialekt	625
---	-----

BIBLIOGRAPHIE

Vékony László: Die Liste der Artikel in der Zeitschrift „Archaeológiai Értesítő“, betreffenden an das heutige Jugoslawien (1868—1974.)	633
--	-----

IN MEMORIAM

Penavin Olga: Matijevis Lajos (1940—1983.)	663
--	-----

AUS DEM LEBEN DES INSTITUTS

Utasi Csaba: Aus dem Leben des Instituts	667
--	-----

TANULMÁNYOK

ETO: 39+656.66

Original scientific paper

AZ UTOLSÓ NAGY TISZAI KOMP KALAPIS ZOLTÁN

A Magyar Szó szerkesztősége, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

A bácskai és a bánáti térségeket keresztbe hat főútvonal szeli át, északról déli irányba haladva a következők: Szabadka—Kanizsa—Törökkanizsa; Szabadka—Zenta—Csóka; Topolya—Ada—Padé—Kikinda; Zombor—Verbász—Becse—Törökbecse; Újvidék—Zsablya—Zrenjanin; Újvidék—Titel—Perlez.

A közlekedés általában zavartalan, mert a legnagyobb forgalmi akadályt, a két földrajzi tájat elválasztó Tiszát hidak ívelik át; ezt a szerepet Törökbecsénél a duzzasztómű koronája látja el.

A főútvonal aszfaltcsíkja egyedül Ada és Padé között szakad meg: itt a folyópartok közötti átkelést a fatengelyes világ maradványa, a komp közvetíti. Igaz, ez már nem evezőskomp — az ilyenek aztán már csakugyan kimentek a divatból —, de azért nem is gőz- vagy benzinhajtású, hanem csak olyan kötele, amelyet a révészek és a víz eleven ereje hajt az egyik oldalról a másikra.

Ez lenne tehát az utolsó komp a Tisza alsó folyásán.

Az utolsó abban az értelemben, hogy főútvonalon fekszik, fontos, ma is nélkülözhetetlen szerepet tölt be Bácska és Bánát közötti forgalmában. Egyébként nem társtalan. Rajta kívül még négy üzemel, de ezeknek kimondottan helyi jellegük van, főleg a kétparti gazdálkodás szolgálatában állnak.

Az egyik Zentától délre, a Bátkánál működik. A Tiszának ez a volt árterülete a múlt század végén befejezett szabályozással került a bácskai oldalról a bánátira, de telekkönyvíleg egészen mostanáig Zentához tartozott. A föld azóta sok esetben gazdát cserélt, de hogy a vízi járműre szükség van, az azt mutatja, hogy a „kettős birtokosok“ még nem vesztek ki. Moholnál és Péterrévénél a két település juhtenyésztőinek szintén a komp teremt lehetőséget, hogy a szikes bánáti gyepen, Kerekő, Vörösistálló, Liba és Simogy táján legelőgazdálkodást folytassanak. A negyedik Tarašnál közlekedik. Csurog, a hozzá legközelebb eső túlsó parti bácskai falu csak esőmentes időben közelíthető meg egy poros nyári úton.

A padéi komp tehát mindenképpen az utolsó jelentős tiszai átkelőhely vidékünkön. „A XX. században cseperegett fel, azért ilyen eleven“ — mondta

egyik beszélgetőtársam. Továbbélésének persze nem ez a magyarázata, de az tény, hogy a maga csaknem másfél századával a legfiatalabb tiszai komp gyermekeveit éli. A tőle jobbra és balra eső átkelőhelyek több százados múltra tekintenek vissza, némelyik mögött egy évezrednél is több áll.

A legősibb közülük az, amelyik a két Kanizsa közötti folyószakaszon jött létre. Az időszámításunk előtti IV. században élő Ammianus Marcellinus római történetíró szemtanúként jegyezte fel, hogy a Tisza beláthatatlan területeket áraszt el, emiatt „járatlan a vidék, ha csak nem ismerősei által“. Nagy becsben álltak tehát azok a folyópartok, amelyeket a kiöntéseken, a lápokon, a sűrű füzeseken át meg lehetett közelíteni, és viszonylag biztonságosan át lehetett jutni a túlsó partra. Ilyen hely volt a kanizsai rész is, és az itt emelt földvárban hol római, hol barbár fegyveresek tartották ellenőrzésük alatt az átkelőhelyet. A rév később a bánáti oldalon állandósult, a történészek az oklevelekben gyakran szereplő Reu Kanysát, Rew Kanisát a mai Törökkanizsával azonosították.

Anonymus is említi a honfoglalás regényes leírásában¹, hogy Szovárd, Kadocsa és Vojta hadnagyok „... a Tiszán Kanizsánál átkeltek és a Cesztreg vize mellett szállottak meg. . . , innen továbbvonulva a bögei részekre jutottak, aztán seregüket nekiindítva a Temes folyó felé mentek és Fövény-rév mellett ütöttek tábort.“ A nevezett hadnagyok történelmileg nem igazolt személyek, de az útirány leírása, a helyszínrajz pontos. Kanizsa a mai Törökkanizsával azonos, a Cesztreg az egykori Harangod, a mai Aranka mellékága volt, nevét a bánáti Csósztelek falu szerb elnevezése, a Čestereg őrizte meg, a bögei részek alatt a Bega nagy kiterjedésű árterülete értendő, a Fövény-rév pedig Módossal átellenben lelhető, Romániában, azaz a Temes menti Fény, románul Foeni községgel azonosítható.

A Gellért-legenda szintén utal Révkanizsára: a lázadó Ajtony serege egészen a településig vetette vissza az ellene küldött Csanád vitézt, aki majd később hadaival csak győzedelmeskedik felette. Pesty Frigyes² viszont azt közli, hogy Zsigmond király 1401. január 17-én Révkanizsát „összes tartozandóságaival csereképpen“ Csáky Miklós temesi főispánnak és testvérének, a visegrádi várnagynak adományozta.

Akár tovább is lehetne sorolni a tényeket, de az eddigiek is mintha igazolnák, hogy vidékünkön a középkorban ez volt a legismertebb folyami átkelőhely. „Hajdan az alsó Tiszán Kanizsa volt az egyetlen átkelő rév, korán kereskedelmi csomóponttá és így várossá is fejlődött, már 1329. december 14-én hetipiac van, s e szerint a kanizsai hetipiacot mindenkor a hét csütörtöki napján tartották. . .“ — írja dr. Borovszky Samu is.³

A XIII. században még két átkelőhely emelkedett ki a névtelenségből és vált forgalmas, népes településsé: Becse és Zenta.

Az előbbiről 1238-ban történt először említés, amikor IV. Béla Becse falut kivette a bácsi várispánság kezelése alól, és a fehérvári templomos

¹ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Budapest, 1977, 117. oldal.

² Pesty Frigyes: *Oklevelek Temes megye és Temesvár város történetéhez*. Temesvár, 1886, I. 306.

³ Borovszky Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig*. Bp., 1879, II. 512., 513.

lovagrendnek, a kereszteseknek adományozta, beleértve a tiszai révet, meg a szomszédos Churlach (Csurog) szaracén helység vásárjogát is. Nagy Lajos király 1377-ben a kereszteseket megerősítette birtokukban, viszont 1419-ben Zsigmond király Brankovics György szerb despota birtokába juttatja, a törökbecsei várral, a rév- és vámjoggal együtt⁴.

Az utóbbi, azaz a mai Zenta település előde Zyntarew, Szintarév néven vált ismertté. 1246-ban a túlsó parti Csanád megyéhez tartozott, s csak 1367-ben, Nagy Lajos idején került a budai káptalan bácskai javai közé. Ettől kezdve gyorsan fejlődött, virágzó kereskedelmi központtá alakult, úgyhogy II. Ulászló a budai káptalan többszöri unszolására lemondott ottani földesúri hatalmáról, és 1506-ban szabad királyi várossá nyilvánította. Az akkor keletkezett oklevélben „ugyanolyan javakkal, szabadalmakkal és előjogokkal“ ruházta fel Zentát, mint korábban Szegedet⁵.

A vízi forgalom, mint általában lenni szokott, Kanizsa, Zenta és Becse esetében is nagy településszervező erőnek bizonyult: korai várossá válásukat a hajózásnak köszönheték, de jórészt az élénk átkelő forgalomnak is.

Mozgalmas középkori révek

Milyen is lehetett vidékünkön egy középkori révhely? Pontos ismereteink erről nincsenek, csak következtetéseink, párhuzamaink, itt-ott némi tényanyagunk is.

Győrffy György állapította meg *István király és műve* c. munkájában, hogy a magyar feudális állam megalapítása idején „az egész országra kiterjedt vámhálózat működött, ami többszáz révést és az 50 vármegyében legalább félezer vámost foglalkoztatott“⁶.

Ezek a király szolgáló népei voltak, mivel eleinte a vám-, rév-, híd- és vásári jövedelmek az uralkodót illették, az udvari szervezet részei voltak. Csak a XIII. és a XIV. században kerültek az egyházi és a magánbirtokosok kezébe, a nekik adott királyi kiváltság alapján.

A várispánok, később a birtokosok tisztartóinak a dolga volt, hogy a befolyt vámot eljuttassák a kincstárnak, illetve a főúr udvarába. A vámot előbb természetben rótták le, később pedig pénzben is, amikor már a gazdasági szükséglet létrehozta a váltópénzt, az obulust. Az értékes aransolidus nem volt erre alkalmas fizetőeszköz, de még az ezüstdénár sem.

A forgalmasabb révhelyeken többféle vízi jármű állt az utasok szolgálatában. A legcélszerűbb a hidas volt, az evezős, kormánylapátos révhajó. Legelőbb kettő üzemelt, egy nagyobb és egy kisebb. Kéznél volt több csónak is, leginkább ladikfélék, olykor egy fatörzsből kivájt lélekvesztő is. A nyilvános révek mellett megjelentek a magánrévek is, amelyeket a birtokosok csak saját használatukra tartottak. Ilyen Adorjárnál kettő is volt, az óbudai apácák

⁴ Borovszky Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye*. I. 122. A Magyarország vármegyéi és udvarai sorozatban, Bp., é. n.

⁵ Uo. I. 273., 274.

⁶ Győrffy György: *István király és műve*. Bp., 1977., 334.

földjeit kötötte össze. A révkanizsai gazdatisztek azonban megkárosítva hitték uraikat, s nemegyszer hatalmaskodtak az idegen réveken. 1428. május 11-én végül is Zsigmond királynak kellett Csákyékát felszólítani, hogy tisztjeiket tiltsák el a révek háborgatásától, „mivel azokat az apácák nem utazóknak vámért való átszállítására, hanem gazdasági célokra rendezték be.”⁷

Némelyik hidas ma is óriásnak számítana folyóinkon. Zsigmond király 1396-ban hat komphajó beszerzését parancsolta meg Pozsony városának, s nagyságukat is kikötötte: „mindegyik akkora legyen, hogy azon 40 ló lovasával együtt elférjen. (Ez ma hét ragon.)”⁸ Takáts Ráfael 1791-ben kiadott *Toldalék* című tájszótárában egy „lovakat szállító hidat” emleget, s magyarázólag hozzáteszi, hogy ez a „hippangó”. Nos, ez sem lehetett egészen rozoga tákolmány.

A szerzőt egyébként a szegedi alsóvárosi ferences klostroból rendelték Padéra papi szolgálatra, becses szótárát is ott, hívei között, maga nyomtatta ki 1791-len — regényes körülmények között.⁹

Ahogy nem volt nagyobb eltérés a vízi járművek esetében, úgy a révszolgálatot is meglehetősen egységesen rendezték a középkorban. A révészek, a kormányosok, a csónakosok szinte kivétel nélkül a szláv népességből kerültek ki, a vámosok pedig izmaelita böszörmények voltak. Ezekre az utóbbiakra volt rábízva az egész állam pénzigazgatása is. A keletről származó népesség tarka összetételű volt — kazárok, volgai bolgárokból, besenyőkből állt —, de a mohamedán vallás erős közösséggé kovácsolta őket. Egyébként még kaliz és szaracén néven is ismertek.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy az alsó Tisza menti réveken is azonos volt a helyzet. Szláv őslakosság itt is élt, ezt jónéhány helységnév igazolja. A Kanizsa a szláv kneza szóból ered, és az a jelentése, hogy a település a fejedemé, a kenézé¹⁰, Padé pedig a podvej szóból származik, s annyit jelent, hogy part alatti hely, védett rész.¹¹

Az izmaelita böszörmények jelenlétére szintén helységnév utal. Kikinda tájára helyezik az oklevelek az elenyészett Kis- és Nagyböszörményt. A mai Csurog is, tudjuk, a középkorban Churlach néven szaracén telep volt.

A révek tája a hadfelvonulások idején a legforgalmasabb, ilyenkor öszszevonták a környékbeli hidásokat, a sószállító kerepeket, tutajokat is ácsoltak, de még így is sokan tömlőkön, gerendákba kapaszkodva vagy két ló közé lépve mentek át a Tiszán.

Ha nem is ennyire népes a part, de nagy a forgalom akkor is, ha az uralkodó érkezett meg, udvartartásával meg a kíséretében levő lovasbandériummal, vagy esetleg valamelyik főúr. Ilyen esetekben már írott feljegyzések is készülnek.

⁷ Borovszky: Csanád vm. i. m. II. 514.

⁸ Zolnay László: *Kincses Magyarország*. Bp., 1977., 381.

⁹ Bálint Sándor: *A szegedi nemzet*. Szeged, I. 12, 209.

¹⁰ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp., 1980.

¹¹ Borovszky: Csanád vm. i. m. 40.

Ezekből tudjuk, hogy az országba betört kunok 1091-ben Becsénél keltek át a folyón és feldúlták a Temesközt. László király a Tisza torkolatánál, a Szalánkeméni révnél kel át seregével és veri szét őket¹². 1526-ban Perényi Péter temesi főispán kelt át a becsei réven Mohács felé tartva — ez volt az utolsó útja. Három évvel később ugyancsak itt ment át seregével Zápolya János, ő is Mohács felé tartott, de csak tisztelegni ment a mezőn táborozó szultán elé. Gellért püspök Révkanizsánál járt át egyházmegyéjébe, de látta ez a táj Kinizsi és Dózsa hadait is. Mátyás királynak 1458. december 30-án, útban Szeged felé, nem kellett igénybe vennie a kanizsai hidast, mert a két part közé a tél jege vert hidat. Ulászló király 1494-ben Erdélyből jövet Zentán időzött, az ottani réven át kelt át Bácskába.¹³

Az útirajz még az oklevélnél is nagyobb ritkaság, egy kézen meg lehet számolni azokat a műveket, amelyek abban a korban születtek és leírást tartalmaznak vidékünkéről. Közéjük tartozik Bertrandon de la Brocquiére francia lovag és krónikás, aki a Szentföldről hazafelé tartva errefelé vette az irányt, és leírta, hogyan utazott 1433-ban a mai Bánát területén. (A zárójelben közölt megjegyzések az enyémeek.)

„Pancsovánál — írja a francia utazó — a lehető legegyszerűbb rónaságon áthaladva és egy folyón (a Temesen) komp segítségével átkelve, Becskerekre érkeztem. Becskerek városa a szerb despotáé (Brankovics Györgyé), és itt két más folyón (a Bega két ágán) hídon mentem át. Becskerekről Becsére jutottam, mely szintén a despotáé, itt átkeltem a mély és széles Tisza folyón. Végre a Tisza mellett fekvő Szegedre jutottam.“¹⁴

Az eddig elmondottak a rendkívüli események, jelenségek sorába tartoztak. De vajon milyenek voltak a középkori révek hétköznapijai, kik közlekedtek rajtuk?

A középkori tiszai révek utasai

A leggyakoribb utasok alighanem a vásárosok, a vándorkalmárok — az izmaeliták, a zsidók, a görögök, a dalmátok. Az elszaporodott hetipiacokra, az országos vásárookra viszik a szürke posztót, a végpatyolatot — de brokátot, czüstszásal bársonyt, bíborpalástot, skarlátövet is a várbelieknek — meg hát mézet, viaszt, bort, gyümölcsöt, vadat, faggyúgyertyát, kovát, illatos fűszereket, leginkább borsot és sáfrányt. Igen nagy a sóforgalom, ez a király, majd a főurak kezében van. Az erdélyi sókocka a Maroson érkezik Szegedre, onnan a révkanizsai sókamrákba kerül, innen a városokba, a piacokra, a réven át pedig a bácskai részekre szállítják.

Hivatalból utaznak, foglalkozásukból eredően réven járók a csószok, a király futárai is. A hírvivőknek országos hálózata volt, főemberük ajtónálló szolgálatot teljesítet az uralkodónál. Amikor megkapta a továbbítandó üzenetet vagy a parancsot, hogy valakit a király színe elé kell citálni, a csósz azon nyomban útrakelt, és gyorsan is haladt, mert a királyi ménesekből, a megyehatároknál állomásozó hadiménekből váltotta lovát.

¹² *László király emlékezete* (Bibliotheca Historica). Bp., 1977. 19.

¹³ Borovszky: *Bács—Bodrog* vm. i. m. 275.

¹⁴ Borovszky Samu (szerk.): *Torontál vármegye*. 352. *A Magyarország vármegyéi és városai sorozatban*, Bp., é. n.

A király olykor az ezen a tájon letelepített vagy szolgálatot teljesítő katonákat hívta hadba, ilyenkor több dolga volt a révészeknek is. A nagyobb-részt elenyészett helységnevek alapján ítélve sokféle hadinép ülte meg ezt a tájat. Ezt az esetleges ásatások is bizonyára szépen ki tudnák mutatni.

A honfoglaló törzsnevekről elnevezett falvak arról tanúskodnak, hogy ide, a nemzeti szállásterületeiktől távol eső vidékekre telepítették le azokat, akik a király kíséretéhez tartoztak, állandó katonaságát képezték, azaz a harcok jobbságát. Ez volt a kor szokása, ők voltak a rendfenntartó erők, örködték a királyi birtokok, vadászterületek, kereskedelmi utak, átkelőhelyek felett. Észak-Bánátban, az egykori Csanád megye déli részében, három ilyen telep volt: Jenő (1222), Kér, a mai Padé és Tiszaszentmiklós között (1256) és Tarján (1256), amely azonos a korunkban elnéptelenedett Terjánnal.¹⁵ A zárójelben közölt évszám a falu első okirati említésére utal.

Hasonló feladattal állomásoztak ezen a tájon a nehézfegyverzetű, vareg-oroszokból álló királyi sereg zsoldosai is. Erre a tényre utal az Orosztelek és Oroszi (1332) helynév¹⁶. Ez az utóbbi Kisorosz, illetve Rusko Selo alakban él tovább.

A törzsfők, a vezérek, a hadnagyok nevéből képzett helységnevek is részben katonáktól vagy szolgáló népektől lakott településekre, részben pedig más népcsoportokból kivált, a segédcapatok szerepkörét betöltő törzstörödékek jelenlétére utalnak. Csak azok közül említenék meg néhányat, amelyek ma is élő helységnevek Észak- és Közép-Bánátban: Szaján¹⁷, Rábé¹⁸, Hetény (Hetin)¹⁹, Tarhos (Taraš)²⁰, Terján.²¹

Némelyik elenyészett településnév magának a letelepedett néptörödékek törzsi nevét őrizte meg. A Varsány²² (1256) az alánok, az Őrs²³ (1360) a kabarok ittletére mutat. Az Aranka partján fekvő Óbesenyő (Románia)²⁴ az azonos nevű nép ősi telepe volt, 1331-ben itt már hetivásárt tartottak.

A kunok, a besenyőkkel együtt, tömegesen, szinte egy tagban éltek ezen a tájon. Ezt a Kikinda melletti egykori Hollósszállás,²⁵ a Nakovo táján levő Kunszőlős, a Romániában, közvetlenül a határ mentén található Valkány²⁶, meg az ebből képzett Végvalkány, Külvalkány, Hegyessvalkány, Tompavalkány nevű kun szállások igazolják.

Valamivel délebbre a Kölpény és a Kupinovo²⁷ helynevek még egy erre a tájra sodródott népelemről tudósítanak: a skandináv eredetű kölpényekről. Nekik határvédő szerepük volt. A Bega torkolatánál találjuk a Kölpény,

¹⁵ Györffy: István király. . . i. m. 197—199.

¹⁶ Uo. 511—513.

¹⁷ Borovszky: Torontál vm. i. m. 112.

¹⁸ Kiss: Földrajzi nevek. . . i. m.

¹⁹ Györffy: István király. . . i. m. 255.

²⁰ Uo. 165, 199, 201.

²¹ Borovszky: Csanád megye. . . i. m. 636.

²² Kiss: Földrajzi nevek. i. m.

²³ Györffy: István király. . . i. m. 105.

²⁴ Uo. 515.

²⁵ Borovszky: Csanád megye. . . i. m. 241—243.

²⁶ Borovszky: Torontál vm. i. m. 135.

²⁷ Györffy: István király. . . i. m. 84.

illetve Kupinovo tavat, Csenta táján pedig a Kulpin pusztát, de Dél-Bácskában is van egy Kulpin falu, Szerémségben, a Száva közelében egy Kupinovo, nem beszélve a Szlavóniában található hasonló nevű helységekről.

Az eddigi részletezésből alighanem kitűnik, hogy a Tisza mentén, a Maros és a Bega közötti térségben rendkívül tarka az etnikum, s mindez némi fényt vethet arra is, hogy mennyire színes és változatos kép alakulhatott ki olykor a révek táján. Persze egy pillanatig sem kell hinni azt, hogy a fegyveresek alkotják az átkelők zömét — ez csak a hadfelvonulások, a háborúk idején következett be —, egyébként, mint már volt róla szó, a többséget a „civiliek“ alkotják. A már említettekén kívül újabb s újabb rétegek jelenléte valószínűsíthető, úgyhogy ez a látvány még változatosabb, még mozgalmasabb lehetett.

Kik éltek a várkerület, a várszervezet, a későbbi vármegye falvaiban, a terjedelmes királyi, majd fokozatosan elszaporodó főúri birtokokon, vadász- és halászerületeken? Ennek érzékeltetésére szintén a helységnevek lehetnek segítségünkre, mégpedig azok, amelyeket foglalkozásnevekből képeztek. Ezek fontos források, a történészek is gyakran hivatkoznak rájuk, természetesen az okiratok tanulmányozása, a régészet és az egyéb tudományok eredményeinek felhasználása mellett.

Nagy általánosságban szólva különféle terményeket adó, szolgáltatásokat végző várnépek, szolgálónépek, kézművesek lakják a vidéket. Ez idő tájt, etnikai hovatartozástól függetlenül, már mindenkit szolgaságba, jobbágyi morbu taszítottak — a honfoglalókat, a segédnépeket, az őslakosságot egyaránt.

Legnépesebb az udvarnokok földművelő-termelő rétege, ők azok, akik a főúri udvarokat ellátják mezőgazdasági terményekkel és készítményekkel: búzával, liszttel, kenyérrrel. A tárnokoknak az a dolguk, hogy a várban, udvarházukban a beszállított javakat raktározzák, megőrizték. A szőlészet esetében is szembetűnő a munkamegosztás, vannak bortermelő szőlészek és vannak bortúróló bocsárdok. Ezek az utóbbiak nemcsak „a butykosok őrei“, hanem kálárok is.

Vidékünkön mind a négy foglalkozásnévből képzett helységnevre van példánk: Udvarnok²⁸ (1332), a mai Banatski Dvor; Tárnok²⁹ (1332), a mai Torók; Bocsár³⁰ (1211), ma is ez a neve magyarul is, szerbül is; Szőlős³¹ (1222), a mai Nakovo táján volt, de elenyészett. Az oklevelek tudnak még Kiv Szőlősről, Nagy Szőlősről, Egyházzőlősről, Kunszőlősről is.

A vadászattal, halászáttal kapcsolatos foglalkozásnevekből szintén képeztek helységneveket, nyilván ott, ahol ilyen foglalkozásúak dolgoztak és laktak. Emellett, a szintén elenyészett Morotva település tőzomszedságában volt egy Halászfalu³² (1247). A sólymokat idomító, a vadászaton segédkező sólymászok jelenlétéről vall az egykori Solymos³³ falu (1345), Ó-Besenő

²⁸ Uo. 428; Borovszky: Torontál vm. i. m. 132.

²⁹ Győrffy: István király. . . i. m. 247; Borovszky: Torontál vm. i. m. 67.

³⁰ Győrffy: István király. . . i. m. 205, 440.

³¹ Borovszky: Csanaud megye. . . i. m. 296, 319.

³² Uo. 410.

³³ Uo. 312; Győrffy: István király. . . i. m. 437.

táján. Az egybeesés sem lehet véletlen, a besenyők ugyanis kitűnő vadászok hírében álltak. A pecérek ebtenyésztők, vadászkutya-gondozók voltak, foglalkozásuk nevét az Ada helyén elenyészett Peszér³⁴ (1332) őrzi. A daróc foglalkozásnak eléggé bizonytalan a jelentése, egyes források az erdőirtókkal, más források viszont a vadbőrnyúzókkal azonosítják. A mai Gyála szomszédságában volt egy Daróc (1451) település. A hódokról, ezekről az értékes prémet adó vízi állatokról sok települést neveztek el, ebből arra következtethetünk, hogy a hódászat is elterjedt foglalkozás lehetett. Egy Hód nevű település (1230) egykor Szécsány mellett létezett, de az okiratok Hódost (1247) és Hódmezőt (1337) is emlegetnek. A mai Jazovóval teljesen egybeépült Hodics táján kell keresnünk a középkori Hódegyházat, Hódpusztát (1337).³⁶

Egy 1450-ből származó révkanizsai jobbágyjegyzékben a következő foglalkozásnévből képzett vagy foglalkozásra is utalható személynevek vannak: Deák, Halász, Kovács, Kulcsár, Lócsós, Molnár, Nyulas, Révész, Szabó, Szappanos, Szűcs, Tagló, Tímár, Varga.³⁷

Nos, ebből a jobbágyi sorba süllyedt földművelő, halász, vadász és kézműves népeségből alkalomadtán szintén kikerülhetett jónéhány réven járó is. Igaz, a röghözkötöttség gondolata és gyakorlata ekkor már mély gyökeret eresztett, de ez nem zárta ki mozgékonyágukat, mivel egyre több a termény és a termék, egyre jobban kell a szekeres, a fuvaros, a cipekedő.

A szekeres szolgálatot teljesítő udvarnokoknak általában nagy szerepük volt a terményszállításában, de bennünket most nem a várba, az udvarházba irányuló forgalom érdekel, hanem az, amely a folyón túlra áramlik. A Tisza, a Maros és az Aranka partján szép számban megszorodott helyi székhelyű monostorok mellett gazdag birtokalapítványa volt ezen a tájon az esztergomi érsekségnek, a tihanyi apátságnak, a budai káptalannak, a budai apácáknak, valamint lejjebb a fehérvári templomosok rendjének. Ezek virágzó gazdaságok voltak. Csóka, Tiszaszentmiklós, Padé táján egymást érték a halastavak, a sókamra közelsége pedig lehetővé tette a halak földolgozását is. Innen aztán az udvarnokok hosszú szekérsorokban fuvarozták a sózott halat és a többi élelmet a réven át a kolostorok, a papi székhelyek felé.

A mezőgazdasági terményfeleslegnek, az erdő hasznának és a kézműves jobbágyság termékeinek értékesítésében döntő szerepet játszanak a vásárok. A kanizsai és a zentai átkelőhely forgalmára bizonyára nem kis mértékben hatott egy olyan nagy vásároshely közelsége, mint amilyen Szeged volt. A Bácskába érkező vándorkereskedők, kézművesek célpontja a virágzó bánáti Becse, de nem téveszthető szem elől, hogy Becskereknek is már 1331-ben vására volt.

A kor embere, ha sietett, nyeregbe szállt. De adatok vannak a kerekes járművek elszaporodásáról is. „Útamon — írja 1433-ban az idézett francia lovag és utazó — találkoztam emberekkel, akik szekereken utaztak, heten az egyikken, heten-nyolcan a másikon, és a szekeret, mint ahogy ez szokás

³⁴ Borovszky: Bács-Bodrog vm. i. m. II. 41.

³⁵ Borovszky: Csanád megye. . . i. m. 128; Györffy: István király. . . i. m. 427, 434, 466.

³⁶ Borovszky: Csanád megye. . . i. m. 211—214.

³⁷ Uo. 514.

csak egy ló húzta. . . Némely szekér a vidék szokása szerint van lefedve, melyek igen szépek, és könnyűek a kerekek és minden egyéb részük, és úgy tűnik, egy ember elvinné a vállán, ha a sárban elakadna. És a hátsó kerekek sokkal magasabban vannak, mint az elsők.“

Bertrandon de la Brocquiére alighanem az ajonca kocsit írta le, amelynek villa alakú rúdja volt, egy ló húzta, és a hátsó kerekei nagyobbak voltak az elsőnél. Szép lett volna persze, ha megírja azt is, hová, merre tartottak. Az akkori utasok egyébként bő felső öltözetben indultak útra. Ebből lett később a porköpony, ezt a szót Takáts Ráfael is felvette tájszótárába, a következő magyarázattal: „Por ellen való rendezmény“.³⁸

A kétfogatós rudasszekér a fuvarozás eszköze volt, ilyeneken szállították a sózott halat Budára. Nem volt ritkaság az ember vontatta kétkerekű taliga sem, ezt Kun László szekérének nevezte a szegénység.

Nagy a valószínűsége, hogy a gyalogos és lovas népség mellett ezek a szekerek is igénybe vették a tiszai komphajókat. A mázsaszekér, a nagykereskedelmi és a nemzetközi forgalom négy, hat vagy még ennél is többfogatú nehéz járművei viszont nem jártak erre, mert a nagykereskedelmi utak elkerülték ezt a vidéket — a velencei kalmárok Szlavónián keresztül, a raguzai kereskedők Szerémségen át, leginkább a pétervárad-i réven átkelve jutottak a Pannon síkságra. Domanovszky Sándor *Mázsaszekér* című tanulmányában egyébként ki is mutatta, hogy ennek a szállító eszköznek a sáros, homokos alföldön semmi nyoma nem volt.³⁹

Az ismert okmányok, a történelmi és művelődéstörténeti könyvek monográfiák, főleg Györffy idézett munkájának adatai alapján meg a párhuzamok felállításával némi betekintést próbáltam adni a három legfontosabb középkori tiszai átkelőhely mindennapi életébe. Bármennyire is óvakodtam minden ellenőrizetlen megállapítástól, de még célzástól is, mégsem mondhatom határozottan, hogy ilyen volt a révek hétköznapja, hanem csak azt, hogy talán ilyen volt, ilyen is lehetett.

Kiváltságlevél a padéi kompjáraton

A Bácskát és a Bánátot összekötő közlekedési ütőerek ma is Kanizsán, Zentán és Bácsán keresztül vezetnek, akárcsak századokkal ezelőtt. Itt még a hidaknak is száz esztendő's múltjuk van.

A korábban felsorolt hat főútvonalon fekszik még Titel és Zsablya. Az uszfaltút és a vasúti pálya áthaladását a vízi akadályon itt is a vas- és beton-építmények biztosítják.

Az átkelőhely ősisége a folyótól egyébként is távolabb eső Zsablyánál mutatható ki legkevésbé. Pesty Frigyes idézett könyvében csak a túlsó parti Arudi falu, a mai Aradac esetében említi egy helyütt a vámszedési jogot. Titelről már sokkal több szó esik az okmányokban, főleg az ottani vár, a prépostság, a hiteles hely és a kikötő kapcsán, meg hát valamivel lejjebb,

³⁸ Takáts Ráfael: *Toldalték* (tájszótár). Padé, 1791.

³⁹ Domanovszky Sándor: *Gazdaság és társadalom a középkorban*. Bp., 1979, 101.

a Tisza torkolatánál fekvő, a szerémségi oldalon levő Szalánkemánrévről is, a mai Stari Slankamenről, amely a középkori sókereskedelem fontos telepe volt. „Árpád vezér meg nemesei... egészen Titelig mentek... majd továbbindulva a Szalánkemén-révhez jutottak...” — jegyezte fel a mondák alapján a Névtelen Jegyző is.⁴⁰

A hat főútvonalon tehát öt híd van, a hatodikon azonban, Ada és Padé között — mint tudjuk — ma is komp tartja fenn a forgalmat.

Egy múltból ittfelajtott vízi jármű.

„A révek és a kompok abból az időből valók — írja a század legelején Tömörkény István —, amidőn nem volt még olyan túlságosan nagy a sietség. A kompokon... évszázadok alatt alig is változott... valami. Talán: hogy drótkötélen jár és a drótkötélen rézcsiga szalad ama facsiga helyett, amit régen görgökutyának neveztek. Amúgy megmaradt mindenben a régi és széles lapos víziedény, amely kilenc-tíz terhes kocsival átmegy a vízen...”⁴¹

És a komp a Tiszának pont egy olyan részén maradt fenn, amelyről egyébként sem hagytak nyomot a múltó évszázadok, amelyről hallgatnak az oklevelek. Alig hihető, hogy a népes és forgalmas Csanád megyének ezen a részén ne lett volna, de kimutatni nem lehet. Egyedül Borovszky tesz róla említést, de ő is csak ilyen formában teszi: „Minthogy itt a Tiszán rév közlekedett, korán a török birtokába jutott Padé.”⁴²

Más átkelőhelyek esetében a források közlékenyebbek, a szanádi révről például közvetve szerzünk tudomást egy 1284-ben keletkezett oklevélből. Megtudjuk belőle, hogy Tamás István egyházaskéri kúriájából a kunok elől menekülve átúszta a Tiszát, annyi ideje sem volt, hogy „a néhány kilométerre fekvő révhöz, Szanádra eljusson és így keljen át a folyón”. Egy másik okmány arról tudósít, hogy Albert király 1439 szeptemberében kétszer is a Titel melletti Tüdő-révnél tartózkodott.⁴³ A martonosi révről nem egy híradás van, az adójániról is — ott Magyar Pálnak volt révjoga 1331-ben.⁴⁴

Fontos adat, ha a helynév magába foglalja a rév szót. Erre már volt példa Révkanizsa és Szintarév esetében. Az okiratok egy Révgaládot említenek Kikinda környékén. Az Ada—Padé közti átjáróval szomszédos Mohol is hajdanában Moharéve volt.⁴⁵ 1323-ból és 1332-ből vannak adataink róla. Ezekben az években Becsei Imre, a birtokokat gyűjtögető főúr előbb elcserélte, majd 40 márka ezüstért visszavásárolta Moharévét és környékét. 1412-ben már egy másik nagyhatalmú család, a Telegdiék tulajdonában van.

Homokrév volt a mai Mokrin egykori neve. „A régi falu a Harangod folyó partján feküdt, éppen ennek homos medréről nevezte el a nép ajka az itt közlekedő révet” — írja dr. Borovszky Samu.⁴⁶

⁴⁰ Anonymus i. m. 114.

⁴¹ Tömörkény István: *Új bor idején*. Bp., 1958, 258.

⁴² Borovszky: Csanád megye... i. m. 470.

⁴³ Borovszky: Bács—Bodrog vm. i. m. 165.

⁴⁴ Uo. 312.

⁴⁵ Uo. 113.

⁴⁶ Borovszky: Csanád megye... i. m. 243.

Ezek a helységnevek már átalakultak, elenyésztek, de Péterréve ma is őrzi ősi alakját. 1522-ben történt említés róla egy Csongrád megyei tizedjegyzékben.⁴⁷

Egykori révhelyeknek tekinthetjük azokat a településeket is, amelyek nevében a híd szó ötvöződött, mivel a kompot hajdanában hídasnak, révhídnak nevezték. Ilyen lehetett Bosorhida, Bassalhida, a mai Basahíd, továbbá Kishida, a Temes partján meg Ecsehida a Bega mentén, a mai Écska alatt.

De az ikertelepülések esetében még az olyan helynevek alapján is átkelhető helyeket gyaníthatunk, mint amilyen a mai Taraš és Csurog. Az előbbi Árpád fejedelem legidősebb fiának, Tarhosnak emlékét őrzi, az utóbbi pedig, tudjuk, azonos egy régi szaracén faluval. Szinte lehetetlen, hogy egy előkelő úr szállásterülete s egy kereskedelmi telep között ne lett volna közvetlen kapcsolat. Ma is van, megfelelő utak nélkül is.

A révekről tehát sok forrásból tájékozódhatunk, de a padéiról, úgy látszik, sem névemlék, sem okirat nem maradt fenn, sőt utalás sem történik rá. Magáról a településről tudnak az okiratok, a Csanád nemzetség birtokaként tartják számon. 1256-ban Kelemenős bán fiainak jutott, majd 1285. április 26-án IV. László a bán unokáját erősítette meg itteni birtokában. 1337-ben az egész falut egy Makófalvi nevezetű család kapta, 1479-ben viszont két testvéré, Frank Lászlóé és Jánosé. Padé településtörténete tehát mélyen a középkorba nyúlik, átkelőhely jellege azonban nem kerül szóba.⁴⁸

Arra kell gondolnunk, hogy a két alighanem alkalmasabb és elhíresedett révhely között — északon a zentai, délen a becsei — nem fejlődhetett ki, csak alkalmi lehetett, helyi jellegű. Esetleg ki is maradhatott az okmányokból, ami persze nehezen hihető, bár hasonlóra századunk első évtizedéből is van példa. Az 1911-ben megjelent Torontál vármegye monográfiájában részletes helytörténeti leírás van minden helységről, Padéről is, de a kompról nincs egy szó sem, pedig ekkor már hetven éve fennállt.

Az újabb korban először 1840. július 9-én történik említés róla. Ebben az évben Diván György padéi birtokos kiváltságlevelet kapott I. Ferdinánd császártól a rév felállítására és a vámszedési jogra.

... Megengedjük és hozzájárulásunkat adjuk — olvasható a kikindai levéltárban őrzött kiváltságlevél másolatában⁴⁹ —, hogy Padéi Diván György saját költségén kompjáratot állítson fel a Tiszán, mégpedig a Torontál vármegye területén fekvő padéi birtoka és a Bács-Bodrog vármegye területén fekvő Ada között, és hogy mindenkítől a megyei törvényhatóság által megszabott tarifa alapján átkelési vámot követeljen és szedhessen, kivéve azokat, akik nemesi, királyi vagy egyéb különleges privilégium alapján ennek fizetésétől mentesülnek. . . “

A kiváltságlevél kötelezte Diván Györgyöt, hogy a kompot saját költségén felállítsa és fenntartsa; hogy az Arankán levő három hidat meg a barnaháti hidacskát is jó karban tartsa; hogy az Aranka tiszai torkolatánál saját költségén

⁴⁷ Borovszky: Bács—Bodrog vm. i. m. 142.

⁴⁸ Borovszky: Csanád megye. . . i. m. 470—472.

⁴⁹ A padéi kompra vonatkozó dokumentumok, amelyekre az elkövetkezőkben hivatkozás történik, a Kikindai Levéltárban találhatóak, a padéi község tíz doboznyi iratai között Padéj (1862—1918).

zsilipet csináltasson; hogy a megye által jóváhagyott átkelési díj jegyzékét kifüggeszse a kompra, meg az átkelőhely padéi és adai oldalára.

„... Biztatunk benneteket kereskedők, tőzsérek, piacokra menők és mindennemű utasok, egyenként és közösen — áll a kiváltságlevélben —, hogy a nevezett kompon bármikor keljetek át dolgaitokkal, javaitokkal és jószágaitokkal, megfizetve a megyei törvényhatóság által megszabott átkelési díjat, és menjetek innen, ahová csak akartok, abban a tudatban, hogy mind ti, mind pedig javaitok, királyi felségünk oltalma alatt áll. Óhajunk, hogy ezen engedélyünket minden piacon és nyilvános helyen közhírré tegyék. Megerősítjük pedig ezt a mi apostoli királyságunk titkos pecsétjével, miután felolvasták és hitelesítették előttünk, és akarjuk, hogy ez örök időkre így maradjon.“

Herresbacher József nyugalmazott tanító és postamester az 1914-ben befejezett helytörténeti munkájában — a kiadatlan kézirat másolatát szintén a kikindai levéltár őrzi — azt írja, hogy a birtokos 1842-ben kapta a révjogot, s ez az adat került be a későbbi írásokba, diplomai munkákba, így Mata R. Šečerov *Hronka Padeja* (1975) című könyvébe is. Az adatot feltehetően úgy kell értelmezni, hogy ekkor kezdődött a forgalom, könnyen lehetséges ugyanis, hogy a komp, de különösen a zsilip elkészítése igénybe vette azt a másfél-két évet, amely a kiváltságlevél kiadása és a forgalom tényleges beindítása között volt.

Az igazi kérdés persze nem is ez, hanem az, hogy miért ilyen későn, miért csak a XIX. század derekán?

A helyzet megértéséhez el kell mondanunk, hogy a Tisza a törökök kiverése után is még sokáig szigorúan elválasztotta egymástól Bácskát és Bánátot, szinte demarkációs vonal volt. A XVIII. század elejéig ezt szó szerint kell érteni, mert itt volt az osztrák és a török birodalom határa, majd csak 1717-ben került a Duna—Száva vonalára. De a török még 1788-ban is betört Bánát földjére, igaz, ekkor már utoljára. A XVIII. század derekáig a Tisza mindkét oldala katonai határőrvidék volt — Bánát Duna menti része egészen a XIX. század végéig —, majd ennek felszámolása után Bácskában két önkormányzati koronakerület alakult, Bánátban pedig megmaradt a Temesi Bánság néven ismert közigazgatási egység, amelyet Bécsből kormányoztak, csakhogy most már nem katonai, hanem civil hatóságok.

Az 1720-ban lebonyolított összeírás szerint a birodalomban a Temesi Bánság volt a legritkább népességű, mindössze 1,7 fő jutott egy négyzetkilométerre. De ettől kezdve a lakosság már rohamosan növekedett, ez volt a nagy telepítések korszaka, különösen sok német telepes érkezett. A mezőgazdaság fellendítése érdekében és a várt haszon reményében európai méretekben is nagy vízi munkálatokba fogtak: szabályozták a Begát, lecsapolták a nagy mocsarakat, termővé fordították a vidéket.

Bánát sajátos etnikai és természeti képe ekkor alakult ki.

„Törökkanizsnál átkeltem a Tiszán — írja 1770-ben Born Ignác, a sokat utazó természettudós —, a talajt ettől kezdve termékenyebbnek és műveltebbnek találtam. Egymást érik a faültetvények, szántóföldek és tele-

pítványek, mindennek létesítése tömérdek költséget okoz a császári királyné-
nak“, azaz Mária Teréziának.

Az adott képet pontosnak fogadhatjuk el, ekkor Bánátot már a monarchia
éléskamrájaként emlegették, habár még nagy füves pusztaságok is voltak,
kevés lábasjószággal.

A mezőgazdasági áruszállítás eszköze ebben a korban a hajó. A kincstári
birtokok búzatermését és egyéb terményeit a Tiszán és a Dunán szállítják
közvetlenül Bécsbe és onnan tovább. Tehát ilyen szempontból sincs kapcsolat
Bácskával, a megnyíló Ferenc-csatorna is csak részben enyhíti a két vidék
elszigetelődését egymástól.

A kapocs szerepét a révek töltik be, az utazó és helyi forgalmat azonban
a meglevők is ki tudják elégíteni, a nagy hagyományú átkelőhelyek: a kanizsai,
a zentai, a becsei. A tiszai koronakerület 1751-ben hozott szabályzata szerint
Becse és Kanizsa „kompot tart fenn a temesi részekkel való közlekedésre“.
Korábbi működésükről is van adat. Az 1738—42 között dúló, utolsó nagy
pestisjárvány idején mindkettő szigorú utasítást kapott a hatóságtól, hogy
ellenőrzés nélkül „senkit sem engedjenek át a Tiszán Bánságból“.

A szabályozatlan folyó nagy természeti akadály is. Pálffy János császári
tábornok 1715-ben Zsablyánál akart átmenni seregével Temesvár felé, de
„a folyó annyira megduzzadt, hogy Zentáig kellett mennie, hol szerencsésen
átkelt a Tiszán“.

Az újabb révek használatát, illetve a régiék felújítását majd csak a XIX.
század hozza meg, azaz a gazdasági fejlődés kívánja meg: a nagyobb termény-
többlet jelentkezése, a szabadabb áruforgalom, az igények növekedése.

A padéi komp esetében is jól kitapintható, hogy a paraszti árutermelés
termékeinek áramlására Bánátból Bácskába és fordítva, csak a XIX. században
jöttek létre a feltételek.

1822 és 1840 között készültek el a torontáli részeken a megyei Tisza-töl-
tések. Herresbacher József helytörténeti munkájában idézi Vas János gátör
szavait, aki 1832-ben még szemtanúja volt a padéi töltésrészek létrehozásának.
„Még Krassóból is jöttek ide közmunkára“ — mondta.

A vidék benépesítése a század elején fejeződött be. Igaz, Padéra, az
öslakos szerb pásztorok mellé már 1784-ben szegedi dohánykertészeket tele-
pítettek, de lakossága valójában 1832-ben duzzadt fel, amikor a szomszédos
Morotva faluból beköltözött a földesúri önkény alól menekülő népesség.

Takáts Ráfael már idézett. *Toldalék* néven számontartott tájszótárának
néhány szavával akár érzékeltethetjük is, kik voltak a falu lakói, hogyan éltek.
(A zárójelben közölt szómagyarázat is a szótár szerzőjétől származik.)

Az emberek nemcsak kukákkal (dohánykötél végén fahorog) bajlódtak,
némelyük közülük plájás, azaz határőr (véghelyőrző, végőrös, országvége
szélén vigyázó), vagy éppen betyár (szabadban szolgáló állhatatlan béres),
bojtár (pásztorok inasa, segédje), sibtár (fitár, marhahajtó). Közülük nem
egynek gyógyoló (gyugyolag, gurgyal, viskó, vityilló, kunyhó, huruha, föld-
beásott ház) a hajléku. Ebédre tincserben (látatlan vagy háromlábú cserépe-
dényben) főzik a gyuroványt (gyúrott tészta) meg a gancát (tatárka lisztből
főtt étel, dödölle). Tepsibe (tepszia, nyugtál, pogácsa-, belés- és málésütő)

öntötték a görhönnyt (görhe, kukoricamálé), a vasárnapi tyúklevésbe olykor lúdgége (bordás tészta) került, az asztalra pedig, ebéd után, botratekercs (kürtöskalács, botkalács).

Ezt a képet ki lehet egészíteni egy népdallal, amelyet Kálmány Lajos gyűjtött Padén a múlt század végén:

„Réztepsibe sül a málé,
Maj' menyasszony löszök már én“.

Esetleg egy másikkal is, amelyet a szomszédos Morotva-pusztán jegyzett fel:

„Ráncos csizma, fakilincs,
Kenyér meg egy falat sincs.“

Vannak persze vagyonos (birtokos, jószágos, értékes, tehetős) emberek is, akik tőkepénzzel (magpénzzel, főpénzzel) rendelkeznek, asszonyaik Bécsből öltözködnek, ruhatáruk egyik része a hévernyő (meleg ellen való árnyékoló).

A szomszédos dohánykertész falvak is ez idő tájt alakultak meg, úgy mint Cernabara, a későbbi Feketető (1800), Tizsaszentmiklós (1803), Szaján (1806), Jázova és Hodics (1810).

Az új népesség bérlőként telepedett le, a bért terményben vagy pénzben fizette, vagyis árutermelő volt: feleslegét, illetve minden terményét értékesítette. A környező falvak lakossága a búzát a Kéra partjára szállította, az ott veszteglő tiszai dereglyékhez. A dohánynak titkos ösvényei voltak a tiszai ladikjárásokon át Bácskába. Más termények értékesítésére a környező vásárok adtak lehetőséget — Kikindán 1784-től, Csókán 1800-tól, Törökkanizsán 1832-től volt országos sokadalom. Fontos tény, hogy a szomszédos Ada is ez idő tájt vált kereskedelmi gócponttá: 1835-től vásároshely, 1836-tól mezőváros.

1840-ig tehát minden összeállt, ami a padéi komp létrehozását lehetővé tette, sőt sürgette is: a vízjárta földeket a töltések, ha váltakozó sikerrel is, de már védelmezték a tiszai áradástól, az otthonra talált új népesség egyre nagyobb terményfelesleget produkált, és kereste az értékesítés jobb alkalmait.

Illetve együtt voltak az újraindítás feltételei, ha a révnek netalán mégis volt előélete a régmúlt időkben.

A kompjárat eleinte a mai révtől számítva, a Tisza-töltésen haladva, mintegy 2200 méterre lejjebb volt. Itt egy csárda állt, ennek nyomai a két háború között még megvoltak. A Szajáni út vezetett rá, amely a mostani Morotva-pusztát, a korábbi kertésztelepülést érintve, a Diván határrész és az adai meg a moholi nagyerdő között haladt. Az út mindkét szélét fasor díszítette, úgyhogy az utasok árnyékos lombok alatt mehettek Ada felé. Ha viszont beállt az ősz, tengelyig ért a sár, ilyenkor nem segített még a rőzsetakaró sem.

A túlsó parton Ada legrégebbi részén, az Alvégen, a mostani strand táján kötött ki a komp. Ezt a részt ma is Régi-kompjáratnak⁵⁰ nevezik.

⁵⁰ Penavin Olga—Matijevics Lajos: *Ada és környéke földrajzi neveinek adattára*. Újvidék, 1979, 42.

Kétparti forgalom a XIX. század második felében

A kompról, utasairól nincs sok adatom. Feltehetően köteles komp volt, ezek a XVIII. század végén és a XIX. század elején már mindenütt elterjedtek. „Árvizes években olykor hetekig, hónapokig nem közlekedett — írja Herresbacher József —, ilyenkor a révészek ladikon vitték át az utasokat.“

Fridrik Tamás⁵¹ közli, hogy „az adai országos és hetipiacokat benépesítik és nagyban élénkítik a legközelebb fekvő bánáti — Torontál megyei — községek.“ Padének nincs vásártartási joga, majd csak 1883-ban fogja kérvényezni, de akkor sem kapja meg. Ezért márciusban, júniusban és októberben, az adai országos vásárok idején a fél falu átmegy a Tisza másik oldalára.

Az átkelés persze sohasem egyirányú. Ada már akkor a kézművesek városa volt. Urbán János⁵² írja, hogy 1815-ben és 1819-ben az ottani takácsok, csizmadiák, szabók, kovácsok, lakatosok, kerékgyártók, asztalosok és kötélgyártók céhszabadalmat kaptak. Biztosra vehető, hogy ők már ekkor is tájékozódtak a bánáti részek felé.

A folyami és a kétparti közlekedésnek ebben az időben két fontos eseménye is van a Tiszának ezen a részén.

1845-ben Törökkanizsa földesura és a révjog tulajdonosa felépítette az első állandó jellegű hajóhidat azon a helyen, ahol emberemlékezet óta átkelőhely volt. Ideiglenes nem egy volt már, s hadicélokot szolgált, mint a zentai, amelyet Savoyai Jenő ágyúi zúztak szét, és megakadályozták a török derékhad átvonulását. Ez a mostani az utas- és áruszállítás szolgálatában áll, csak akkor szünetel a forgalom rajta, ha megnyitják, hogy a vontatással közlekedő hajók zavartalanul továbbhaladjanak, és persze télen is, amikor szétbontják.

1844-től rendszeres gőzhajójárat közlekedik Pancsova és Szeged között. A kis dióhéjalakú propellergőzös hetente egyszer, majd háromszor teszi meg az utat a két város között. A padéi kompjárat feltételes megállóhely volt. Az adaiaknak is, ha hajóra akartak szállni, először át kellett jönniük a bánáti oldalra. „Rendes hajóállomás nem volt, noha a gőzhajó személyeket is szállított — írja Padé kiadatlan helytörténetének szerzője. — Ha valaki azon utazni akart, elég volt, ha a régi kompjáratnál a partra állott, s az érkező gőzhajónak zsebkendőjével intett“.

Herresbacher József feljegyezte a padéi id. Kiss Istvánnal folytatott beszélgetését is, aki 1833-ban még látta az első gőzhajót a Tiszán, a Franz I-et, amelyen Széchenyi István ment Szegedre. „Amint a partról néztük a hajót — mondta idősebb Kiss István —, s láttuk, hogy se ló, se ember nem húzza, s mégis fölfelé halad, azt mondtuk magunk között, hogy az emberi dolog nem lehet, itt az ördög dolgozik.“

A XIX. század a gőzhajózás kora, de ezen a folyószakaszon ez idő tájt még látni a titeli sajkások evezős-vitorlás hadának némelyik fahajóját is. Leggyakrabban az őrnaszádok meg az Oranica nevű segédhajók cirkálnak

⁵¹ Fridrik Tamás: *Bács—Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged, 1878, 229.

⁵² Urbán János: *Tízstíger*. Újvidék, 1967, 124.

erre gyakorlatozásképpen, de megjelennek olykor az ágyúsbárkák, fedélzetükön a búzavirágkék egyenruhás pattantyúsokkal, meg a nehéz csajkák is. 1832—35 között még nyolc ilyen vízi járművet, azaz nehéz csajkát építettek a titeli hajógyárban. Tölgyfából ácsolták őket, 20 méter hosszúak, 15 pár evezőjük van, 88 ember teljesít szolgálatot rajtuk.

E középkori intézmény felett már ekkor eljárt az idő, de a szabadságharc bukása meghosszabbította életét. A Sajkás kerületet, a határörvidék többi részével, csak 1873-ban számolták fel, ekkor a múzeumba illő hadi naszádokat is szétbontották és eladták.⁵³

1848—49-ben a Tisza mente újra hadfelvonulási terület, a révek ellenőrzését, elfoglalását katonai szempontok diktálják. Különösen a becsei forgalmas. Itt kelt át zászlóaljával Damjanich tábornok, majd 1849 márciusában a szerb felkelők egységei, áprilisban Perczel Mór hadosztálya, augusztusban Jellasics császári tábornok csapatai. Kanizsánál 1849 nyarán az osztrákok vereséget mértek Guyon hadosztályára, és a tiszai réven átkeltek a bánáti oldalra. Ekkor égették fel az első tiszai hajóhidat is.

A szabadságharc leverése után ezen a vidéken külön koronataromány alakult Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven, ettől kezdve a császár a nagyvajda címet is viselte. Nevében osztrák tábornokok kormányoztak; a hivatalos nyelv a német volt.

Az első ismert padéi révbérjegyzék is németül íródott, Coronini altábornagy és tartományi alvajda nevében a becskerekai kerületi főnök adta ki Diván György kérelmére 1852-ben.

Eszerint a gyalogos személy akár teherrel ment, akár anélkül egy krajcárt, a borjú, malac, juh, bárány, kecske után szintén egy krajcárt, az ökör, tehén, ló, szamar után pedig négy krajcárt kellett fizetnie. Legnagyobb a tarifa a hatigás szekerek után — ha üres, 24, ha terhelt, 36 fillér. A kétlovas vagy a kétökrös szekér révbére 8, illetve 12 fillér.

Ez a vámtarifa 1884-ig, azaz több mint 30 évig nem változott. Mint ahogy maga a komp sem mint a folyami átkelés eszköze. Csakhogy most már biztosan állíthatom, hogy köteles komp volt, mert az Adáról elszármazott, ma Budapesten élő 91 éves Nagy Jenő gyermekkorában, a múlt század legvégén még látta, hogy az egyik kékkötös adai mester udvari sufnijában, azaz a hosszú folyosószerű, fából ácsolt színben hogyan készítette fonókerekkel a padéi komp karvastagságú anyakötélét. Nevét nem jegyezte meg, de mindenképpen a szegedi kötélgyártó cég tagja lehetett, mint minden akkori mester Bajától Aradig, Apatintól Nagybecskerekig. A másiknak, feltehetően a nagyobbiknak, az 1889-es engedélyezési okirat szerint már „átkelést közvetítő vassodrony kötele” volt, s a tulajdonost utasította a hatóság, hogy ez „a két szemközti parton megfelelő biztonsággal kikötve és megerősítve legyen”.

A révjárást táján egyre élénkebb a forgalom, mintegy jelezve, hogy a XIX. század utolsó harmadában a birodalomnak ebben a szögletében is változik a világ, ha nem is olyan gyorsan és látványosan, mint a távol eső nagy központokban.

⁵³ Szentkláray Jenő: *A dunai hajóhadak története*. Bp., 1885, 291—297.

Különösen az utazók hagyományos rétege duzzadt fel, a réven olykor a kézművesek, hajósok, marhahajcsárok, különféle alkuszok, lókupecsek, szenzálók, közvetítők és vándorkereskedők valóságos vására kavarog. A piacozó fehérnepek abrnyicán szállítják portékájukat, esetleg csacsifogatos kétkerekű taligán. Az adai gabonakereskedők könnyű sárga. hintón járnak a bánáti oldalra. A Tisza szabályozásával nagyobb területek kerültek a folyó túlsó partjára, így aztán elszaporodott a kétparti gazdák száma is, ők már a kora reggeli órákban mennek a földekre, szekerekkel, ökrösfogatokkal.

Egy utast név szerint is ismerünk, ez a hét-nyolc éves Nagy Jenő, aki a múlt század kilencvenes éveinek végén gyakran látogatta meg bánáti rokonait, vakációjának egy részét is náluk töltötte.

A postás rendszeres utasa a kompnak. 1856-ban Ada postaállomást kapott, ettől kezdve hetente háromszor, majd naponta onnan jött a posta. Korábban — ezt is Herresbacher József jegyezte fel — Diván Györgynek egy Nagy István nevű cselédje vitte az uraság postáját Törökkanizsára, s onnan is hozta. 1864-ben Kaufmann Nándor jogot nyert arra, hogy Padén postát nyisson, sőt 1869-ben a Nagy-Kikinda—Ada közti postajarat egy vonalát is ő tartotta. „A padéi postamesternek — írja Herresbacher — a rossz utak miatt sokat kellett küzdenie, s ezt a közbirtokosság belátván, használatra átengedte neki a hat holdat tevő volt akácerdőt — azóta postaföldnek nevezik ezt a részt — s a régi téглаégetőt a falu északkeleti oldalán.“

Az adai partra került a hajóállomás is, úgyhogy most a bánáti részről csak csónakon vagy kompon lehetett megközelíteni. „1868-ban felszólították a padéiakat — írja szerzőnk —, hogy rendes gőzhajóállomást állítsanak fel, de ezek nem voltak erre hajlandóak. Ada az időben árterének megmentése végett töltést emelvén a Tisza mentén, egyben hajóállomásról is gondoskodott, s azóta megszűnt a zsebkendővel való jeladás. Azon időtől a padéiak voltak kénytelenek Adára menni, ha a hajót igénybe akarták venni.“ Majd csak a század utolsó évében létesítettek a padéiak a régi komplejáró mellett „egy szabad kikötőt és rakhelyet“ a teherforgalom számára. Itt a hajók, tutajok a szabályrendelet szerint „nyolc egymás után következő napig minden díj fizetése nélkül tartózkodhatnak.“

A kompot, a révészek beavatásával, a dohánycsempészek is használták, de igénybe vették olykor a betyárok is. Az adai Hallai János, az egykori révész mesélte, hogy szajáni nagypjánál a múlt század végén még tartott a disznótor, amikor „a megyejáró betyárok“ kiásták a házfalat és elvitték a húst. A csendőrök a kompnál érték utol és csípték el őket: az átkelésre várakoztak.

1883 októberének legelején egy rendhagyó esemény színhelye a padéi komp: mintegy 200 kocsiból álló karaván kelt át a folyón. Bánáti kitelepülők ők, Bácskába mennek, a telecskai dombok közé, ahol majd megalapítják Gyulafalvát, a mai Telecskát. Főleg szajániak, tóbiaiak és jázovaiak, de vannak jónéhányan Csókáról, Lőrincfalváról, Tordáról, Kisoroszról, Aracsról, Bikácsról, Töröktopolyáról, Monostorról és máshonnan is. A telepések Szajánban gyülekeztek, onnan indultak. „A kocsisor lassan haladt, nagy volt a teher — írja Fekete József.⁶⁴ — . . . A vízmosságok, korhosok, vizesárkok,

⁶⁴ Fekete József: *Telecska (1883—1973)*. Topolya, 1973. 9.

tócsák, a sorból kitörő lovak mind, mind lassították a menetet. Végre elérték a Tiszát, a kompot. A legkisebbek enni kértek, az emberek levették az istrángot és elindultak a komphoz. Lassan, nagyon lassan haladt a 200 kocsi átkelése. Mire az utolsó kocsi is felkapaszkodott a bácskai oldalon, leszállt az est. . . A lovakat kifogták, szénát dobtak elébük, az asszony nép elkészítette az elemőzsiát. . . Vacsora után ki-ki aludni tért, csak az örök maradtak a tűz körül.“

Másnap, a reggeli táborbontáskor, még egy ideig szokatlanul zajos volt a környék, aztán a csend újra hatalmába kerítette a Tiszát. Persze, a folyó mente sem nesztelen, csakhogy itt jobban lehet hallani mindent, két ember hangos beszélgetése már lármának tűnik. És hát itt van, ugye, a forgalom is. Fridrik Tamás írja a Dunára és a Tiszára vonatkoztatva, hogy „a személy- és teherszállító gőzhajók, aztán a gabona-, bor- s egyéb hajók, dereglyék, tutajok, ladikok és csónakok csak úgy futkosnak rajtuk fel és le.“⁵⁵

Itt Padé és Ada között talán nem is ennyire élénk a forgalom, de a tájon mégsem ül eszményien békés nyugalom.

A közelben, néhány kilométeres körzetben, kilenc vízimalom működik, lapátjaik naphosszat kelepelnek, a lisztre váró emberek meg olykor csoportba verődnek, hangosan nevetgélnek.

A közlgő gőzhajó jelzőberendezése a kapitány keze alatt már messziről elbődül: jelzi a komposnak, hogy egykettőre odaér, ne induljon, a kötelet pedig engedje le.

A fentről ereszkedő, jól megterhelt fahajó ugyanilyen szándékkal dudával, vagyis közönséges kondástülökkel figyelmeztette a révészt. A hajó kormányosa, amint Szegedet elhagyta — Betkowski Jenő *Tiszai hajósélet* című könyvének leírása szerint — már nem úgy dirigálta hangos szóval a térítőfa kezelőit, hogy „jobbra tarts“ vagy „balra tarts“, hanem így: „Bácskára tarts“, „Bánátra tarts“.⁵⁶

Az információcsere fontos színhelye a révjárás, a parton gyülekező utasok olykor emelt hangon magyarázzák és adják át a híreket, ha megérkezik a komp, akkor ebbe a beszélgetésbe bevonják a révészeket is, akik foglalkozásuk természetéből kifolyólag tájékozott embereknek számítanak.

1856 egyik eseménye, hogy bécsi palotájában, a Divánhofban meghalt Diván György, Padé birtokosa. Beszédtema van bőven, mert az örökösök hajba kaptak a nagy vagyonon, az örökösödési per eltartott egészen 1862-ig, amikor ezer és ezer hold cserélt gazdát. De maradt osztatlan birtok is. Ilyen volt a Tisza és az Aranka tölte, ártere, a vízeres legelő, réti földek, a kocsmá továbbá a malomtartás kiváltsága, a vízi- és révjog. A százötvenezer forintra becsült vagyont Padéi közbirtokosság címén kezelték. E birtok kezelését egy igazgatóra bízták, a tulajdonosok évente egyszer gyűlést tartottak, és meghallgatták jelentését, felvették a rájuk eső jövedelemrészt.

A komp rövid ideig házi kezelésben volt, majd bérbe adták, akárcsak a kocsmatartás, a malom meg a halászat jogát. A bérlőkről, a bérbeadás feltételeiről nincsenek adataink. Herresbacher József is csak a bérbeadás tényét említi.

⁵⁵ Fridrik i. m. 31.

⁵⁶ Betkowski Jenő. *Tiszai hajósélet*. Szolnok, 1961, 53.

Az iratokban 1884-ben történik újra említés a kompról, amikor is Torontál megye törvényhatósági bizottsága egységesítette területén a vámdíjakat,⁵⁷ mivel a korábbiak „még általában az 1850-és években lettek megállapítva, és amellet, hogy immár túlhaladottak. . . , minden egyöntetűséget is nélkülöznek“. A közmunka és közlekedésügyi minisztérium által is jóváhagyott tarifa így fest: egy kétfogatos üres kocsi után lo krajcár, egy kétfogatos terhes kocsi után 12, egy négyfogatú terhes kocsi után 25, egy gyalogegyéntől 2 krajcár, egy ló, egy ökör vagy egyéb szarvasmarha után 4, egy juh, egy kecske vagy egy sertés után 2 krajcár.“

A tarifa általános érvényű, azaz „a megye területén fennálló és vámszedési joggal felruházott következő kompokra nézve, úgy mint a szerbittabéi Bega-csatornai kompra; a Perlasz-Elisenheim⁵⁸ alatti Bega-csatornai kompra; az újvári Bega-csatornai kompra; a perjámosi marosi kompra; a törökbecsei, csókai, törökkanizsai és kiszombori kompjاراتokra; valamint az ovcsai, borcsai, szakulai, barandai és a magyarpadéi kompokra.“ Ebben az időben tehát 13 komp működött Torontál megyében.

Néhány ismert tiszai rév nem kapott helyet a felsorolásban. Zentát sem találjuk példának okáért, de nemcsak azért, mert a szomszédos Bács-Bodrog vármegyéhez tartozik, hanem mindenekelőtt azért, mert ott 1875 óta már fahíd áll. Vidékünk első folyó feletti műszaki építménye ez, rácsos szerkezetű, ezt Amerikában alkalmazta először egy ottani mérnök, ezért Howe-féle híd, vagy rácsstartók néven ismerik. Fridrik Tamás „csinos állóhídnak“ mondja, a köznapi szóhasználatban a gerendahíd járja. Azért a komp sem szűnt meg, csakhogy most a csókaiak tartják.

Nincs szó a titeli, zsablyai, martonosi és a moholi kompról sem, de hát ezek is a bácskai részen vannak.

A nagymúltú moholi kompjárás újraindítását egyébként a közlekedésügyi minisztérium 1870. március 30-án engedélyezte, azzal a kikötéssel, hogy a „szedendő vám díjszabályzata a Bács és Torontál megyék által egyetértőleg állapíttassék meg“. Ez meg is történt, a két megye egyezsége úgy szól, hogy „a moholi kompjárásnál a Csóka—Zenta révre jelenleg érvényben álló vámdíj-szabályzat szolgáljon zsinórmértékül“. Az irathoz mellékelt árjegyzéken fel is van tüntetve, hogy megegyezik a zentai tarifával.

Az ez idő tájt, pontosabban az 1885-ben meghozott és az 1886-ban jogerőre emelkedett vízi törvény kötelezte a hatóságokat, hogy „törvényesítsék“ a meglévő kompokat, jegyezzék be őket a „vízi könyvekbe“, és tulajdonosaiknak „engedélyezési okiratot“ adjanak ki. Ez a munka meglehetősen elhúzódott, a torontáli alispáni hivatal leiratában 1888 novemberében még egy hatnapos terminust adott azoknak, akik vízműveiket korábban „a megjelölt határidőben be nem jelentették, vagy pedig jogosultságukat igazolni nem tudták“. ⁵⁹

Ezek a kérvények, a tulajdonjogot igazoló okmányokkal, műszaki leírásokkal felszerezve sok adatot tartalmaztak a kompról, és fontos források lehet-

⁵⁷ Vajdasági Levéltár, Kurlóca. *Podžupan*(alispán), 1694. számú doboz.

⁵⁸ Érzsébetlak, ma Belo Blato.

⁵⁹ Vajdasági Levéltár, Kurlóca. *Podžupan* (alispán), 1723. számú doboz

nének, ha fennmaradtak volna. Sajnos, kevés maradt fenn, s azok is hiányosak.

A szerbittabéi tulajdonos „községi bizonyítvánnyal“ igazolta, hogy a komp „a hajózó csatornán. . . 1856 óta áll fenn“, majd közli, hogy a Bega-csatorna szélessége a komp helyén 56 méter, maga a komp 17 méter hosszú és 4,75 méter széles, 83 métermázsa, illetve 138 ember átkelésére engedélyezett.“

A padéi komp esetében az alispán személyesen hatósági szemlét tartott, és az „1889. szeptember 20-án megtartott helyszíni tárgyalás alkalmával beszerzett hivatalos adatok nyomán“ november 9-én kiadta az engedélyt.

„A magyarpadéi közbirtokosság által törvényesíteni kért tiszai révjog ezennel törvényesítettik — áll az alispáni döntésben —, s annak birtoklásában a nevezett birtokosság ezennel megerősítettik, ellenben Ada községnek a jelzett törvényesítés ellen beadott ellenérvételei, s úgyszintén e jog elnyerésére vonatkozó igényei ezennel vissza, illetve elutasítatnak.“

Az indoklás szerint „Ada község előjárósága úgy észrevételeivel, mint a szóban levő révjogra vonatkozó igényeivel el volt utasítandó, mivel a helyszíni tárgyalás folyamán okmányilag nemcsak az igazoltatott be a magyarpadéi közbirtokosság által, hogy ezen révjogot részint ő maga, részint pedig jogelődje, 49 éven át háborítatlanul gyakorolta, hanem az is, hogy jogelődje Diván György padéi nagybirtokos a Padé és Ada helységek közötti tiszai rév használati kiváltságot, Torontál megye felterjesztése alapján, a nagyméltóságú volt magyar király helytartó tanács 1840. szeptember hó 11-én, 25 489 szám alatt kelt felterjesztésének tanúsága szerint legfelsőbb helyről jött engedélyezése alapján bírta és élvezte.“

Az engedély jónéhány szakasza a kötelezettségekre figyelmeztette a tulajdonost. „Szigorú feltételül kiköttetik — áll az engedélyben —, hogy a nevezett közbirtokosság képviselője által közlekedő vízjárműnek, úgy mint kompok, dereglyék illetve ladikok jó karban tartásáról gondoskodjék.“ Meghagyás volt arra is, hogy „a révhez levezető lejárók a biztos, kényelmes közlekedés céljainak megfelelőleg mindig kellőleg gondozott állapotban tartassanak.“ A révén egyébként minden kártérítési kötelezettség nélkül és határidőre el kellett majd végezni azokat az átalakításokat is, amelyeket a hajózás vagy a folyamszabályozás érdekei megköveteltek.

Külön szakasz rendelkezik „a hajózás, tutajozás és faúsztatás részéről fennforgó összes követelmények a törvényekben, rendeletekben és rendőrségi intézkedésekben előírt módon“ való szigorú betartásáról. Ez, egyszerűbben mondva, mindenekelőtt azt jelenti, hogy a köteleket le kell eresztetni, ha jön a hajó. Ezt a révészek sohasem szerették, mert azt később fel kellett húzni, ezért pedig nem járt semmi, mivel a szolgalmi jog alapján a kompjárás ugyanúgy nem akadályozhatta a hajózást vagy a tutajozást, mint ahogy az egyik szomszéd sem tilthatta meg a másikat a kocsit vagy a gyalogósvény használatát. Mindez persze nem gátolta az embereket, hogy cunck az ellenkezőjét is tegyék. A moholi vámdíjszabályzat például kimondta, hogy „kötélcreszrésért pedig minden hajó és malom után 80 fillér fizetendő“. Ez törvényellenes volt, függetlenül attól, hogy a szabályzatnak egy olyan kitétele

is volt, mely szerint „tartozik a tulajdonos vagy a haszónbérelő a közlekedő hajóknak, úgyszintén az egyik helyről a másikra vontatandó vízimalmoknak 5 órától 6 óráig reggel, 12 órától 1 óráig délben és 8 órától 9 óráig este a kompkötelet minden díj nélkül leereszteni.“

Az engedély kiadása ugyan bizonytalan időre szólt, de a kikindai levéltárnak a padéi kompra vonatkozó iratanyagából látszik, hogy ezt mégis újra kérvényezni kellett a megyei hatóságtól, így már 1892. január 14-én is. Ebben a padéi közbirtokosság képviselője arra hivatkozott, hogy 1889-ben „a kívánalmaknak megfelelően“ nyerték el a vámszedési jogot, s kérte, hogy mentseik fel az igazoló iratok újbóli betervezésé alól, mivel azok „a fent hivatkozott évbéli határozat mellett elfekszenek“. Mindennek nem sok fogantja lett, a magyarpadéi és a szerbpadéi községi előjáráságnak 1892 szeptemberében aláírásokkal, pecsétekkel kellett igazolnia a révjog keletkezését, sőt még 1896-ból is van egy alispáni bizonylat arról, hogy „a padéi—adai rév, illetve vámszedési jog több mint 50 év óta a törvényhatóság tudta és ellentmondása nélkül háborítatlanul gyakoroltatik.“

Az alispáni hivatalnak a kilencvenes évek kezdetén keletkezett vasok tárgymutatóiban⁶⁰ igen sok kompra vonatkozó bejegyzés van, főleg a vámszedési jog igazolásáról szóló iratokról, a kompok mérnöki leírásáról, a vámdíjtételek megállapításáról, de még a hidakról és a kompokról szóló háromhavi jelentésekről is. Ezeket azonban, sajnos, nem őrizték meg. A szűkszavú bejegyzésekből két, számunkra érdekes adatot lehetett kihámozni:

— 1892-ben a padéi komp bérlője Spitzer Ignác volt;

— a már felsorolt 13 komp mellett még ötről szerzünk tudomást: az ürményháziról, a lajosfalviról (Padina), a franzfeldiről (Kačarevo), a kubiniról (Kovin) és a farkazsdiniról.

Századvég és századelő

A kilencvenes évek emlegetése nemcsak azt jelenti, hogy közeleg a századforduló, hanem azt is, hogy közeledünk a padéi komp történetének egy fontos fordulópontjához, amikor is a régi helyéről a mostanira került.

„1898-ban kezdte a vármegye a nagykikindai—adai utat kiépíteni — írja Herresbacher Sándor. — Ekkor tétetett át a kompjárat az Alsó-Tiszától a zsilip mellé, a bácskai oldalon is kiépült az egyenes út Adára. . .“

A huszonhét kilométer hosszú, kavicsolt út építése öt évig tartott, 1903-ban adták át a forgalomnak, a helytörténeti krónika írója erre az évre teszi a komp áthelyezését.

Ebből az időszakból, pontosabban 1896-ból maradt fenn az első műszaki leírás mindkét rév — a régi és a tervezett új — „topografikus fekvéséről“ és „az útkelési eszközök felszereléséről“. Mindkettőt Petrás András adai okleveles mérnök készítette.

Milyen is volt egy révhely a XIX. század végén, mi tartozott hozzá?

„Az átkelést vezető kötél, mely a Tiszán feszítve van — áll a leírásban —, háromas fonatú, jó karban levő, 5,5 cm átmérőjű, mely a Bács-Bodrog vármegyei oldalon erős vasmacsskához, a Torontál megyei oldalon pedig feszítő gugolyához⁶¹ van erősítve, a kifeszített kötél közepes és kis víz alkalmából 240—280 méter hossz között váltakozik, míg áradási víznél, ha az ártér el-lepetik, 450—480 méter hosszú“.

A parti felszerelés része mindkét oldalon egy-egy négy bordás feljáróhíd és két-két vasalt fejű kikötőcölöp. A leltárhoz még nagy vaskalapács, ásó, lapát és kapa tartozott, meg tartalékkötél is. „Százhusz folyóméter új révkötél tartatik“ — közli a leírás szerzője.

A révhelyen két komp közlekedik, egy nagyobb és egy kisebb. A nagyobbik 17 méter hosszú, közepén csaknem 5 méter széles. „Tizenhét jó karban levő bordára (burkonya) tölgyfadeszkából van... felépítve“, az oldalkereten erős korlát van. „Maximális hordképessége jelenlegi állapotban 230 mázsa, vagyis 170 ember, vagy 25 darab nagymarha, 300 kisebb lábasjóság, 6 üres szekér vagy 3 jól megterhelt szekér“.

A kisebb komp teherbíró képessége 180 métermázsa volt, vagyis 120 ember, 4 üres vagy 2 megterhelt szekeret, 15 nagyobb vagy 70 kisebb lábasjóságot vihetett át a túlsó partra.

Mindkét komphoz tartozott „két darab bakcsiga⁶² két darab karcsiga, négy kikötő karikán egyenként négy méter hosszú kikötőkötél“, továbbá egy-egy húzókötel, több kompevező és csáklya, mentőcsónak.

A mozgalmas századforduló azonban nemcsak új révjárást és köves utat hozott a padéiaknak, hanem vasutat is. „1898-ban nyílt meg a szeged—karlovai szárnyvonal, mely a nagykikinda—nagybecskereki vonalhoz csatoltatott“ — közli Herresbacher József, és a növekvő forgalom részletes leírása után leszögezi, hogy Padén „12 vonat áll meg naponta, ezek közt két gyorsított“.

Ebben a korban születtek meg az első javaslatok a komp korszerűsítésére, illetve híddal való felváltására. Ez a folyamat 1845-ben a kanizsai hajóhíddal, 1875-ben a zentai fahíddal indult el. 1871-ben Bácska túlsó felén átadták a forgalomnak a gombosi vasúti gőzkompot is. „... A személy- és teherkocsik az utasokkal és a teherrel együtt szállítatnak a Dunán át. . . A birodalomban ez az első ilyen nemű intézmény“ — írja a pesti Vasárnapi Újság.⁶³

„1893-ban egy adai társaság jelentkezett, mely állandó fahidat tervezett felállítani — írja Herresbacher József —, a híd tervét be is mutatták, de kellő fedezet hiányában abamaradt. Olyan társulat is akadt, mely gőzkompot ígért, de ez sem sikerült.“

Az adaiak korábban, mint tudjuk, a révhelyet próbálták megszerezni, miután ez nem sikerült, korszerűsítését kezdeményezték. A fejlődő kisvárosnak nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy a kétparti közlekedés minél gyorsabb és

⁶¹ Gugorához, hengercsigához, ennek segítségével mozgatták a kompot.

⁶² Bakemelő, csörlő, amelyet napjainkban a német Flaschenzug után Flaschenzugnak neveznek a padéi révészek.

⁶³ 1871. május 28-án.

zavartalanabb legyen, ezért a későbbi indítványok is onnan érkeztek. A legkomolyabb megmozdulás 1914-ben volt. Idősebb Adler Zsigmond, az adai kereskedők egyesületének elnöke március 14-én levélben közölte a szerbpadéi előljárással, hogy az újvidéki hajóhid eladásra kerül, és hogy „a közlekedés mizériáinak megszüntetése érdekében célszerűnek találnánk ezen hajóhid megvételét“. Még hozzáfűzte, hogy „a magunk részéről kilátásba helyezhetjük, hogy a hajóhid olcsó áron való megvétele érdekében minden rendelkezésre álló összeköttetéseinket fel fogjuk használni“.

Március 28-án az ügy már a padéi képviselő-testület rendkívüli ülésének napirendjére került, azzal, hogy itt már nemcsak a „közös hadügyminisztérium tulajdonát képező újvidéki fa hajóhid“ megvétele jött számításba, hanem „az államkincstár tulajdonát képező titeli fa hajóhid“ is. A képviselő-testület Danilo Popov községi bíró elnökletével azon melegeben 100 000 koronát szavazott meg erre a célra, és elindította a vásárlással kapcsolatos összes teendőket.

Június 15-én a megyei törvényhatósági bizottság jóváhagyta a kezdeményezést, majd a padéi képviselő-testület, a hadügyminisztériumhoz és a pénzügyminisztériumhoz intézett kérvénye után, a kereskedelemügyi miniszterhez fordult azzal a kérelemmel, hogy a vámjog megváltására fordított 31 000 koronát is hozzászámíthassa a hajóhid építésének költségeihez, „éppen úgy, mint az a makó-kiszombori vámos fahíd létesítése alkalmából történt“.

A hajóhid beszerzését azzal indokolták, hogy „kompjárművekkel a folyton emelkedő átkelési forgalmat a közönség által kívánt gyorsasággal és kellő biztonsággal lebonyolítani nem tudjuk, mert az országos és környékbeli sűrű hetivásárok alkalmával a közönség hosszas várakozásnak, majd pedig életveszélyes tolongásnak van kitéve, végül, mivel az egyszál sodronykötélre erősített, rendszerint jól megterhelt komp, a gyakori és hosszas árvizektől megdagadt és a szelek folytán sűrűn hullámos Tiszán át feltétlen élet- és vagyonbiztonságot nem nyújt.“

A kérvényt június 27-én adták fel, másnap, június 28-án a szarajevói merényletben életét vesztesse a trónörökös, egy hónapra rá, július 28-án pedig kitört az első világháború.

A vállalkozás kútba esett, a kimustrált katonai és kincstári hajóhid hirtelen hadifontosságú lett. A padéi képviselő-testület „az általános nagy drágaságra való tekintettel“ 1916. február 24-én új vámdíjtelek megállapítását kérte a kereskedelemügyi minisztériumtól, „minthogy a községnek azon terve, hogy a titeli vagy pedig az újvidéki hajóhidat meg fogja venni, meghiúsult, amennyiben a beszerzett értesítés szerint azok nem eladók, s így egy hajóhidnak komp helyébe való beállítása most már keresztül nem vihető.“

Az adaiak a háború vége felé még egyszer kezdeményezték a hidépítést. Ezúttal ifjabb Adler Zsigmond indítványozta az adai képviselő-testület 1918. január 21-én megtartott közgyűlésén, hogy „a közlakosság jól felfogott érdekében a szomszédos Padé községgel kerülve erős mozgalom volna megindítandó az adai—padéi Tiszán ez idő szerint közlekedő és a mai kor igényeinek meg

nem felelő, rozoga, lassú és életveszélyes révkomp járműnek pontonokból összeállítandó állandó híd létesítése illetve annak kicserélése miatt.“

Az indítványt a községi képviselő-testület egyhangúlag magáévá tette, hídügyi bizottságot hozott létre, azzal a rendeltetéssel, hogy „a hadvezetőségénél feleslegessé váló pontonhidakból egyet az ada—padéi közlekedés részére megszerezzen, és a háború befejezése után a Tiszán mielőbb felállíttasson.“

Ifjabb Adler a hídügyi bizottság nevében február 23-ára megbeszélésre hívta a padéiakat. Nincs adatunk arra, hogy mire jutottak a két község képviselői, de az eredmény ismert: a hídból ezúttal sem lett semmi. 1918 már sehol sem — itt sem — a hidépítések éve volt, hanem egy régi világ összeomlásának és egy új világ születésének éve az első nagy világháború után.

Másutt azonban a kezdeményezéseknek nagyobb sikere volt. Zentánál 1910-ben háromnyílású vashidat adtak át rendeltetésének, 1915-ben pedig alkalmassá tették a vasúti forgalom részére is. Ez volt az első ilyen jellegű, azaz fémből készült, folyót átívelő műszaki létesítmény. 1915-ben katonai célokra ideiglenes hidat emeltek Titelnél és Zsablyánál, ez az utóbbi facölöpökön állt, a felső konstrukciója vasból készült. A Kanizsai Újság még 1909. február 21-én *Állandó Tisza-híd* címmel írt egy ottani helyi híd építésének fontosságáról, de ennél többre akkor ott sem futotta.

A figyelmes olvasó észerevehette, hogy a híddal kapcsolatos mozgalmakban Padét már nem a közbirtokosság, hanem a képviselő-testület embere képviselte. Ennek az a magyarázata, hogy a közbirtokosság 1908. november 14-én elárverezte a rév- és halászati jogot, s ezt 31 000 koronáért Szerbpadé község vette meg. Egy adai társaság volt az ellenlábas, de lemaradt a versenyben. A község a vételár kifizetésére 50 évre szóló kölcsönt vett fel, törlesztése tehát 1959-ig tartott volna.

Az adásvételi szerződés szerint a „vevő fél 1909. január hó 1-étől kezdve húzza a komp és halászati jog összes hasznát, de viseli azok összes terhét“ is. A község nem bérlet útján hasznosította a révet, hanem megtartotta házi kezelésben. Ettől kezdve, vagyis a XX. század első két évtizedében, elszaporodtak a révvel kapcsolatos papírok, és ez megkönnyíti a krónikás dolgát, hogy képet adjon a révhely hétköznapjairól.

Egy korabeli műleírás nagy vonásokban így mutatja be a padéi kompot: „... A nagykikinda—padéi élénk forgalmú törvényhatósági közutat köti össze a zenta—ada—moholi nagyforgalmú törvényhatósági úttal. A környékbeli nagyobb községek vásárai és heti vásárai, valamint a Tisza folyó bal partján bérli számos adai és moholi gazdálkodó közlekedése és gazdasági terményeinek szállítása folytán a kompnak élénk forgalma van és a zentai állandó híd távolsága folytán fokozott jelentősége van.“

Az 1912-ben és az 1913-ban kiadott vámbárcák alapján számítva évente csaknem 100 000 gyalogos utasa volt a kompnak, több mint 27 000 üres és terhes, egy vagy többfogatos szekeret, csaknem 10 000 lovat, szarvasmarhát, 1000-nél több juhot, sertést, 4500 szárnyast szállítottak át az egyik parttól a másikra.

Évente hétszer, az adai és a padéi országos vásárok idején, a jószágfelhajtás miatt különösen nagy volt a forgalom. Ilyenkor a hét révész mellé több kiségitő komplegényt vettek fel, ez külön költségvetési tétel is volt. A közlekedés, mint egyébként is, egész éjjel tartott, a kompokat acetilénlámpákkal világították meg, üzemeltetésükre évente 300 kilogramm karbid kellett.

1912-től egy vendégmarasztaló épület is áll a révhely bánáti oldalán: a padéi képviselő-testület megbízásából ebben az évben fejezte be a kompcsárda építését Steva Kuburić kőművesmester.

Abban az időben is két komp és egy ladik állt az átkelő forgalom szolgáltatában. „Mind a három jármű gondosan kátrányozva és fenntartva van“ — írja egy mérnök a szokásos évi kompszemle kapcsán. Ilyenkor műleírások is készültek, ezek ismertetése ezúttal elmaradhat, hiszen a kompok 30 év alatt — akárcsak az elmúlt századok során, — műszakilag alig változtak.

A község, amikor átvette a révhelyet, teljesen felújította felszerelését. Két új kompot állított be. Néhány üzleti levél tanúsága szerint a Ganz gyár 1909. április 6-án leszállított egy 360 méter hosszú, 180 fonatból készült, horganyzott sodronykötelet. „A két komp, fenyőfa lévén, minden öt évben kicserélendő“ — áll az egyik iratban. De közben is, a számlák alapján ítélve, van dolga a kovácsnak, kötelesnek, bognárnak, a révháznál pedig az asztalosnak, kőművesnek. A helyi fakereskedő évente többször szállít fenyőgerendát, fenyőpallót, egy adai vaskereskedő pedig vasárut. De még így is, az állandó karbantartás ellenére is 1912-ben mindkét kompon „oly alapos javítás (suprolás) vált szükségessé, ami 1200 koronába került.“ Évente kétszer-háromszor kell cserélni a kifeszített sodronykötelen futó sárgaréz csigákat is.

Az anyagi kiadások között szerepel a révészek védőöltözetének beszerzése, évente csizmát, időnként gumiköpenyt kapnak. Az utóbbiért, azaz a révészeknek leszállított „kautschuk köpenyek“ után az adai özvegy Buchmüller Éva 35,74 koronát kapott.

A révhely fenntartása minden évszakban gond. A tavaszi nagy vizek után, évente ötször-hatszor meg kell tisztítani a lejárót az iszaptól. Ilyenkor 20—25 napszamos is dolgozik, két igásfogat szállítja el a hordalékot, hogy minél előbb indulhasson a járat. Amikor fagy, 5—10 jégvágó napszamos gondoskodik a forgalom fenntartásáról, ameddig csak lehet.

A révjegyeket a becskerekai Pleitz Fer. Pál nyomdájában állították elő. Nagyobb tételben szállítja le, az egyik számla 600 koronáról szól.

A révtulajdonos érdeke volt a karbantartás költségeinek és az anyagi kiadásoknak névleges növelése is, mert ezzel próbálta igazolni, hogy az üzemeltetés nem gazdaságos, illetve a nagyobb átkelési díj jogosultságát. Ezért némelyik itt közölt tételt is fenntartással kell fogadni. Ezekben az években egyébként elszaporodtak a nagyobb tarifa elérését célzó kérvények, egyre több a díjjegyzék is, de ezeknek már alig van kor- és tájábrázoló jelentőségük, száraz felsorolások csupán. Pedig „a rév árszabályzatok történeti-néprajzi értéke elsősorban szövegük nyelvében és sajátos kifejezéseiben rejlik“ — írja Bárh János a gyilk munkájában.⁶⁴

⁶⁴ Bárh János: *A dunai átkelés és a révjog bérbeadásának néhány kérdése*. Bács—Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1978, 118.

Talán csak azt érdemes feljegyezni, hogy ebben a korban már újfajta járműveket is feltüntetnek a tarifajegyzékben. 1913-tól „egy kerékpáros 10, egy motorkerékpáros 20, egy autójármű 100 fillér“ átkelési díjat fizet a padéi réven.

Két háború között

A győztes szerb hadsereg egységei 1918 novemberében vonultak be a Tisza menti területekre. Egy korabeli, 1919 januárjában Újvidéken kiadott ötnyelvű plakát nehézkes és pontatlan magyar szövege közli, hogy az új hatóság „Bácska, Temes, Krassószörény, Baranya, Somogy és Tolna vármegyék megszállott területein. . . a legmesszebbmenő demokratikus alapon, összes polgárainak teljes jogegyenlősége elvén, vallási, nemzetiségi és osztályi tekintet nélkül“ gyakorolja a hatalmat. Nem sokkal korábban, 1918. december 24-én megalakult a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság.

Itt említjük meg, hogy a belügyminisztérium rendeletére 1923. december 21-én egyesítették Szerbpadét és Magyarpadét; 1924 januárjától Padé a neve.

Az új állam 1922-ben törvényt hozott a kompokról. Eszerint a révek állami tulajdonba kerültek, azaz a kereskedelmi minisztérium mellett működő folyami igazgatóság hatáskörébe tartoztak. Az igazgatóság megbízott szervei — a Tisza esetében ez a titeli révkapitányság volt — bonyolították le az árverést és kötötték meg a bérletet is. 1928-ban a minisztertanács a hajózhatatlan folyók, úgymint a Tara, Piva, Bosna, Una, Vrbas, Ibar, Neretva stb. esetében ezt a jogot az illetékes bánzági szervekre ruházta át, de a nagyobb folyók státusában nem történt változás.

*Nevenka Tedić a dunai, a tiszai és a szávai révek forgalmi jelentőségéről szóló munkájában közli hogy a belgrádi igazgatóságnak 1937-ben és 1938-ban évente 2 400 000 dinár jövedelme volt a kompberletekből, ebből az összegből 1 600 000 dinár Vajdaságból folyt be. Abban az időben egyébként a három folyón több mint 100 komp közlekedett.⁶⁵

A folyó menti települések nehezen tudtak beletörődni abba, hogy egy fontos jövedelmi forrástól elestek. Nagybecskerek városa 1924. január 15-én a járásbírószágon beperelte az államot, és dokumentumokkal igazolta, hogy a Begán való utasszállítás komppal, csónakkal és egyéb vízi járművel városi kiváltság, s így nem lehet a kincstáré. A járásbírószág 1929. szeptember 24-én a városnak ítélte a révjogot. A vagyoni jogi ügyész nem fellebbezett a bírói határozat ellen, s így az jogerőre emelkedett. Ennek alapján a város pert indított az állami kincstár ellen, és követelte a bérlet címén beszedett 389 000 dinár visszafizetését.

A karlócai levéltár megőrizte a Dunabánság vagyoni jogi ügyészenek egy iratát, melyben a nagybecskerekiek keresetét elveti, mondván, hogy már akkor jogtalanul jártak el, amikor a közlekedési minisztérium megkerülésével a bírósághoz fordultak. Az ügy végül is nem került bíróságra, ment a város „önként“ elállt keresetétől.

⁶⁵ Zbornik za prirodne nauke Matice srpske, Újvidék, 1968, 35. szám.

Időközben a révek éltek a maguk sajátos életét. A napi és az időszakos áruvándorlás mellett a munkaerő is áramlott az egyik partról a másikra. Az adai napszámosok az idényben a Géczi-féle kocsmá előtt gyülekeztek a hajnali órákban, és csoportosan indultak a kompra, onnan pedig a Léde-rer-birtok szőlejébe mentek kapálni, vagy a Schulhoffékhoz répát egyelni. Olykor 150-en is átmentek dolgozni a bánáti birtokosokhoz.

Akiknek bosztánföldjük volt odaát, rendszerint saját ladikjukkal eveztek át a túlsó oldalra. Az adai gyerekek szintén csónakkal jártak Bánátba dinnyét lopni.

Nagyritkán automobil is megjelent a révhelyen. Ilyenkor a gazda a víz közelsége miatt egyébként is nyugtalan lovak kantárszárát még szorosabbra fogta, simogatással nyugtatta őket. Padén a harmincas években öt autó volt, ebből kettő a Schulhoff fivéreké.

A közeli bánáti falvakból sokan jártak dolgozni Bácskába, útjuk a padéi révén át vezetett. A mintegy 1800 lakosú Jázova lakosságának csaknem fele egy-két hónapot odaát töltött — a becsei Dunderski—birtokon, a verbászi cukorgyárban, a zsablyai és a szenttamási nagygazdánál. Huszonöt-harminc-an kocsi- és lovastul mentek, ők fuvarozással keresték a kenyeret. A nőt-lenek, a fiatal házások közül sokan elszegődtek tavasztól őszig. Vastag István postás mondja, hogy ők hatan voltak a családban, s öten mentek idénymunkára: az apa, három fia és a lánya. Havonta egyszer mentek haza kerékpáron, de leginkább gyalog. „Becséről reggel indultunk — mondja Vastag István —, este 8-kor érkezünk a kompra, éjfél előtt otthon voltunk. Egyszer álltunk meg Mohol táján, a Pece csárdánál, ez volt a pihenő.“

A révhely olykor a rendkívüli események színhelye is: 1928 februárjában az adai Komlós István egy cséplőgép-garnitúrát hajtott át a Tisza jegén. A látványos átkelés hírére sokan összefutottak mindkét parton.

„A padéi Vaso Matejićtól vettem, a gőzgép 65 mázsa, a Hofherr-Schranz —Clayton—Shuttleworth típusú tölgyfavázás cséplő pedig 120 mázsa volt“ — mondja Komlós István. Vakmerőségét fiatalságával magyarázza: „Huszon-hét éves voltam, a világ közepén éreztem magam.“ Persze nem vaktában vágott neki a Tiszának, hanem csak aztán, hogy léket vágott és a mérés 1 méter 20 centi jégvastagságot mutatott azon a részen, ahol szalmával is hizlalták. A nagy telekre emlékezve mondja még, hogy a bánátiak olykor április 10-én is szánkóval jöttek át az adai tavaszi vásárra.

A 81 éves Komlós István tartja az utolsó cséplőgépet Adán, s ma is csépel, főleg hercemagot.

Az első melegebb tavaszi napok után már nem tanácsos próbára tenni a folyók jégpáncélját. „Ha dináros nagyságú fehér foltok jelennek meg rajta, akkor a jég vékonyodik, el van nyalva, s ilyenkor még véletlenül sem szabad rálépni“ — mondja Jankó András nyugalmazott padéi révész.

Évszázados tapasztalat ez, de olykor hiába a figyelmeztetés, a tilalom. Emlékezetes maradt az a tragikus végű eset, amely állítólag a mohol—karlo-vui⁶⁶ révnél történt a múlt század végén vagy a század elején. A lakodalmas

⁶⁶ Novo Miloševu

menet pántlikás szánkói a reggeli órákban még átmentek a Tisza jegén a bácskai oldalra, de amikor a menyasszonnyal visszafelé tartottak, a nappali felmelegedés következtében leszakadt alattuk és sokan odavesztek, köztük a menyasszony is, akinek fátyla felakadt egy úszó jégtáblán. Adatközlőim szerint az eset leírása nyomtatásban is megjelent, a füzet címe ez volt: *Mirtuszkoszorú a Tiszán*.

Sokkal szerencsésebb kimenetelű eset történt Törökkanizsánál. Az ottani hídbérlő a tél beálltával felszedte a hajóhidat és egy jégtől megtisztított sávon komppal tartotta fenn a forgalmat. „... A törökkanizsai partról három kocsi és mintegy 50 ember iparkodott a bácskai part felé — írja a nagybecskereki Torontál.⁶⁷ — A Tisza közepén járt a komp, amikor az addig szilárdul álló jég hirtelen megmozdult. Egy hatalmas jégtábla nekilódult a kompnak. . . Elszakadt a kötél. . . Szerencsére a komp nem került a jégtáblák alá, hanem egy jégtábla tetejére torlódott, s azzal együtt úszott a tiszai vízimalmok felé. Itt magával sodorta a Pálfi és a Bajić-féle malmokat. . .“

Az utasokat a halászok mentették meg, ketten, a jégtáblák között, a komphoz eveztek, kötelet erősítettek rá, majd a parton állók segítségével kikötötték és kivontatták. „Az emberek örültek módjára ugráltak ki“ — írja az újság.

Az öngyilkosjelöltek viszont olykor éppen a kompot választották ki, hogy tettüket végrehajtsák. Čeda Maletin nyugdíjas révész emlékezete szerint 1936-ban egy hónap leforgása alatt két fiatal adai lány ugrott a kompról a Tisza kellős közepébe: Török Matild és Lajkó Bözse.

Jankó András, társaival együtt, nem egy embert mentett ki a folyóból a felszabadulás után is. Ilyenkor néha vizesen adta át a révpénzt, mert a nagy sietségben táskástul ugrott a vízbe. Név szerint említette egyik közeli szomszédasszonyát meg egy szajáni nőt és egy adai temetőcsószot. Ez az utóbbi 1970 húsvét napján így szólt hozzá: „Isten veléd, komám“, kilépett a papucsából, és belevetette magát a folyóba. Jankó András sebesen eloldotta a mentőcsónakot, kihúzta a fuldoklót, s amikor magához tért, hazakíserte. Ma is él, olykor találkozhatnak, de a történeteket nem hozzák szóba.

A kompok fekete krónikájából még azt az esetet említenénk, amely 1944 tavaszán történt, akkor tehát, amikor a Tisza több mint 200 évvel a törökök kivonulása után újra országhatár volt. A padéi révhelyen, a lepénzelt magyar és német határőrök tudtával, Rekettye István révész egy nagyobb ladikon tíztagú illegális rokonlátogatót és csempészt szállított át a bánáti részre, szeles időben, éjnek idején. Egy viharos erejű lökés meg a pánik következtében a csónak felborult, csak ketten úsztak ki a partra. A népi emlékezet szerint Rekettye István is megkapaszkodott a ladik falában, de amikor látta a történeteket és felmérte következményeit, eltolta magát onnan, hagyta, hogy a hullámok elnyeljék, ő volt a nyolcadik áldozat.

A megszállás éveiben — 1941 tavaszától 1944 őszéig — csak útlevel vagy kishatárforgalmi engedély felmutatásával lehetett a kompra lépni. Naponta négyszer, hatszor menetrendszerűen tette meg az utat. A közlekedést 1942 márciusától rendszeresítették, amikor is a padéi községi elöljáróság

⁶⁷ 1907. január 8-án.

60 000 dinárért új kompot vásárolt. Erre 11-en szavaztak, 7-en elleneztek, mivel fenntartása a korlátozott forgalom miatt nem lehetett nyereséges vállalkozás. Valóban, 1942-ben, fél év alatt csak 10 000 dinár hasznot hajtott, messze lemaradva a többi községi jövedelmi forrás mögött, a kaszálók bérelte példának okáért 280 000 dinárt hozott. A padéiakat nem is a gazdasági kényszer serkentette a kompjárat fenntartására, hanem egy másfajta kényszer.

1943 derekán szó volt arról is, hogy a kompcsárdát átalakítják határőr- és vámházzá. A padéi eljáróság ezzel kapcsolatban levélben fejtette ki álláspontját, és eljuttatta a kikindai járási szolgabírószágra. Nem ellenezte, hogy az esedékes árverésen a kocsmárosok mellett a vámhivatal és a határőrség is részt vegyen, bár ezt szükségtelennnek tartotta, mert a katonáknak a csárdától 20—30 lépésnyire már volt egy őrháza, a vámósoknak pedig egy bérelt épülete a faluban. Véleményüknek többek között azzal is nyomatékot adtak, hogy a vámhivatal dolgozóinak akkor naponta többször meg kell majd tenniük a 2 kilométeres utat a csárdáig, ami csak nehezítené szolgálatukat, de nem is lenne tanácsos most, „amikor nehezen lehet hozzájutni a jó lábbelihez, a régivel pedig takarékoskodni kell“.

A kezdeményezésből nem lett semmi, de ez a révhelynek se nem ártott. se nem használt: a csárda is, a komp is csak tengődött tovább a gránicon,

A legtöbb utas a kétparti birtokokos közül került ki, meg azok közül a bérlők közül, akiknek több évre szóló bérletük volt. Részben ők tartották fenn a megszakadt rokoni és baráti kapcsolatokat is a két part között. A Bácskából Bánátba menekült szerbek az ő közvetítésükkel kaptak némi segílyt az otthoniaktól. Némelyik adai zsidó családnak ők vitték át a csomagot, amelyet aztán a padéi postán címeztek meg a bori bányában kényszermunkán levő családtagoknak. A levelek továbbításának megvolt a maga csatornája. „A Sajkás vidékről érkeztek a levelek adai címemre, legtöbbször ismeretlen feladóktól — mondja idősebb Ágoston András nyugalmazott tanító. — Én ezeket kerékpárom vázában vittem át, s a címzettek Padén, apámnál, Ágoston Ferencnél vették át a postát. Néha a mozgalom illegális küldeményei is így jutottak át. Egy időben nem mentem át, mert fülembe jutott, hogy a németek „egy kerékpáron közlekedő tanító“ iránt érdeklődtek a révésznel.“

Igen élénk volt a cserekereskedelem meg a csempészség. A bánátiak here-magot, tollat, szappant vittek Bácskába. Jó cikk volt a Morava cigaretta is. Adáról és máshonnan lábbelit hoztak meg különféle méterárut, amit az emberek maguk köré csavartak.

Külön útjai voltak a bánáti dohánynak. Ha ismerős volt a révész, a határőr, egy-két zsákkal a kompon is át lehetett vinni. A legtöbbet azonban, mázsaszámra, az éjjeli órákban ladikon szállították át. Ha szót értettek a katonákkal, akkor ez nem is volt olyan kockázatos vállalkozás. Adán, Moholon, Zsablyán, Csurogon árulták, kilója 700 dinár vagy 70 pengő volt. A beszerző utak célpontja, a csereberék színhelye Szeged is. Oda többnapos „száraz“ út vezetett, az útvezetőnek 500 dinár járt szolgálatiért.

A felszabadulás utáni évek

1944 második felében a padéi révet Hallai János adai lakos vette bérbe. Ez augusztus 20-a táján történt, de már október 7-én a visszavonuló németek, miután utolsó emberük is elhagyta Bánát földjét, felrobbantották a kompot. Másnap délután két dobtáros géppisztollyal felszerelt orosz katona állított be Hallaihoz, és egy rekvirált fiákeren a Tisza-partra vitték, onnan pedig gumicsónakon a túlsó partra. Orosz tisztok elé kísérték, akik kompja felől érdeklődtek, de kifaggatták arról is, hogy a túloldalon van-e katonaság, milyen állapotban van a topolyai kövesút, majd maguk mellé ültették és megvendégelték. „A legrosszabbra gondoltam de golyó helyett vacsorát kaptam” — mondta Hallai János.

Az elkövetkező napokban a Vörös Hadsereg egyik műszaki alakulata mintegy 2—3000 mozgósított helybeli lakos közreműködésével hidat vert a Tiszán. A két parton, ameddig csak lehetett, nyolc méter hosszú cölöpöket vertek le, a híd közepét pedig két hosszú, összekapcsolt uszály alkotta. Nem látszott túlzottan biztonságosnak, de a gyalogság és a tüzérség ezen vonult át, sőt még a páncélosok és a nehéz teherkocsik is.

Az épen maradt moholi komp beállításával a kompforgalom is gyorsan megindult.⁶⁸ Itt a civilek közlekedtek, persze, ők csak pecsétes engedéllyel.

A hídépítés, azaz a kuluk alól felmentették a padéi cipészeket, hogy javíthassák a lakosság lerongyolódott lábbelijét. A népbizottság más intézkedéseket is hozott, hogy a cipőínséget valahogy enyhítse. 1944. november 9-én Bóka Lajos asztalos kérelmére fát utaltak ki részére, hogy klumpákat készíthessen. 1945. február 3-án lefoglalták a faluban még található ponyvákat, mivel ebből a durva szövésű takaróból szabták a facipők felső részét. „Már csak 85 pár cipő részére van anyag” — ezzel indokolta a népbizottság a döntést. Február 14-én 25 pár klumpát osztott ki a népbizottság azok között, „akik meztláb járnak”. Emellett, az egyedi kérvények mérlegelése után, döntést hozott arról is, hogy kik kaphatnak facipőt. Hatvan név felsorolása következik a jegyzőkönyvben, ennyi pár lábbeli volt, ezt vehették át azok, akik erre jogosultak lettek, mégpedig nagyságtól függően 300, 400 és 500 dináros áron.

Ugyanezen az ülésen 260 pár harisnya került még kiosztásra, a helybeli gyógyszerész pedig a fejadagján kívül még három kiló cukrot és három kiló zsírt kapott gyógyszerkészítésre.

A létkérdések közé tartozott a komp ügyének rendezése is. Az 1945. március 3-i keltezésű népbizottsági jegyzőkönyv szerint Padé küldöttsége az újvidéki főbizottságban járt, hogy kieszközölje a komp visszaszolgáltatását. A küldöttség jelentése szerint Újvidéken nem tudtak semmit sem elintézni, a zentai révkapitánysághoz utasították őket, ahol viszont azt közölték velük, hogy a révjog az állam tulajdona, s majd nyilvános árverésen adják bérbe.

⁶⁸ A padéi kompra és az egyéb helyi eseményekre vonatkozó dokumentumok, amelyekre az elkövetkezőkben hivatkozás történik, a Kikindai Levéltárban találhatóak, a padéi község öt doboznyi iratai között — Padej (1945—1959).

A népbizottság tudomásul vette jelentésüket, és elhatározta, hogy kártérítési keresetet indít, mert a komp a falu teljes jogú tulajdona, az erről szóló dokumentumok bemutatásával az elnököt bízták meg.

A komp csak a hatvanas évek legelején került vissza helyi kezelésbe.

1945 júliusában a Vörös Hadsereg néhány hazatérő egysége Padén is átvonult. A házakban szállásolták el őket, a népbizottság pedig disznóvágási engedélyt kért a járástól, hogy pörköltet készíttessen. Ekkor már némi pénz tudott fizetni a mosónőknak, akik naphosszat álltak a teknők előtt, és lötykölték a sok katonaszennyest.

Amikor az elvonulás befejeződött, az oroszok szétszedték a pontonhidat, a két nagy uszályt elszállították. A part menti cölöpök még egy ideig zavarták az induló forgalmat, de a tél beállta előtt ezeket is felszedték. Az adai népbizottság jóváhagyásával Hallai János és emberei kézi erővel kimozgatták és felszedték a szálfákat, a népbizottságot illető részt a községháza udvarára szállították, a maguk részét pedig tűzifaként értékesítették.

Ez lett a vége az ezidáig első Ada—Padé közti hídnak.

A korabeli jegyzőkönyvek adatai közül talán még csak azt említeném meg, hogy 1945. november 4-én a háború, a megszállás éveitől megtagadták az első padéi őszi vásárt. Áru ugyan alig volt, de a rendezvény mégis a jobb napok hírnöke volt.

A tiszai hidakat még az áprilisi háború kitérősekor felrobbantották, közvetlenül a felszabadulás után csak a titeli híd helyreállítására futotta a romokban heverő ország erejéből. Ez volt az egyedüli vasúti összeköttetés a többi országrésszel, és ha történetesen Szabadkáról kellett valamilyen árut Kikindára szállítani, akkor is erre a nagy kerülőútra irányították.

A tiszai átkelő forgalom a kompokra hárult, gyorsan el is szaporodtak: 1946-ban a révkapitányságok már 15-öt tartottak számon nyilvántartásukban.

A padéi, mint tudjuk, szinte megszakítás nélkül üzemelt. A felszabadulás után az első bérlő Živojin Ninić volt, az üresen álló csárda épületét pedig, a Vörös Hadsereg elvonulása után, Mészáros Antal vette ki és hozta rendbe. 1948. február 3-án a községi népbizottság jegyzőkönyve már azzal indokolta a bérlet növekedését, hogy „a tiszai átkelőhelyek közül a padéi az egyik legforgalmasabb“.

Különösen élénk volt a révjárás kedden és pénteken, az adai hetipiac napjain. Az inséges években egy-két pár baromfival, egy garaboly tojással is érdemes volt átmenni a túlsó partra. A kerékpáros túróskofák szintén hetente kétszer vették igénybe a kompot. A tavasz első napjaitól fejkendővel lekötött kosarakban még naposcsibéket is vittek. A szajáni dohányárosok kerültek a piacot, ők az utcán árultak, már korán reggel bekiáltották a kiskapun: dohányt vegyenek. Az adta el leghamarabb portékáját, aki cigaretta-
tapapírt is kínált mellé, de ilyen nagyon kevés volt.

„A kompjárás előtt kilométeres szekérsorok álltak“ — mondja Szénási Pál nyugalmazott révész az adai József-napi vásárok forgatagára emlékezve. „A mai forgalom senuni az akkorihoz képest“ — mondja a 78 éves Nyilas

Illés adai kőművesmester is, aki a háború utáni években egy ideig szintén révész volt.

Az adai kisiparosok a vásárok alkalmával újra megjelentek a bánáti falvakban. „Apám, Kocsis Jakab vásáros suszter volt — mondja Gécziné Kocsis Ilona. — Sokat jártam vele, érdemes is volt, csak akkor haragudott meg nagyon apám, emikor a Bata cipőgyár, a mai Borovo üzletet nyitott Adán.“ Nagy volt a kereslet a szekerek iránt is, úgyhogy Varga Horgasi Mátyás kocsigyártónak sem lehetett panasza, egy ideig persze, amíg a traktorok meg nem jelentek. De megtalálták számításukat a táskások, a szíjgyártók, a késesek, a gombkötők, a művirágkészítők, a pulóvereket, kardigánokat gépi úton előállító kötőmesterek és kötőnők, akiket manapság a szerb után strikereknek neveznek. Közvetlenül a felszabadulás után még látni lehetett bosnyák vándorásrusokat, a nyakukba akasztott és a hasukon himbálózó ládával. Ha esett, viaszos vászonnal takarták le a benne elrendezett bazárárut.

A gyerekek semmi pénzért sem maradtak volna ki a vásári izgalmakból, bár az ő napjaik mindig zsúfoltak voltak, teli mindenféle játékkal. Ha a padéi fiúk azt mondták: „Megyünk a kompra“, akkor ezen a Tisza-parti barangolást értették, esetleg azt is, hogy a nagyerdőben fognak varjufészket rabolni. De a vásár az más volt, ott bolondhinta volt, meg krahedli és dióscukor. Néhányan otthon maradtak házpásztornak, ők a vásárfiában reménykedhettek, néhol azonban erre nem futotta, a törökméz elmaradását azzal magyarázták a szülők, hogy a cukrászok összeverekedtek. „Boldogtalan voltam, de elhittem, az új bocskornak örültem“ — mondja a jázovai Vastag István.

Egyre növekedett a jószágforgalom is. Az adaiak Jázovón vették a lovakat, Bánátból hozták a borjakat is. Ezt még a zárlatok idején is megtehették, csak ki kellett várni, hogy az a révész legyen szolgálatban, aki egy kis borralalóért szemet huny a szabálytalanságon. A csókai szalámigyárba a padéi kompon át szállították a bácskai lábasjószágot, mert akkor a mai zentai hídnak még híre sem volt, az ottani révnek pedig nem volt alkalmas lejárata.

A forgalom télen sem szünetelt. Az utasokat, ameddig csak közlekedni lehetett a jégtáblák között, nagy ladikon vitték a túlsó partra. Ha beállt a Tisza, a révészek megkezdték a jég vastagítását, azaz hizlalását. Szalmát, pelyvát szórtak rá, megöntözték, s ezt a műveletet az elkövetkező napokban többször megismételték. Ezután homokot hintettek rá, esetleg cundert, azaz salakot, amelyet a csókai téglagyárból szállítottak teherkocsival.

Ezen az úton ezerszámra terelték át a sertést, százszámra a szarvasmarhát a csókai vágóhídra. A bikákat hosszú sorban, egyenként vezették át, némelyik elérte a nyolc mázsát is. „Durrogott alattuk a jég“ — mondja Jankó András.

Az emberek is gyakran használták, gyalogosan menve, kerékpárt tolvaj maguk mellett, vagy a kantár szarát fogva, ha kocsistól, lovastól voltak. Át-futott rajta a terepjáró, a személygépkocsi, olykor a teherautó is. A szánkó nem volt ritkaság, ezen szállították a morzsolót, a disznóvágó nagyteknőt rénfástól, meg a mentafőző kazánt az illóolaj párlására.

Ha jött az olvadás, elnéptelenedett a „csinált út“, a vakmerőbbeket a jégre helyezett keresztekkel figyelmeztették a veszélyre.

Ahol nagy a forgalom, ott elkerülhetetlen a baleset is. A lovak jó úszók, de félnek a víztől, a kompon feszült nyugalommal állnak. Olykor azonban megbokrosodnak, ekkor kész a baj: nekiugranak a Tiszának. Ilyenkor gyorsan megszabadítják terhétől, a kocsi, ha nehezebb, elmerül, a fa, a kukoricaszár pedig elúszik a folyón. Egyszer egy Becséről Kikindára tartó sörös teherautó a már kikötött komponál, rükvercelés közben, a Tiszába fordult. A népi emlékezet nehezen ellenőrizhető adatai szerint a révészek még hetekig szedték a hűtött sört a Tisza homokjából. Egy messzi vidékről érkezett kamion vízszint soron kívül, a várakozók nagy megrökönyödésére, teljes sebességgel ráhajtott a kompra, onnan pedig egyenest a Tiszába. Amikor vezetőjét nagy ügyel-bajjal kimentették és magához tért, ezt mondta: „Azt hittem, hogy híd van előttem. . .“

A termelési és kereskedelmi kapcsolatok mellett a közvetlen népi érintkezésnek még sok formája, alkalma fűződött a révhelyhez, kezdve a születéstől a temetésig.

Ha a menyasszonyért történetesen jégzajláskor mentek Bácskába, akkor a révész okvetlenül odaszólt a vőfénynek: „Addig gyertek, míg világos van.“ Csakugyan, a lakodalmások a korai szürkületben megérkeztek a partra, úgy-hogy a ladikon — a hézagok közt kígyózva — idejében átkormányozhatta őket a túoldalra, ahol már fújták a rezesek, kurjongatott a násznép, s persze a menyegzői vacsorára magukkal vitték a szolgálatkész kompmestert is.

Nyáron ilyen megkötések nem voltak. Ha a leány beleegyezett, hogy a szombati táncmulatság után megszökik a fiúval, akkor a legény szólt a révésznek, aki, miután illő jutalmat kapott, türelmesen megvárta őket, még puha gyapjú-takarót is vetett a karos ladik padjára. A fiatalok azon bújtak össze, s hol a sejtelmes csillagokban, hol egymás szemében vélték látni az örökkévalóságot.

Ők aztán igazán réven át jutottak révbe.

A révhelyek táján, mint láthattuk, az élet sohasem eseménytelen. Hol zajlik, hol hullámszik, hol csendesen folydogál, mint a Tisza. Ez az ismétlődés nem törvényszerű, vannak pillanatok, amikor egészen új mederbe terelődik minden.

A folyami átkelők esetében a nagy fordulat akkor következik be, amikor a komp helyébe híd kerül, amikor a forgalom már nem a vízen, hanem felette bonyolódik le. Az Al-Tisza vidékén a hatvanas-hetvenes években jöttek létre. A zentai hidat 1963. május 19-én, a zsablyait 1963. október 22-én, a kanizsait 1975. július 4-én, a törökbecseit 1977. november 27-én adták át rendeltetésének. Az utóbbi kapcsán jegyezték fel az újságok, hogy a révészek foglalkozást váltottak, a feleslegessé vált komptól pedig elérzékenyedve búcsúzkodtak az emberek, zeneszó kíséretében.

A padéi komponál maradt minden a régiiben, csak a korábbi és a megnövekedett teher- és személyforgalom egy része terelődött át a hidakra. Ami megmaradt, az sem jelentéktelen. A zentai révkapitányságon őrzött kimutatásokból látszik, hogy 1972-ben és 1982-ben, a nyári hónapok idején, a gyalogos átkelők száma hávi 6—8000 között ingadozott. 1972 júniusában, júliusában, augusztusában havonként átlag 6500 kerékpáros, 1200 motor-

kerékpáros és 700 autós utas vette igénybe a kompot, 1982 megfelelő hónapjaiban pedig csaknem 2000—2000 kerékpáros és motoros, több mint 2000 autós.

1972-ben havonta mintegy 250 fogatos járművet is feljegyeztek a nyomtatványok megfelelő rubrikáiban, 1982-ben már alig 40-et. Még a féderre járó, gumikerekekkel ellátott stráfkocsik is eltűntek, pedig ezek csak az ötvenes-hatvanas években terjedtek el.

A fogatok helyébe a traktor lépett. A legfrissebb, 1983-as tarifajegyzék 43 tétele közül 11 vonatkozik a traktorokra, mezőgazdasági gépekre. Átkelésükről azonban nem vezetnek nyilvántartást, mert a nyomtatványban nincs megfelelő rovat. A hivatali űrlapok általában késve veszik tudomásul az életjelenségeket, de itt alighanem másról lehet szó: a kompforgalom annyira korszerűtlen, annyira idejémtúlt, hogy szinte már nem érdemes űrlapot szerkeszteni és nyomtatni, kár a gőzért.

Holnap már úgysem lesznek, a csoda az, hogy ma még léteznek.

Svetozar Arsenijević, a zentai révkapitányság vezetője is azt mondja, hogy csak akadályozzák a forgalmat, mivel a tehervontatás is módfelett meggyorsult.

Ha valami nem szűnik meg, nem alakul át idejében, akkor az emberek nem tudnak vele mit kezdeni, mindenhonnan kilóg, rendszeren kívül reked.

A padéi komp 1961-ben községi kezelésbe, majd a közművesítési vállalathoz került. Ennek felszámolása után, 1975-ben, a Zlatica asztalosüzemhez, 1977-ben pedig a kooperánsok alapszervezetéhez csatolták, 1980-tól a helyi közösség szárnyai alatt van, pedig ez, a törvény értelmében, nem is foglalkozhat gazdasági tevékenységgel.

A szabálytalanságra most ne legyen gondunk, fő az, hogy van, és hogy napkeltétől napnyugtáig kitartóan ingázik a két part között. Ha az embereknek szükségük van rá, mindig kéznél van, igen megbízható jószág. „Múzeumba vonult a gyaloghintó, a postakocsi, lassan már a parasztszekér is oda kerül, de ez a fekete, öreg komp még itt vár bennünket a padéi révben“ — írja Németh István Kertmozi című könyvében.

KOMPFORGALOM NAPJAINKBAN

Ami felett másutt eljárt az idő, az itt nélkülözhetetlen, mégpedig a nap minden órájában, reggeltől estig.

A révjáráson korán megindul a mozgás, még akkor, amikor „a vízen a hajnal ködje legel“, ahogy Tömörkény mondaná. Az első utasok az adai Potisze szerszámgépgyár bánáti ingázó munkásai, amint kiszállnak, vagy erővel búgatni kezdik motorjaikat. Kartársaik a második váltásból viszont az utolsók, részükre, a gyárral kötött szerződés értelmében, különjárat van este tízkor.

Az adai oldalon féltucat horgász helyezkedik el a kompon, kerékpárjukat a vázra szerelt, a kormányrúdra akasztott felszereléssel a korláthoz támasztják. Innen, a Tisza mellől mennek a csatornára, azaz az Aranka füves partjára szerencsét próbálni. Ott még csak akad valami a horogra, itt viszont semmi, sem Adán, sem Padén nincs már egy halász

sem. Beszélgetés közben többször említik a Maros ágát, a csatornává szélesített Arankát, ebből is látszik, hogy bácskaiak. A padéi nép ajkán a Haranga, az ősi Harangod változata járja.

Néhány autót hajtanak még a kompra. Az egyik Wartburgban négy péterrévei kubi-kos Kikindára tart, az ottani víztársulatnál kaptak munkát. A fenti csomagtartóban, a tálcska kivételével, mindenfajta szerszám megtalálható, gondosan lekörve.

Amint kiszálltak a Bánátba tartó utasok, hetven-nyolvan napszámossal telt meg a komp. Padé központjából egy fedett, pótkocsis traktor hozta őket ide a révhez, a túlóldalon pedig egy busz várja őket és az adai Halász József birtok földjére veszi majd az irányt velük. Jórészt nők, középkorúak és idősebbek, néhány nagylány is van közöttük. A fiatalok farához farmer tapad, az idősebbek férjtől örökölt nadrágot viselnek, majdnem mindegyiken virág-mintás, gombolós kötény van, karjukon műanyag szatyor. Csoportokba verődve duruzsolnak, többen napraforgót ropogatnak, ha valaki melléjük áll, adnak egy marékka.

Évekkel ezelőtt ilyen tájban mentek a kofák is az adai piacra, de most már nincsenek rászorulva a fászatú cipekedésre, a pénzhez vagy könnyebben, vagy otthoni munkával hozzájutnak, például a kamilla, a menta, a bazsalikom természetével, gyújtásával. Diákokat sem látni, ők bentlakók, a rokonoknál, ismerős családoknál helyezkedtek el, főleg Zentán meg Szabadkán.

A reggeli csúcsforgalom után sincs üresjárat, mire fordul a komp, összeverődnek az emberek. Az autók az átkelés rendjéhez alkalmazkodva az út szélén fognak sort, hogy a partról felfutó járműveknek szabad elvonulása legyen.

Egy kis Fiatból két szajáni földműves lép ki. Péterrévén jártak traktoralkatrészért. Megkapták azt, amit kerestek, de a kereskedő azzal fizette ki őket, hogy a bánátiak most futkosnak azután, amit a bácskaiak tíz évvel ezelőtt kerestek. Tréfának szánta, de a maradiságra tett célzást nem lehetett elérteni. A két szajáni derűsen írja le a bolti beszélgetést, mert ugye mit is várhatnának mást a bácskaiaktól. „A bánáti lefelé pödrí bajszát, a bácskai meg fölfelé“ — magyarázza az egyik.

A két népszerű alkata, észjárása között volt és van is eltérés. A bácskai volt mindig a módosabb, a rátartibb, gyermekei könnyebben mentek iparra, esetleg még iskolába is. Ha Padé főutcáján festett kocsis poroszkált végig, arról mindenki tudta, hogy az csak a part másik feléről jöhetett. A bánáti, különösen itt a szikes földeken, elesettebb volt, kevésbé mozgékony. Ha egy lánynak bácskai kérője volt, akkor úgy tartották, hogy jól megy férjhez.

A becsei Tiszavidék 1928. február 26-án még ilyen érdesen fogalmazott: „Bánátban kezdődik Ázsia... Európa földjére először Bácskában lép az ember.“ Valóban, az eltérő társadalmi és gazdasági feltételek között fejlődő tájegységek lakosságánál láthatók a különbségek — a Tisza itt, tudjuk, nem egyszer országhatár is volt —, bár a Bánát már akkor csak úgy lehetett Ázsia, ahogy a Bácska Európa. A különbségek azóta még jobban elmosódtak, különösen az utóbbi 20—30 év munkálkodott ezen sokat.

Két szajáni beszélgetőtársam is kénytelen egy ideig a kompon vesztegelni, mert egy traktor, amely két pótkocsival több mint egy vagon szemes kukoricát fuvaroz, lezárta a feljáratot. Dohogva öntötte magából a fekete füstöt, de bedöglött. Nehéz teherkocsi áll eleje, máris feszül a vontatókötél, s a megsokszorozott löerő megbirkózik a révjárás emelkedőjével.

Újra szabad az út, újra megtelik a komp. Két fiatal „Németbe“ dolgozó házaspár megy valahová vizitbe, autóstúl, gyerekestül. A kocsi körül forgolódnak, cigerettát, a gyerekeknek rágcásálni valót, szörpöt vesznek elő, egyszerűval sűrögnek, forognak, folyton-folyvást nyitogatják, csapkodják az ajtókat. Az egyikben egy gombnyomással elindítják a szalagot is, a sztereokészülék friss német slágereket röpít a füzesek felé. Autómárkákról, lemezjátszókról beszélgetnek, hangosak, már-már lármások is. Úgy látszik, az egész világot a magukénak érzik. Csakugyan az övéké, ha a világ alatt a kisebb-nagyobb javak birtoklását értjük, az acélkék, muzsikáló Taunust például, vagy a fekete Renault-ot, amelyről egy sárga tigris vicсорít az utasokra.

A többi utas eleinte egy kissé feszélyezve érzi magát, majd a nők csakhamar beszélgetésbe feledkeztek, a férfiak pedig a pallón heverő kukák közül választottak egyet, fogarszüket rákasztották az anyakötélre, s a révészekkel együtt kézi erővel húzzogatták a kompot, lassú, elberekupaszkodó mozdulatokkal.

Mindenki kézbe veheti, a megdöbbenés majdhogynem kötelesség, a rendhez tartozik. Szigetközben ezt az 50-60 centiméter hosszú, vastagfejű, vékonyodó nyelvű kompszer-

számot vonyónak nevezik, Padé táján tudjuk, kukának. A Szegei Szótár⁶⁰ a szónak két értelmét magyarázza, az egyik szerint a kuka az a horgasfa, amellyel a dohánykertészek a szárításra felfűzött dohányt felakasztják, a másik szerint süket ember. Itt, lám, van egy harmadik jelentése is.

A kompot a vendégmunkások évente egyszer-kétszer veszik igénybe, amikor hazajönnek látogatóba. Ritka utasok még a juhászok is, ők márciusban a nyájjal együtt átmennek a bánáti oldalra, és egészen decemberig legettetnek a padéi réten, amikor visszatérnek és elszámolnak az adai juhosgazdákkal. Néha látni bútorostul, batyustul költözőkű családokat is. A bácskai Tisza menti tanyavilág néhány lakója vándorol át, mivel Bánátban olcsóbb a ház, a föld, könnyebben lehet lábraállni. Jázován mintegy 15 bácskai juhászcsalád telepedett le. Persze annak idején, az ötvenes-hatvanas években sokkal nagyobb volt az ellenkező irányú áramlás, főleg Szabadka felé. A látogatási alkalmak általában leszűkülték, de augusztus 8-án, a padéi búcsú napján mindig nagy a reggeli és az esti forgalom. Valamikor az adaiak szívesen átmentek egy halászlére a padéi oldalra, de most nincs ott se hal, se csárda, csak egy parti kocsmá.

Hetente egyszer lovakat szállítanak át a keddi adai cigánypiacra, ott, az Ádám-féle kocsmában, Bárány Dániel veszi át a kivitelt szánt vágóójszágot.

Az áruellátás zavarai miatt gyakoribbá váltak a bevásárló utak. Ha híre megy, hogy Adán volt mosópor, akkor némely padéi család már várja odaátról a rokoni értesítést: gyertek, nektek is vettünk. Egy időben, az első komolyabb benzindrágulás idején, elszaporodtak az autók is. Korábban nem számított a 10—20 kilométeres kerülő valamelyik tiszai hídhöz, most a megfontolás tárgya lett. A benzinjegyek új helyzetet teremtettek, az autós-forgalom a legszükségesebbre korlátozódott. Szerencse, hogy a rév még szeptemberben teljesítette évi pénzügyi tervét, így aztán erre az évre nyugodtak a révészek.

Így telnek-múlnak egy nagyforgalmú tiszai híd hétköznapjai: eseménydúsán, változatosan, a kívülálló szemével nézve még érdekesen is.

A révészek csak részben osztják ezt a véleményt. Számukra a komp mindenekelőtt a megélhetés eszköze, munkahely a szabad ég alatt. Nekik itt kell helytállni, ha esik, ha fúj, télen is, nyáron is. Ezt az utóbbit szó szerint kell érteni, mert a jégtörők már évek óta zúzzák a Tisza jegét, hogy a tartályuszályok zavartalanul elszállíthassák a kőolajat a bánáti olajmezőkről. Így aztán a révhelyen télen sem áll le a forgalom, ha igen, akkor csak rövid időre. Tavasztól ősziig ilyen akadály sohasem volt, legfeljebb a nagy vizekkel küszködtek. Ma már a vízállás szintje nem a természet szeszélyétől függ, hanem a becsei duzzasztómű zsilipjeitől. Ez a nagy változás azonban a komp szempontjából mellékes körülmény, itt, a mederszűkületben eddig sem feneklett meg soha.

Ők egy ősi foglalkozást űznek, a kiháló révészségnek alighanem az utolsó művelői közé tartoznak nálunk.

Az utolsó, főútvonalon fekvő tiszai révjáráson jelenleg Bata János, Csóti János, Medve Gábor, Nagy Mihály, Retek Imre és Szűgyi Ignác teljesít szolgálatot.

Hogy meddig, nem tudhatni. A padéi rév eddigi fejlődése is szabálytalan volt. Mással csaknem minden esetben jól kitapinthatók a révtörténetek szokásos fázisai: a hidastól, az evezős révhajótól a köteles vagy motoros kompig, a hajó- vagy fahídtól a vas- vagy betonhídig.

A padéi az első lépésnél sokkal tovább nem jutott.

Az utasok részéről persze megvan az igény, hogy a komp helyett itt is hídon át közlekedjenek, a révészek is inkább szednék már a hídpénzt, mint a révpénzt. Bárki, aki körültekint a világban, láthatja, hogy mostanában nem sok lehetőség van, még a motoros kompra való áttérés is kérdésesnek látszik.

A császár annak idején „örök időkre” szóló kiváltságot adott a révjogra. Még az a jó, hogy az örök idők sem tartanak örökké, előbb-utóbb a múlté lesznek.

Addig is marad a jó öreg köteles komp az utolsó, szabálytalan tiszai réven.*

⁶⁰ Bálint Sándor: *Szegei szótár*, I—II. Bp., 1957.

REZIME

Jedna od poslednjih skela na Tisi

Između 1963. i 1977. godine izgrađeno je pet mostova na Tisi od državne granice do ušća. Time su skele, koje su vekovima prenosile ljude i robu sa jedne obale na drugu, izgubile svaku važnost, i ugasile se jedna za drugom.

Jedna je međutim odoljela iskušenjima vremena, i dan danas obavlja živ saobraćaj: to je skela između Ade i Padeja, na 105. kilometru od ušća Tise. Može se reći da je to poslednja skela od značaja na jugoslovenskom delu reke, mada postoje još četiri, ali su one izrazito lokalnog značaja.

Autor u svom radu na osnovu svojih istraživanja daje istorijat ove skele od 9. jula 1840. godine, kada je spahija Đerd Divan dobio privilegiju od austrougarskog cara, do današnjih dana. Posebno se međutim osvrće i na ostale skele, koje su u ranijim periodima bile značajnije, naročito na novokneževačku, senčansku i bečejsku, koje imaju višeekovni, pa i hiljadugodišnju tradiciju.

Pored istorijskih činjenica autor opisuje i način života ljudi vezanih za ovo prevozno sredstvo, za samu reku, za dve susedne obale, a i nekih širih područja. Na osnovu delimično poznatih i novih podataka, rekonstruiše rad skela u srednjem veku, a na osnovu padejske, rad skela sredinom i krajem XIX veka, na početku XX veka, između dva svetska rata, u vreme okupacije i posle oslobođenja, od prvih dana do danas.

SUMMARY

The last of the Ferries on the River Tisa

During the period from 1963 to 1977, five bridges were built over the Tisa, from the national border to the river-mouth. The construction of these bridges meant that the ferries, which for centuries had transported people and goods from one bank to the other, lost all importance and, one after the other, began to disappear.

One of these ferries, however, has withstood the pressures of time and is still fully in operation: this is the ferry linking Ada and Padej, some 105 km. from the mouth of the Tisa. It may be said that this is the last ferry of any importance on the Yugoslav stretch of the river, although four other ferries of strictly local significance are still in operation.

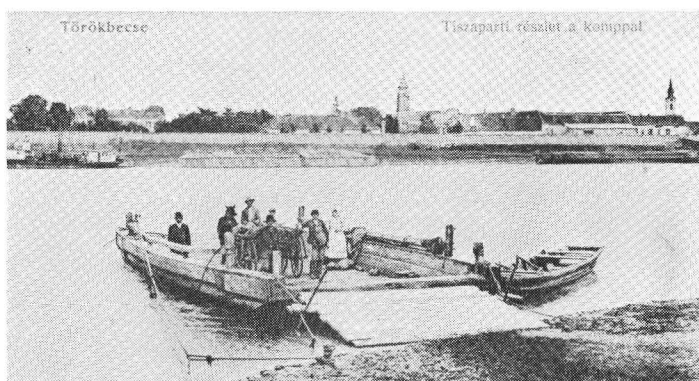
On the basis of his research studies, the author presents in this paper an historical survey of the ferry from 9 July 1940, when the „spahija“ (landowner) Đerd Divan was granted ferry rights by the Austro-Hungarian Tsar, right up to the present day. Special attention is also given in this paper to other ferries which in earlier periods were of greater importance, particularly those of Novi Kneževac, Senta and Bečeje, all of which have a history reaching back several centuries — even a thousand years.

In addition to the historical facts, the author also offers a description of the way of life of the people whose existence was bound up with the ferries, the river itself, the settlements on either bank and certain more extensive areas. On the basis of historical data — some partly familiar, some new — a reconstruction is provided of the operation of the ferry during the Middle Ages, while the history of the Padej ferry is traced from its beginnings in the mid-to-late 19th c., through the early 20th c., the interwar period, the years of occupation, followed by liberation, up to the present day.

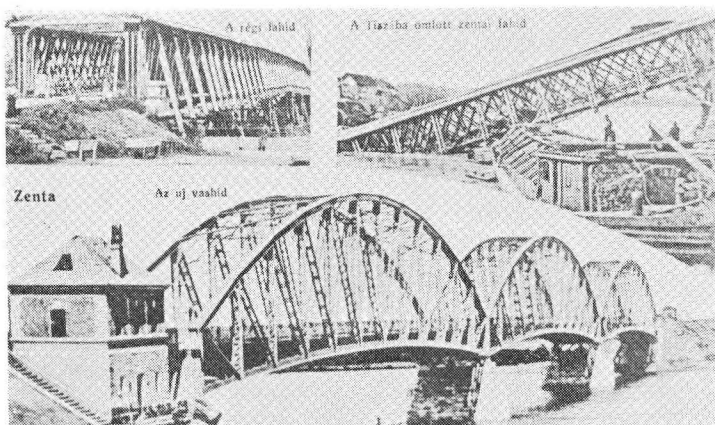

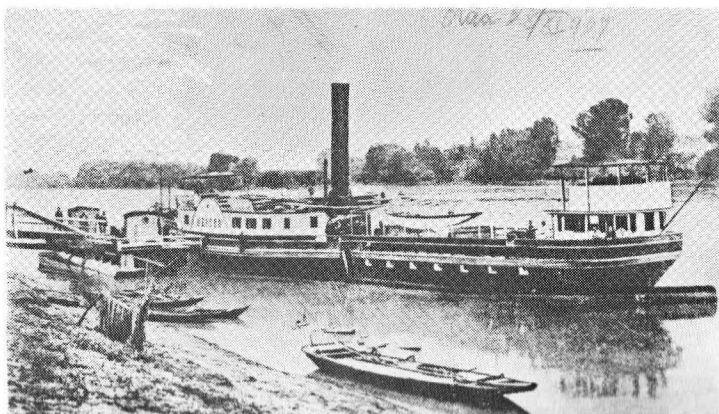

1. A törökbecsei komp (Képeslap a XX. század legelejéről)

2. Az egykori háromívű zentai vashíd. Fent: a régi fahíd, illetve annak a Tiszába omlott része.

3. Az adai kikötő (képeslap a századforduló tájáról)

Vámdíj jegyzék

1. Egy padgyáras nélküli személtip	04 forint.
2. Egy padgyáras személtip	08 "
3. Egy íves két lovas kocsi	20 "
4. Egy terhes két lovas kocsi	40 "
5. Egy íves egy lovas kocsi	120 "
6. Egy terhes egy lovas kocsi	240 "
7. Egy ló vagy szarvasmarha	08 "
8. Egy juh, kecske, sertés	04 "
9. Egy lábonyjára loba	02 "
10. Egy kerékpáros	10 "
11. Egy motorkerékpáros	30 "
12. Egy auto jármű	100 "

Vámdíj jegyzék

melk a m. postai kormánál az ideig formáll.

1. Egy kifolyatós íves kocsi után	15 k.
2. Egy kifolyatós terhes kocsi után	12 "
3. Egy kifolyatós íves kocsi után	18 "
4. Egy kifolyatós terhes kocsi után	25 "
5. Egy gyalog egyjártó	2 "
6. Egy ló, szarvas vagy egyéb szarvasmarha után	4 "
7. Egy juh, kecske vagy sertés után	2 "

Itt és a társaságoktól megmenekül.

1884. március 10. évi.

Padé, 1913. évi november hó 30.

Reménytelenül
Zsigmond

Forintos
kís.

Rejt. Vámtarif. e 6552

1. Vámdíj jegyzék 1894-ből és 1913-ból

2. Az 1898-ban történt áthelyezés színhelye, a padéi kompa azóta közlekedik a mai helyén

11. Rákóczi utca, 180. sz. alatti ház

49192 szám.
1896

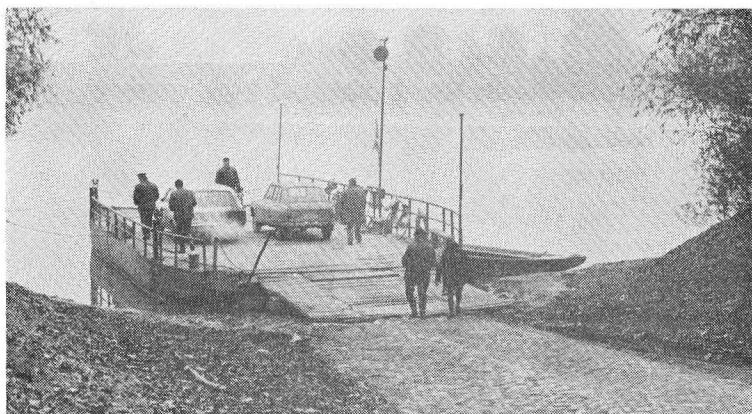
Államtitársak Hivatala

Előzetes megjelöléssel az 1894. évi 92. sz. rendelettel
szegélyt állítottak hitelbizonylat igazolására, hogy
azok az adók az illető állam szerződési jog
székhelyén, azaz a törvényhatósági terület és el-
területén, melyek a határolással egyide-
jűleg...

Államtitársak
Hivatala

3. Alispáni bizonylat 1896-ból a padéi kompa tulajdonjogáról

1. Indulás előtt

2. A Tisza közepén

3. A komp megérkezik a bácskai oldalra

ETO: 801.5—809.451.1 (497.1)

Original scientific paper

A HATÁROZÓS SZERKEZETEK KÉRDÉSEI A VAJDASÁGI MAGYAR NYELVBEN

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások
Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. nov. 16.

B E V E Z E T É S

A határozó olyan glosszémafajta, amely állhat mondatfunkciós részként és szerkezettagként is. Rendszerint valamilyen igével vagy igei természetű szóval alkothat határozós szerkezetet. Elsősorban az igei állítmány bővebb kifejtésére szolgál, lehet azonban bármely más igenévi fölérendelt szerkezettag bővítője, továbbá előfordulhat egyéb szerkezettagban megnevezett dolog vagy jelenség valamely körülményének a meghatározására is. A határozó mint a határozós szerkezet bővítője tagja a cselekvés, történéis, állapot, létezés vagy valamely más dolog, illetve jelenség fogalmi tartalmát határozza meg, megjelölve, kifejezve ezeknek valamely körülményét.

A határozós szerkezet tagjai között fennálló tartalmi viszony kifejezésére általában ragokat és névutókat használunk. Határozói szerepet betölthet főnév, főnévi névmás. főnévként használt más fajú szó, melléknév és melléknévi igenév, számnév, névmás, határozószó, valamint főnévi és határozói igenév.

Ragtalan formában csupán néhány főnevet (pl. vasárnap, ünnepnap) és egyes melléknéveket (pl. egész, jó, álmatlan) használunk. A határozószók zöme (itt, ott, most, este, gyalog, hamar stb.) rag és névutó nélkül szokott előfordulni a mondatban. A határozói szerepű névszók leggyakrabban határozóraggal vagy névutóval vannak ellátva.

Arra való tekintettel, hogy a határozó bármely mondatrészben megnevezett dolog vagy jelenség valamely körülményét kifejezheti, megjelölheti, a határozó bármilyen mondatrész szerepét betöltheti. Elsődlegesen az állítmány bővítője (a határozó fölé rendelt mondatrész szófaját tekintve ige, igenév vagy más, igéből képzett névszó, ritkábban melléknév, egészen ritkán számnév, névmás vagy határozószó), de kapcsolódhat az alanyhoz (a fölérendelt mondatrész szófaját tekintve főnévi vagy folyamatos cselekvésű melléknévi igenév, ritkábban befejezett vagy beálló cselekvésű melléknévi igenév, esetleg *-as*, *-és* képzésű deverbális főnév, továbbá melléknév, számnév, melléknévi

v. számnévi névmás), a tárgyhoz (főlérendelt szava főnévi, folyamatos v. befejezett cselekvésű melléknévi igenév, ritkábban beálló cselekvésű melléknévi igenév vagy *-ás, -és* képzős deverbális főnév, esetleg számnév, melléknév, számnévi v. melléknévi névmás), vagy másik határozóhoz is (főlérendelt szava leginkább *-va, -ve* képzős határozói igenév, lehet azonban főnévi, folyamatos v. befejezett cselekvésű melléknévi igenév, *-ván, -vén* képzős határozói igenév, valamint alap-, ill. középfokú melléknév, ritkábban számnév, szám- és melléknévi névmás, igen ritkán főnév v. főnévi névmás).

Külön kell szólnunk a másodlagos szerkezettag szintjén levő határozókról. A határozó igen gyakran lehet jelzős szerkezet része. Pl. Akkor fölállt játékai közül és csak bámult tágra nyílt szemmel az anyjára, . . . (NI-L 183.). Ebben a mondatban a *tágra* határozó alárendelt viszonyban van a *nyílt* melléknévi igenévi jelzővel. A jelző főlérendeltje a *szemmel* határozó.

Jelzős szerkezetben a határozó főlérendelt szava lehet folyamatos vagy befejezett cselekvésű melléknévi igenév, alap- vagy középfokú melléknév, számnévi névmás, esetleg beálló cselekvésű melléknévi igenév.

A határozós szó szerkezet alaptagja szerint a következő típusokra osztható:

- a) a szerkezet alaptagja ige, igenév, v. igéből képzett egyéb névszó: *gyorsan szalad, közelről látni, haza igyekvő, szorgalmasan dolgozva, kézen állás stb.*
- b) a szerkezet alaptagja melléknév, számnév, névmás vagy határozószó: *nagyon kevés, sokkal jobb, tegnap délután, körülbelül ekkora stb.*
- c) a szerkezetnek nem egy bizonyos mondatrész, ill. szó az alaptagja, hanem az egész mondat vagy nagyobb egysége; ebbe a csoportba bizonyos módosító értelmű határozók tartoznak: *szerintem, valószínűleg, alighanem stb.*

A határozói szerepet rendszerint egyetlen jelentős szó hordozza (ragos vagy ragtalan névszó, igenév, határozószó, névutós névszó stb.). Azonban az is előfordul, hogy két határozó együttesen határozza meg a mondat más része által kifejezett cselekvésnek, történésnek, létezésnek, ill. az általa megnevezett személynék v. dolognak a körülményeit.

Egy kezdőpontra utaló és egy végpontra mutató határozó másodlagos mellérendelő kapcsolatából állnak a *kettős határozók*. Ezek általában ragos főnévi határozók összekapcsolódása útján jönnek létre. Az első határozó eredetileg a *honnan?* kérdésre felel, a második pedig a *hová?* kérdésre. Pl. *a saroktól a moziig, szájról szájra, napról napra, balról jobbra, szemtől szembe stb.* Mondatban: . . . *a sötét kapualjából egy gyengén megvilágított előcsarnokba lépnek, . . .* (VZÁL 119.)

A kettős határozók közül némelyek a forradásos ikerszavakkal és a laza szerkesztésű mellérendelő összetett szavakkal rokoníthatók. *Izick u gyukori*

használat folytán önálló jelentésű frazeológiai egységgé váltak. Pl. *egyőtől egyig* (=mind), *máról holnapra* (=egyszerre), *látástól vakulásig* (=folyton), *tetőtől talpig* (=teljesen) stb.

Abban az esetben, ha két olyan határozónak ma már szoros egységet alkotó kapcsolatával fejezünk ki a mondatban valamilyen körülményt, amelyek eredetileg alárendelő szószerkezetben voltak, *összekapcsolt határozókkal* állunk szemben. Ilyenek: az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozók (*bent a szobában, föl a dombra, ott a fiókban, ma reggel, tavaly nyáron* stb.), az összekapcsolt fok- és mértékhatózók (*annyival inkább, sokkal kevésbé, egészen addig* stb.) a viszonyító szerepű összekapcsolt határozók (*egy méterre a háztól, a faluhoz közel, öt percre innen, érkezése után fél órával, mához egy hétre* stb.) és az összekapcsolt állapothatározók (*fejjel lefelé, kosárral a kezében, iskolatáskával a hátán, szemüveggel az orrán* stb.)

Eredeti szerepének betöltése mellett a határozó más mondatrész funkcióját is átveheti. Másodlagosan lehet belőle állítmány, alany, jelző és értelmező. Állítmányként a létigét helyettesíti. Pl. *Előttünk egy nehéz hét.* (kny.). Alanyként elsősorban az *-n* ragos számállapothatózókat szoktuk használni. Pl. *A meghívottak közül többen nem jöttek el* (kny.).

Jelzői szerepben a határozó viszonylag gyakran előfordul, főleg műalkotások címében (pl. *Levél a hitveshez, Rózsacsokor az államügyésznek* stb.). Ilyenkor azonban nem követi a jelző szokásos szórendjét, hanem a főnévi alaptag mögé kerül, hátravetett helyzetbe. Ezért nevezzük jelzői értékű hátravetett határozónak. Noha voltaképpen idegen mintára használt szerkezetről van szó, nem mindig célszerű más szerkezettel helyettesíteni, különösen ha bonyolult mondatfűzést tesz feleslegessé. Számos esetben viszont félreértést okozhat, ilyenkor mindenképpen mellőznünk kell használatát. Helyettesíthetjük melléknévi igeneves szerkezettel, mellékmondat, birtokos szerkezettel stb.

Kivételesen az alptag előtt is állhat a jelzőként használt határozó: ... legszívesebben a fejét csóválta volna, hogy ez a *helyre kis Terus* ilyen nyomorék emberrel akadt össze, ... (HJ-T 63.)

Értelmező szerepét a határozó egy másik határozó mellett töltheti be. A határozói értelmezőnek (értelmező értékű határozónak is nevezik) egyik típusa az azonosító határozói értelmező (pl. *kint, az udvaron; reggel, hatkor*), a másik pedig a megszorító határozói értelmező (pl. *a konyhában, a tűzhely mellett; könnyesen, egy szál ingbn*). Az azonosító határozói értelmező a megelőző határozóval együtt teljesen azonos jelentéstartalmat fejez ki, a megszorító h. é. viszont megszorítja, közelebből megvilágítja a megelőző határozó jelentéstartalmát.

Nemcsak a határozó veheti át más mondatrészek szerepét, hanem a a határozói szerepet is betöltheti más mondatrész, rendszerint tárgy. Ez az ún. határozói értékű tárgy. Alakilag tárgyra hasonlít, de határozói a funkciója. Pl. járja a *várost, keveset* aludtam, *mit* nevezsz stb. Elvértve jelzőnek is lehet határozói értéke. Pl. *nagy* hideg, *oly* szép, *egész* kevés stb.

A határozós szerkezetek kérdései közül ebben a tanulmányban a halmazott és a többszörös határozós szerkezetekkel, az összekapcsolt határozókkal, a határozói értelmezőkkel, az igekötős igékhez kapcsolódó határozókkal, a határozói igeneves szerkezetekkel, a határozónak jelzős szerkezet alaptagjaként, illetve bővítményeként való használatával, valamint a jelzői értékű hátravetett határozókkal foglalkozunk. A példaanyag jugoszláviai magyar írók műveiből, a napisajtóból, hetilapokból, üzemi lapokból, a televízió műsorából stb. származik.

Halmazott (v. többtagú) határozók

A határozó ugyanúgy halmazható, mint a többi mondatrész. Mondatfunkciós részként az állítmány alá van rendelve, szerkezettagként pedig jelző, tárgy, alany vagy másik határozó az alaptagja. A többtagú határozók közötti nyelvtani és logikai viszony mellérendelő, mégpedig rendszerint kapcsolatos, de lehet ellentétes (pl. *lassan, de biztosan*) és választó (pl. *szóban vagy írásban*) is.

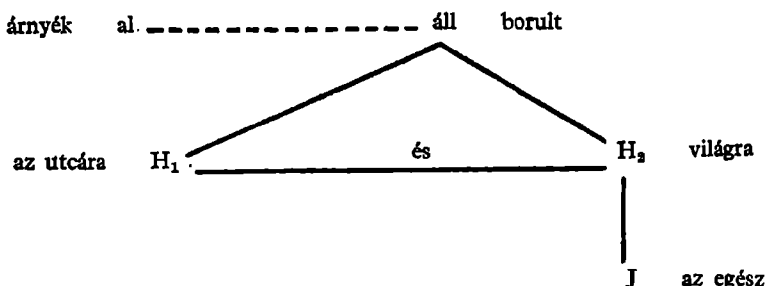
Vannak olyan szerkezetek is, amelyek csak formailag tekinthetők halmazottaknak. Egy további mondatrészhez való viszonyuk nem egészen olyan, mint a tulajdonképpeni többtagú mondatrészeké. Második tagjuk csak az elsóvel együtt igazodik egy harmadikhoz. Utótagjuk határozza meg jellegüket. Ezek a szerkezetek lehetnek megszorító, következtető és magyarázó utótagúak. A határozók körében meglehetősen ritkák. Pl. *Többször is meg-megállva, tehát igen nehézkesen* haladt az úton (kny.).

a) mondatfunkciós részként szereplő halmazott határozók

Fajtájuk szerint ebbe a csoportba főleg hely- és módhatározók tartoznak, de van köztük időhatározó, állapothatározó, eszközhatározó, társhatározó, okhatározó és eredethatározó is.

1. két határozóból álló szerkezet:

(—) ... mégis úgy érezte, hogy felhő futott a napra, s árnyék borult az utcára és az egész világra. (NI-L 189.)

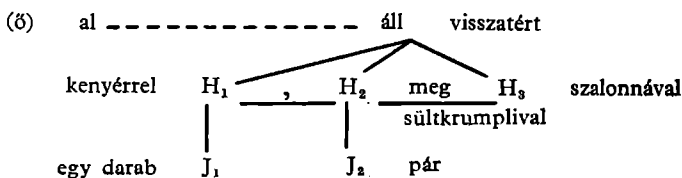
( ) A fiatal Szekeresné dúdolgatva sürgölődött ki-be a konyhába és a szobába. ... (SHK 786.) — ... továbbra is nagy a zűrzavar a levegőben és a földön egyaránt: a repülőgépek késnek, a légi

közlekedés nem eléggé biztonságos. (TVHÍR A-2: 3.) — Amikó a király a cipőt magához vötte, utána kihirdette azok között, akik voltak a bálon, hogy *itt és itt* talált egy cipőt. (JMN 156.) — ... csak nézett az elkomoruló arcokra, a hirtelen elhallgatott *asszonyokra és lányokra*, ... (HJ-T 63.) — Mikor megy végig *hajnalban vagy délután* a gyár udvarán (...) már nem jut többé eszébe az otthoni rezesbanda muzsikája, ... (HJ-T 65.) — ... úgy közeledett a kapu felé *óvatosan és díszkrét csendben*, mintha a szokatlan helyzetre akarna tekintettel lenni. (HJ-T 58.) — *Boldogan és elszántan* haladt előre. (NI-L 40.) — ... *Rómából, Madridból, Londonból* egyáltalán nem, vagy csak késve indulhatnak az Egyesült Államokba készülő repülőgépek. (TVHÍR A-2: 15.) — De otthon csak Mari nénit találta, aki *holtfáradtan, tehetetlenül* sírdogált. (NI-L 44.) — ... s abból megérteni *fagyos szívvel és hideg öntudattal*, hogy vele mi lesz. (HJ-T 64.) — ... ahonnan valamikor hegyesbajszú házmester jött ki hajnalonként *seprőkkel és lapátokkal* tisztántartani a házat, s a hosszú járdát az utcán. (HJ-T 58.) — ... nem látott még ötlépésre (sic!) sem *a sötétből, meg a sűrűn eső hótól*. (SHK 788.)

2. kettőnél több határozóból álló szerkezet:

(—) ... *egy darab kenyérral, pár sültkrumplival meg szalonnával* tért vissza. (SHK 787.)

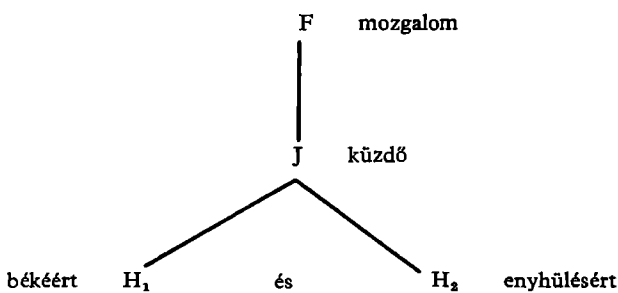
( ) *A tanyákról, Tavankútról, Ludasról, Sebesicsről* úgy zárandokoltak a csirkepiacra, mint valami boldogságot osztó állomására a földi útnak, ... (HKIH 224.) — úgy nézett rá, s úgy beszélt hozzá, hogy *a tekintetéből, a szavaiból, a hangjából, a sóhajaiból s gurgulázó nevetéséből* szinte egy új ember állt Terus elé, ... (HJ-T 62.)

b) szerkezettagként szereplő halmazott határozók

Fajtájuk szerint van köztük hely-, mód-, ok-, cél-, körülmény- és állandó határozó.

1. a halmazott határozók jelzős szerkezetben vannak:

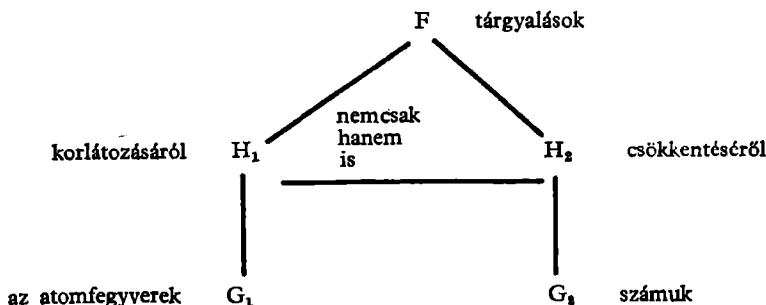
(—) ... oda kell figyelni *a békéért és enyhülésért* küzdő mozgalomra. (7 NAP, 1981. febr. 6.: 4.)

( ) Várható, hogy a könyv szerbhorvát nyelven is megjelenik az NSzK-ban és más európai országokban dolgozó jugoszlávok részére. (MSz, 1981. jan. 24.: 9.) — Volt néhány szomorú ecetfa az udvaron, néhány bokor, egypár gondosan és féltékenyen ápolt kert... (HKIH 226.) — Az elgyötört, belső keserűségetől, csalódásaitól kinzott ember reszketve figyelte a fia arcát. (HKIH 233—234.) A béke megőrzésére és az összes országok gazdaságának gyorsabb ütemű fejlődésére irányuló erőfeszítések. (GF 56.) — Az egészségügyi szervezet akkor folytathat egészségügyi tevékenységet, ha van (...) az egészségügyi tevékenységhez határozatlan munkaidőre szóló munkaviszonyban, teljes munkaidővel dolgozó egészségügyi munkása és szakmunkatársa. (VSzAT-HL 1983.) — A nemzetek közti nézeteltérésekben és összetűzésekben állást nem foglalás politikáját... (GF 56.) — ... az otthonra és múltira való emlékezésben feloldódott a fiú nyelve. (SzKB, IK 205.)

2. a halmozott határozók jelzői értékű hátravetett határozós szerkezetben vannak:

(—) ... az amerikai neutron-fegyver gyártásának megkezdésével a Szovjetunió tárgyalásokra kényszerül majd *nemcsak az atomfegyverek korlátozásáról, hanem számuk csökkentéséről is.* (TVHÍR A-2: 12.)

A mondat meglehetősen sután hangzik. A jelzői értékű hátravetett határozós szerkezetet átalakíthatjuk mellékmondattá: ... az amerikai neutron-fegyver gyártásának megkezdésével a Szovjetunió erra kényszerül majd, hogy ne csak az atomfegyverek korlátozásáról tárgyaljon, hanem számuk csökkentéséről is.

Többszörös határozós szerkezetek

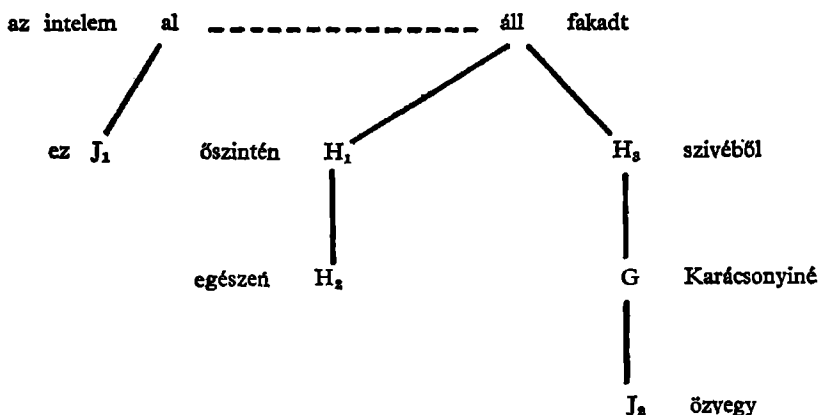
A többszörös szó szerkezetben levő tagok alárendelő viszonyban vannak egymással. Az egyik tag nyelvtanilag és jelentése szerint függvénye a másiknak. Az alárendeltnek a neve meghatározó (v. determináns), a fölérendelté, pedig alaptag (v. régens). A determináns leszűkíti az alaptag jelentéskörét, pontosabbá teszi jelentését. A többszörös szó szerkezet mindig az alaptag szófajához illő mondattani szerepkörben használatos, általa kapcsolódik nagyobb szerkezetbe, illetve mondatba.

A többszörös határozós szerkezetekben egy bizonyos fajta határozó alá van rendelve egy másiknak. A meghatározó tag rendszerint fokhatározó, az alaptag pedig leggyakrabban módhatározó, de lehet hely-, idő-, állapot- és egyéb határozó is.

a) a determináns fokhatározó

1. az alaptag módhatározó:

(—) Ez az *intelem egészen őszintén* fakadt özvegy Karácsonyiné szívéből, ... (HJ-T 61.)

( ) S szeme *szinte ösztönösen* fordult a bokrok felé, ... (SzEK 200.) — Szegény jó ember — sóhajtotta az asszonyka *félig hangosan*, — még megfagy az úton ebben a hidegben ... (SHK 782.) — Nem, — felelte Terus *alig hallhatóan*, késő van már. (HJ-T 60.) — ... *majdnem dacosan* az ég peremén összetorlódó felhőhegyeket nézte, ... (NI-L 228.) — De ki lehet az a pontos céllövő, aki a lábik között *olyan pontosan* ki tudta lünni ezt a nagy parazsat? (Jm. népm. 82.) — Én nem tudom — felelte *majdnem haragosan* és *egész mélyen* belchajolt a lúgzóba, ... (HJ-T 60.) — ... hanem akkor ne engedd ám, hogy *olyan nagyon* szeressen. (HJ-T 64.) — Akkor megmgyurázta, hogy arról a nagy darab nőről van szó, aki *olyan rögzösen* tartotta a gumicsövet a rózsák közt, ...

(VAA 71.) — ... nem is beszélve a front másik vonaláról érkező lövedékek *szinte istenien* sorsszerű pusztításáról. (MML, IK 136.) — *Rendkívül pontosan* jegyezték a dohányosoknál tapasztalt megbetegedéseket. (POB 138.: 16.)

2. az alaptag helyhatározó:

( ) ... *éppen Béla fölött* egy (...) felhő árnyéka haladt át. (NI-L 231.) — ... *elsősorban a férfi lakosság körében* a legveszélyesebb betegségek egyike. (POB 138.: 16.) — Kihez, ha nem *unokáihoz elsősorban?* (SZEK 203.) — *Különösen a gépkocsigyártásban* egyre több a munkásokat helyettesítő gép. (7 NAP, 1981. febr. 6.: 4.) — Na jól van, — felelte ilyenkor Terus és *kicsit előbbre* húzta homlokán a kendő csücskét, — ezt már mondta. (HJ-T 62.)

3. az alaptag időhatározó:

( ) A század elején a dohánytermelésnek csak 0,5 százalékát használták fel cigaretta készítésére, *közvetlenül az első világháború előtt* már 50 százalékát. (POB 138.: 16.) — *Közvetlenül azután*, hogy Barátunk a kis sötét utcába fordul, valaki a karjához ér. (VZÁL 118.) — A tüdőrák a többi rákos megbetegedéshez képest manapság *alig fél évszázaddal* a jelentkezése után elsősorban a férfi lakosság körében a legveszélyesebb betegségek egyike. (POB 138.: 16.) — ... arra kötelezi őket, hogy — idézzük —: *legkésőbb szeptember elejéig* határozzák meg saját feladataikat ... (TVHÍR B-2: 16.)

4. az alaptag állapothatározó:

( ) A fiatalasszony *félig háttal* ült a kerítés felé, ... (SZEK 200.) — Hát ahogy odaérnek, egy rovástalan mezei kútra bukkannak, ami *majdnem tele* volt hóval, ... (SHK 790.) — ... még *kicsit tetszett* is neki, hogy *ilyen jóba* keveredett a mesterrel, aki most már mindig rendben tartotta az ő gépét, ... (HJ-T 60.)

5. az alaptag mértékhatározó:

( ) Félóra alatt jobb- és baloldalt kialakult az ötösrendekből álló, *csaknem egyformán* hosszú emborsor. (HKR, IK 56.) — ... odafordult (...) *majd fejjel* magasabb urához: ... (SZEK 204.)

6. az alaptag állandó határozó:

( ) A régebben *szinte mellékesnek* tartott, ma azonban aranyat érő alkatrészek gyártására természetesen szükség van, ... (TVHÍR A-2: 20.)

b) a determináns nem fokhatározó

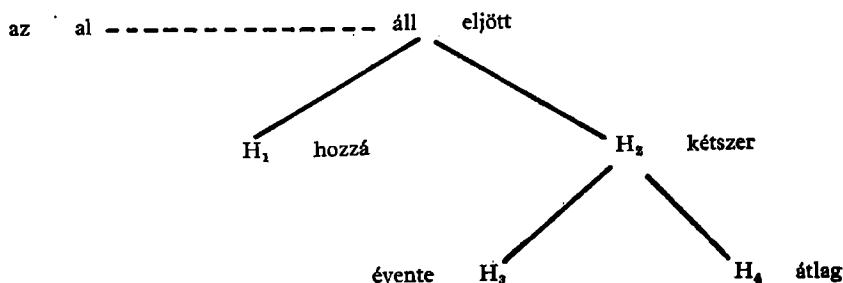
1 az alaptag módhatározó:

( ) Csak arra futok rá, amit *már egyébként* is tudok: apával nincs közös témánk, nem tudok vele elcsevegni, ... (VAA 59.) — *Mindenütt a hágfalak tövében* haladt. (NI-L 39.)

2. az alaptag egyéb határozó:

(...) *már kifogyóban* voltak a lepkék, mert majdnem minden gyerek gyűjtötte őket. (NI-L 60.) — ... arról ami jön, ami *még előttem is* titok, más alkalommal számolok be. (VAA 14.) — A temerini Május elseje szerviz követendő megoldást talált: *az autószerelési alaptervékenységen kívül fémfeldolgozással is* foglalkozik,... (TVHÍR A-2: 20.) — *Szorosan a házfalak mellett* haladt, ment be a városba, édesanya elé, a fatelepre. (NI-L 39.) — Nairobi-ban folytatja munkáját az az ENSZ kezdeményezésére összehívott értekezlet, amelyen a világ energiaforrásairól és általában az *energiahordozókról* van szó, (TVHÍR A-2: 10.) —

Az alábbi mondatnak az a különlegessége, hogy benne a számhatározói alaptagnak két determinánusa is van, egy időhatározó és egy módhatározó: ... az jött el hozzá (:..) *évente átlag kétszer*, ... (HJ-T 59.)

Az összekapcsolt határozók esetében egy alárendelő szó szerkezetet determinánusa fölemelkedett alaptagjának szintjére és szoros egységet alkot vele. Alaki összetettsége ellenére az ilyen szerkezet egyetlen határozói körülményt fejez ki. Ez afféle átmeneti jellegű szintagma.

Az összekapcsolt határozók közé egymástól meglehetősen eltérő viselkedésű jelenségek tartoznak. Az összekapcsolt állapothatározókat egészen más jellemzi, mint az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozókat. Az összekapcsolt állapothatározóknak csak egyikük fejez ki állapotot külön, de alaki komplexitása folytán maga a szerkezet is alkalmas arra, hogy egyetlen állapothatározói körülményt fejezzen ki. Az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozók nagyon hasonlítanak az értelmezőszerű határozós szerkezetekre, vagyis a határozói értelmezőkre. Rendszerint át is lehet alakítani őket értelmezőszerű határozós szerkezetté. Eközben a szerkezet elől álló tagja is hangsúlyos lesz. Például: Nézd meg kint a kertben! → Nézd meg kint, a kertben! A határozói értelmezőt vesszővel választjuk el az értelmezett határozótól, míg az összekapcsolt határozók közé nem kell vesszőt tenni. Az értelmezőszerű határozós szerkezet mindegyik tagja külön-

külön is kapcsolódhat az állítmányhoz, a határozói viszony minősége nem változik meg. Az összekapcsolt határozóból az értelmezős szerkezetben egyszerű határozó lesz.

Az összekapcsolt állapothatározókat nem lehet úgy szétválasztani, mint az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozókat. Csupán az egyik tagból lehetne önálló határozó, a másik értelmetlen vagy legalábbis szokatlan szerkezetet eredményezne. Pl. *Kosárral a kezében lépett be a boltba.* — *A kosárral lépett be* társhatározós szerkezet, a *kezében lépett be* viszont szemantikai képtelenség. Szerintünk az összekapcsolt állapothatározók inkább jelzői értékű hátravetett határozós szerkezetként foghatók fel. Tudniillik könnyen át lehet alakítani őket melléknévi igeneves szerkezetté: *kosárral a kezében* — a kezében levő kosárral; *fejfelé lefelé* — lefelé tartott fejfelé stb. Az így kapott melléknévi igeneves szerkezet nem mindig állapothatározóként funkcionál a mondatban: *A kezében levő kosárral lépett be a boltba* (itt társhatározó szerepét tölti be).

A viszonyító szerepű összekapcsolt határozók sem választhatók úgy szét, mint az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozók, és nehezen vezethetők vissza más szerkezetre. Hasonlítanak a kettős határozókra. Bennük is az egyik tag a hely, idő vagy más körülmény meghatározására vonatkozó számítás, mérés kiindulópontját jelöli meg: *a fától három lépésre* (összekapcsolt határozók), de: *a fától a kerítésig* (kettős határozó).

Az összekapcsolt fokhatározók kapcsán felmerül az a kérdés, hogy a *sokkal kevésbé* féle alakulatok oda tartoznak-e az összekapcsolt határozók közé. *G. Varga Györgyi* szószerkezetláncnak tekinti őket. Tehát pl. a *Legutóbbi munkája sokkal kevésbé sikerült* mondatban a *sokkal* határozó alá van rendelve a *kevesbé* határozónak. Véleményem szerint is inkább többszörös szerkezetről, mint összekapcsolt határozókról van szó.

A) Értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozók

Leginkább a hely- és az időhatározók körében fordulnak elő ilyen szerkezetek. Elöl álló tagjuk rendszerint határozószó, de lehet ragos v. névutós névszó is. Második tagjuk általában ragos vagy névutós névszó. Kivételesen fordított is lehet ez a sorrend: . . . *a jelenlévők soráiban ott* ült az olajtól tetőtől talpig maszatos sofőr is. (LE-H 83.);, *A tüdőrák fél évszázaddal ezelőtt* még ritkaságszámba menő megbetegedés volt. (POB 138.: 16.)

I. kéttagú összekapcsolt határozók

a) egyik tagnak sincs bővítője

1. a szerkezet tagjai közvetlenül egymás után állnak a mondatban: ( ) . . . nagyon is megérdemelné, hogy *csak másnap reggel* (. . .) láthassa viszont. . . (VZÁL 118—119.) — Mitrovica környékén és a Szerémség nagyobb részében *tegnap este* 55 . . . milliméter esőt mértek. (TVHÍR A-2: 4.) — Terus ugyan *reggel félhatkor* elment hazulról, *délután kettőig* dolgozott a gyárban . . . (HJ-T

58.) — ... *majd most* kiteszi azt a derékszíjat, amit ű tanát. (JMN 178.) — ... *hogya* esetleg újból visszajönne az ispán, ne lássa, *hogy még mindig* ott van. (SHK 787.) — *Akkor már* ott a nyűg a nyakán ... (HJ-T 61.) — ... *akkor mindég* olyan furcsa dolgok jutottak eszébe, ... (HJ-T 62.) — ... az ifjúságnak *már ma* bizonyítani kell, hogy a társadalom építésében jelentős erő, és semmiképpen sem az a réteg, amely még „csak készül“ a jövő feladatainak teljesítésére. (KI 1482.: 3.) — Marasztaltam volna *most már*, de elűtetett, vagyis kocogva sietett arra, amerre a bodzabokrot mutatta. (VAA 33.) — ... nemcsak felmondást kapott, hanem *többé sohasem* tölthet be állást állami szolgálatban; ... (TVHÍR A-1: 8.) — ... míg körülötte zakatolnak a gépek, sírnak és trombitálnak, mint a rezesbanda *odahaza a falujában* a doktor úr születésnapja reggelén, ... (HJ-T 60.) — A január 20-án (..) kiszabadult amerikai állampolgárok holnap térnek *haza az Egyesült Államokba*. (MSz, 1981. jan. 24.: 1.) — ... mérgesen kiment, kinyitotta a konyhaajtót és kiszólt *hátra az udvar felé*: ... (SHK 788.) — Arra már nem emlékezett Terus, hogyan került el *onnan az irodaajtó elől*, s hogyan jutott haza. (HJ-T 64.) — ... majd ha utána fölülnek a *padkára a kemence mellé*, ahol galamb-módra elturbékolgatnak jövőjük felől. (SHK 786.) — ... ezért vágta oda a sárga síkálókefét és szaladt *hátra a konyhájába* kötényét a szeméhez emelve, hogy odabenn aztán ráboruljon az asztalra. (HJ-T 61.) — Sándor odaült *az ökrök közé a jászolra*, *hogya* esetleg újból visszajönne az ispán, ne lássa, *hogy még mindig* ott van. (SHK 787.)

2. a szerkezet tagjait más mondatrész (rendszerint állítmány, választja el egymástól:

( ) ... *mégfőzte* magának a kis ebédet, (...), *máris ott* volt *az udvaron*. (HJ-T 59.) — ... s ne mondhassa senki róla, *hogy ott* huzakodik éjnek éjszakáján férfiemberrel *a kapualjban*. (HJ-T 58.) — Ha kimennél, *ott* találnád *a közelben*. (SZEK 200.) — Két óra *hosszáig ott* időzött *náluk* az orvos ... (SHK 791.) — Odajér a közepibe, hát csak úgy bólogatnak feléje azok a szép virágok, a szép vízitulipán, az a sárgaliliom, ami *bent* vót a *vízben* (JMN 49.) — Űgy ültek *ott*, mint a megváltottak, *egymás mellett*, ... (SHK 791.) — Akkor már *ott* a nyűg a nyakán és szó se lehet róla, hogy a maga munkáján kívül még mást is végezhesen. (HJ-T 61.) — Szalonnát, zsírt, lisztet, tökört, cukrot pakolt a menyének és *űgy* engedte *rakottan* haza. (SHK 786.) — ... olyan maszatos az arcod, mindha egész nap a *cséplőgép alatt* lettél volna *a pelyvalyukban* ... (NI-L 190.)

Néha a szerkezet egyik tagja halmozott: A fiatal Szekeresné dúdolgatva sürgölődött *ki-be a konyhába és a szobába*, ... (SHK 786.) Az is előfordulhat, hogy az értelmezőszerű alakulatból lett összekapcsolt határozók jelzős szerkezet bővítményként

szerepelnek: ... *a tavaly tavasszal függetlenné vált országban* (...) egy, a fehér telepések által is jóváhagyott kormány volt hatalmon. (7 NAP, 1981. jan. 23.: 4.)

b) a második tagnak bővítménye van

1. a szerkezet tagjai közvetlenül egymás után állnak a mondatban:

( ) A vajdasági kőolajtermelők *az idén július végéig* 226 ezer tonna kőolajat termeltek ki. (TVHÍR A-2: 18.) — No, most már vissza *oda abba a pocsolyába*, amelyikben vót. (JMN 165.) — ... őt is elvitték *a szögesdrótok közé valami táborba*; ... (HJ-T 61.)

2. a szerkezet tagjait más mondatrész választja el egymástól

( ) *Oda állította a szoba közepére*, és a szomszédasszonyokból egyszerre buggyant ki a nevetés, ... (NI-L 185.) — Előbb *ott láttam a sövény sarkán* — választolta felesége, végigsimítva dús, bodros, fekete haján. (SZEK 200.) — ... *ott volt a félighizott koca is a kocsirács között* ... (HJ-T 62.) — Tündéreket látott a galambdúcon, *ott lovagoltak a galambdúc zöldre festett zsindeleyein*, ... (HK IH, 231.) — gyorsan a fülébe súgta, kiket látott kettesben az öltözőben vagy uzsonnaidőben *egymásmellett* (SIC!) ü'ni *a kályha közelében*. ... (HJ-T 58.)

c) mindkét tagnak van bővítménye, a szerkezet tagjai közvetlenül egymás után állnak a mondatban, mondatfunkciós rész nem választja el őket egymástól:

( ) ... *az ágasnak dőlve vállán keresztül* beszélt az ispánhoz. (SHK 787.) — ... *a vasúti töltésen valami rózsaszínű bogáncsvirágon* annyi a lepke, hogy fürtökben lógnak. (NI-L 60.) — Terus magányosan élt *abban a kis szoba-konyhás lakásban az udvar végén*, ahonnan ... (HJ-T 58.) — *Nem messze a falutól egy völgyben* két kutya megáll egy helyen, visszanéznek a szánkok felé. ... (SHK 790.) — Nagy, vastag ujjai között remeg a papír, amint *távolra tartva összehúzott szemekkel* gyalogol a sorokon. (SHK 785.)

II. Kettőnél több tagból álló összekapcsolt határozók

1. a szerkezet tagjai közvetlenül egymás után állnak a mondatban:

( ) No jó, *másnap regge* már megest nem meri a tollat többet kitenni, majd most kiteszi azt a deréksziját, amit ű tanát. (JMN 178.)

2. az első tagot mondatfunkciós rész választja el a többitől: ( ) *Pedig ott dolgozott mellette* a másik gépen három éve már a fitosorrú, szőke Rózsi, aki mindenkiről mindent tudott. ... (HJ-T 58.) — ... hát akkor látja, hogy *kint sötétlik az utcán* a hó tetején. ... (SHK 788.)

B) Összekapcsolt állapothatározók

Jellemző rájuk, hogy az egyik tag helyhatározóragos, a másik pedig *-val, -vel* ragos névszó.

( ) . . . s amíg a patikában ácsorgott *kezében a recepttel*, a rózsásképű, fehérköpenyes patikussegéd kijött az üveges polcok közül, . . . (HJ-T 62.) — Az anya felemelkedett, némán hazafelé indult, *Sandriával a karján*. (NI-L 45.) — . . . emberek (. . .), nadrágszíjukba tűzött *zsákmadzagokkal a derekukon*. (CSIT, IK 44.) — S elsőnek mégis Vavra úr látta meg Terust *a mesterrel a kapuban* ácsorogni. (HJ-T 58.) — A pandal alól egy lábszár nyúlott elő, *rajta egy drótozott bocskorral*. (SHK 790.)

C) Viszonyító szerepű összekapcsolt határozók

1. Ebbe a csoportba elsősorban bizonyos hely- és időhatározók tartoznak:

( ) *Nem messze a falutól* (. . .) két kutya megáll egy helyen, . . . (SHK 790.) — Vavra úr illetudó ember lévén, már *két házzal odébb* lábujjhegyre emelkedett és úgy közeledett a kapu felé. . . (HJ-T 58.) — Király öfelsége — aszongya — adja neköm ide azt a három szál pácát, ami *mán száz éve* a nagy térkép mögött van. (Jm. népm. 178.) — . . . ott dolgozott mellette (. . .) *három éve már* a fitosorrú, szőke Rózsi. (HJ-T 58.)

2. Ide sorolhatók továbbá az olyan fokhatározók, amelyek egy fokhatározónak és egy *-ig* (vagy más terminatívusi szerepben használt) raggal ellátott határozónak az összekapcsolásával jöttek létre, és együtt határozzák meg a cselekvés, történetés fokát:

( ) . . . *szinte a mennyezetig* érő alakjának magasából mélyen alánézett a vézna szolgálóra. (JER 45—46.) — A földrengés egyébként *szokatlanul sokáig*, 3 percig tartott, utána pedig egész sorozat kisebb földlökés következett, . . . (TVHÍR B-2: 4.) — Az órafuntusok *majd a földre* értek. (SHK 789.)

3. Viszonyító szerepű összekapcsolt határozóknak tekinthetjük azokat a mértékhatározókat is, amelyek egy mértékhatározónak és egy középfok melletti hasonlító határozónak a kapcsolatából állnak:

( ) Ne törődj te avval, hogy *tizenöt évvel* vagyok *idősebb nálad*. (HJ-T 62.) — A vajdasági kőolajtermelők (. . .) 226 ezer tonna kőolajat termeltek ki, ez *7 százalékkal több a tervezettnél*. (TVHÍR A-2: 18.) — Vajdaság is tovább koplatozza az általános és a közös fogyasztás egyes válfajait, *ezek a gazdaság jövedelménél 30 százalékkal lassabban* növekedhetnek. (TVHÍR B-2: 1.) — *Tulán tíz-tizenkét évvel* lehetett *idősebb a fiatal-asszonyndl*, aki *ülög lehetett több tizenkilencnél*. (SZEK 200.)

4. Szintén ide kívánkoznak azok az alakulatok, amelyekben két *-nak*, *-nek* ragos határozót *inkább, mint* hasonlító határozói szerkezet kapcsol össze:

( ) *Inkább hirtelen lobbant ösztönnek engedelmeskedem ekkor, mint a kézikocsis bajtársnak.* (HKR, IK 56.) — Sok helyen kinevették az ágrólszakadt embert, akit rongyaiban *inkább csavargónak, mint becsületes munkásembernek* néztek. (SHK 786.)

Határozói értelmezők

Sajátos típusuk a határozókból álló szerkezeteknek az azonosító értelmezővel rokon határozói értelmezős szerkezet. Benne a meghatározó tag az alaptag után áll, és úgy determinálja, „értelmezi“. Mindkét tag határozói szerepű, szófajuk és alakjuk is ehhez illő.

A határozói értelmezőt meg kell különböztetni a tisztán jelzői szerepű értelmezőtől. Ez ugyanis az értelmezők természetének megfelelően követi az értelmezett szó alaki és funkcionális változásait (pl. *Mátyás, az igazságos* → *Mátyást, az igazságost*; *Mátyással, az igazságossal*; *Mátyástól, az igazságostól* stb.), a határozói értelmező viszont nem. Akkor lehet szó határozói értelmezőről, amikor valamely határozót egy másik önálló határozóval értelmezünk, tehát a határozói értelmezős szerkezet két olyan határozónak a kapcsolatából jön létre, amelyek egyébként függetlenek egymástól, önmagukban is teljes értékűek.

A határozói értelmezős szerkezet tagjai[•] alakjukat tekintve lehetnek határozóragos névszók, határozószók, névutós névszók. Főként a hely-, az idő-, a mód- és a számhatározók körében fordulnak elő.

I. Kéttagú határozói értelmezős szerkezet

a) csak az egyik tagnak van bővítője:

( ) *Lassan közeledtem feléje, egy göröngyöt rugdalva magam előtt.* (NI-L 66.) — *Itt laktam a családommal, ebben a házban* — mondta elnézve. (SzEK 201.) — . . . úgy tűnik néki, mintha valami panaszos gyermekstrást hallana *messziről, elrontott, árva élete mélyéből.* (HJ-T 65.) — Csilla felhúzott térdekkkel ült *mellette, mindenféle könyvekkel és füzetekkel kitömött diáktáskáján.* (NI-L 226.) — *Férjnél levő lányomhoz, az Egyesült Államokba.* (SzEK 202.)

b) mindkét tagnak van bővítője:

( ) . . . az jött el hozzá kövér feleségével és négy gyerekével *évente átlag kétszer, május elsején és Újévkor.* . . . (HJ-T 59.) — *A túlsó oldalon, a lankás dombháton* lapuló Betajnova is már bóbiskolt. (JER 52.) — A földrengés (. . .) *szokatlanul sokáig, 3 percig* tartott. . . (TVHÍR B-2: 4.)

II. Kettőnél több tagból álló határozói értelmezős szerkezet

a) tisztán határozói értelmezős szerkezet;

( ) *A terrazon, fehér vesszőből font asztalka mellett, ugyanoly fonatú karosszékekben, egy nyúlánk fiatalasszony üldögélt könnyű, világos ruhában.* (SzEK 200.)

b) összekapcsolt határozókkal kombinált szerkezet:

( ) Mert *ott* üldögélt az már *a tűzhely mellett, a sámlin...* (HJ-T 61.)
 — ... *ment be a városba, édesanyja elé, a fatalepre.* (NI-L 39.) — ...
 látta, hogy *fönt a vasúti töltésen, éppen Béla fölött* egy gyorsan futó felhő
 árnyéka halad át. (NI-L 231.)

Igekötős igéhez kapcsolódó határozók

Nem minden határozó kötődik egyformán szorosan az igéhez. Noha a határozók nincsenek külön igei jelentésfajtákhoz kötve, mégis lazábban illeszkednek a mondatba, ha az ige nem igekötős, mint ha igekötős. Az igekötő szinte vonzatszerűvé teheti a határozót, mert módosítja az ige jelentését.

Az igekötőtől módosított jelentésű igék némelykor csak egy bizonyos raggal ellátott határozóval állhatnak a mondatban (pl. *ránéz vkire, rávesz vmire, ráun vmire, rászól vkire* stb.). A határozóragoknak az igekötő által való efféle meghatározottsága elsősorban az állandó határozókra érvényes. Van, amikor az igekötő csupán az irányt határozza meg, de a ragokat nem. Az igekötős igéhez kapcsolódó határozók legtöbbször kötött bővítmenynek számít, mivel rendszerint kötelezően állnak az ige mellett. Például a *felmegy* ige általában csak határozóval fordul elő: *felmegy a dombra, felmegy a barátjához, felmegy a toronyba* stb. Ellenben: *felmegy a láza, felmegy a függöny.*

Az igekötős igéhez kapcsolódó határozók hasonlítanak az értelmezőszerű alakulatokból lett összekapcsolt határozókra, mégis alapvetően különböznek tőlük, mert az igekötőt a mai nyelvi rendszerben nem tekintjük külön szó szerkezeti tagnak, még akkor sem, ha szórendi tekintetben elszakadt, sőt eltávolodott igéjétől (igenevétől, igéből képzett más névszói utótagjától). Nem külön szó szerkezeti tag pl. a *meg* igekötő a *néztem volna meg* szórendi változatban és a *meg sem akartam nézni* helyzetben sem.

a) A határozónak nincs bővítmenye

1. az igekötő együtt van az igével:

( ) *Leülök a padra*, és eleresztem a képzeletet, amit idáig láncán tartott a táj. (CsIT, IK 44.) — *Ki-kinézett az ablakon*, félrehúзва róla a fejkendőből rögtönzött függönyt, ... (SHK 788.) — ... a gúnár fölugrott, *föltrepiült a partra*, megrázkódott, akkor az a fiú lett, aki vót. (JMN 131—132.) — Mert amint *hazajött a gyárból*, s megfőzte magának a kis ebédet, ami nála félóránál sosem vett több időt igénybe, ... (HJ-T 59.) — Már *túl vagyunk az ürgeöntésen*, de erről és arról ami jön, ami még előttem is titok, más alkalommal számolok be. (VAA 14.) — ... megkérte, hogy vigyázzon rá, míg ő *odajár a fatelepen* mészért. (NI-L 37.)

2. az igekötő el van szakadva az igétől:

( ) Alhattál volna, fium, a világ végéig, de miért *vetted le* azt az ingöt *a nyakadba*, amit nem lett volna szabad? (JMN 131.) — Rögtön *beleköll csavargatni a subádkba*, háthu még él, ... (SHK 790.) — Nem tudom

— *néz rá* sokatmondó bágyadsággal az *öregasszonyra* a menyé. (SHK 786.) — Most csak *üljön ide az asztalhoz*, igyuk meg ezt a teát. (HJ-T 62.) — Mi van itt, kupaktanács? — *perdül be az istállóba* egy szeplősarcú bőrkabátos, kamásnis alak. (SHK 787.) — ... *szaladt hátra a konyhájába* (...), hogy aztán ráboruljon az asztalra. (HJ-T 61.)

b) A határozónak van bővítménye:

1. az igekötő együtt van az igével:

( ) ... előbb kicsit lehajolt és *belenézett a mester arcába* a pörge kalap karimája alatt, ... (HJ-T 58.) — A levest a tállal *föltette a kemence tejéjére*, hogy ne hűljön ki egészen. (SHK 788.) — ... *odafordult mellette cigarettázó majd fejjel magasabb urához*: ... (SZEK 204.)

2. az igekötő el van szakadva az igétől:

( ) ... most már nyugtalankodva *szólt be odabenn dolgozó urához*: ... (SZEK 200.)

Határozói igenévi alaptagú szerkezetek

A határozói igenév az igéhez hasonlóan vehet maga mellé alárendelt szerkezettagokat. Noha a mód, idő, szám és személy vonatkozását nem nagyon fejezi ki, az igei állítmányhoz hasonlóan mégis jelent valami cselekvést, történést, létezést, s így bővítményeivel együtt mellékmondathoz hasonló, ill. vele egyértékű kerek tartalmi egységet jelöl. Az ilyen mondat szerkezeti egységnek határozói igenévi alaptagú szerkezet a neve.

A határozói igenévi alaptagú szerkezetben a *-va*, *-ve* (ill. *-ván*, *-vén*) képzős alaptagot határozó, tárgy, külön alany vagy többféle, egymás közt különböző viszonyt mutató bővítmény determinálja. Az ilyen szerkezet gyakran helyettesíthet időhatározói és okhatározói, ritkábban pedig állapothatározói és módhatározói mellékmondatot. Például: ... *kesztyűs kezével szalutálva*, rántott egyet a táskáján ... (SHK 783.) → ... *miután kesztyűs kezével szalutált*, rántott egyet a táskáján.

Az igenév bővítményfelvevő képességét szükségszerűen megszabja az, hogy az igei alapszó tárgyias v. tárgyatlan jellegű-e, és hogy az igenév cselekvéshordozója függő-e vagy független. Tárgyi bővítményt csak a tárgyias igéből képzett igenév kaphat, alanyi bővítményt pedig csak a független cselekvéshordozójú igenév. Határozói bővítménye bármelyik típusú igenévnek lehet. Az önállóbb használatban levő igenév inkább vehet magához bővítményt, mint az önállótlán használatban levő.

Egyesek a határozói igenévi alaptagú szerkezetet nemcsak mellékmondattal egyértékűnek, hanem mellékmondatnak tartják. Ez persze tévedés. Bonyolultsága folytán ugyan szinte külön mellékmondatnak tűnik, de mégsem mellékmondat, csupán szerkezetes mondatrész. „Hiányzik belőle a mondatcységnek legfontosabb ismertető jegye, az új és önálló predikatív mozzanat.” (Deme: Mondatszerkezeti sajátságok ... 111.)

A) A határozói igenévnek egy bővítménye van

I. a bővítmény határozó

a) a határozónak nincs determinánása:

( ) ... egy titokzatosan mosolygó asszony *kézen fogva* bevezette a szobába. (NI-L 185.) — Mikor az asszony *magához térve* fölnyitotta a szemét és szétcsodálkozva meglátta Sándort, a végelótti erő hatalmával ugrott le az ágyról ... (SHK 791.) — Vendéget hoztam — mondta *a terraszra lépve*, ... (SzEK 201.) — ... *az ágasnak dőlve* vállán keresztül beszélt az ispánhoz. (SHK 787.) — ... Terus *a fogain át szűrve* felelt vissza a mester keresetét illetőleg. (HJ-T 61.) — ... *távolra tartva* összehúzott szemekkel gyalogol a sorokon. (SHK 785.) — ... *most már nyugtalanankodva* szólt be (...) urához ... (SzEK 200.)

b) a határozónak van determinánása:

( ) ... *kesztyűs kezével szalutálva* rántott egyet a táskáján és elköszönt az asszonytól, aki a konyhaajtóig kísérte. (SHK 783.) — ... *válaszolta felesége, végigsimítva dús, bodros, fekete haján.* (SzEK 200.) — *A gatyá korcára kötve*, az oldalunkon zörgött a ládika, abba csuktuk a foglyul ejtett lepkéket, ... (NI-L 59.); Ebbe a csoportba sorolható még egy-egy halmozott, ill. többszörös bővítményű szerkezet is: ... aki csak Terus sejtelmeiben élt *homályos érzésekből és hangulatokból összefonódva* ... (HJ-T 62.) — Barátunk mindinkább olyan hangverseny részvevőjének érzi magát, melynek műsorán egyetlen véget nem érő melódia szerepel, *mindig más hangszeren megszólaltatva.* (VZÁL 125.)

II. a bővítmény alany:

( ) A faluban *pár nap múlva* már kifogyóban voltak a lepkék, mert majdnem minden gyerek gyűjtötte őket. (NI-L 60.) — Kiment és *kis idő múlva* egy darab kenyérrel, pár sültkrumplival meg szalonnával tért vissza. (SHK 787.) — Vavra úr *illemtudó ember lévén*, már két házzal odébb lábujjhegyre emelkedett ... (HJ-T 58.)

B) A határozói igenévnek több bővítménye van

I. a bővítmények határozók:

( ) Nekivágott a kegyetlen időnek hazafelé, *nyakig merülve a fűvásokba.* (SHK 788.) — Úgy ültek ott, mint a megváltottak, egymás mellett, *szorosán kapaszkodva egymásba* ... (SHK 791.) — Mé — állt meg a dohányvágással az öreg, *fürkészőn a menyére nézve.* (SHK 785.) — ... *most már legényesen futyörészgetve* szaporázta lépteit, hogy mielőbb megvigye a hírt ... (HJ-T 58.)

II. a bővítmények egyike tárgy, másika határozó:

( ) ... szaladt hátra a konyhájába *kötényét a szeméhez emelve*, ... (HJ-T 61.) — Látja, milyen különös útjai vannak a véletlennek — szólt *kezét ölébe összetéve* a fiatalasszony. (SzEK 202.) — Azt mondják, ily korban nehéz odakünn megszokni — szólt közbe, *állát öklére támasztva* Péter. (SzEK 202.);

— Lassan közeledtem feléje, *egy göröngyöt rugdalva magam előtt.* (NI-L 66.) A következő mondatban egy tárgy és két határozó kapcsolódik az igenévhez: ... *sokszor olyan élesen súrolva a valóság határát, hogy föl-fölrezzent, mintha valakibe beleütődött volna.* (SHK 783.)

— · —

Vannak olyan határozók, amelyek a határozói igenévi alaptagú szerkezethez hasonlóan szintén átalakíthatók mellékmondattá. Ezekről is itt teszünk említést:

( ) Nem tudtak betelni az egyszerű és mindennapi csodával, *a többnyire megnevezhetetlen formájú felhőképződmények láttán.* (NI-L 226.) → ... miután látták a többnyire megnevezhetetlen formájú felhőképződményeket. — Mert letörtem, mint a bili füle, *annak láttán és hallatán, amit Ilka néni a Tamás bácsival művelt.* (VAA 39.) → Letörtem, mint a bili füle, mert láttam és hallottam azt, amit Ilka néni a Tamás bácsival művelt. — Most kezdett benne derengeni, hogy az anyja beszélt hébe-hóba Ágnes néniről, aki *az ura odaveszte után* apácának ment el, ... (SHK 784.) → ... aki apácának ment el, miután az ura odaveszett. → ... a fogain át szűrve felelt vissza *a mester keresetét illetőleg.* (HJ-T 61.) — ... a fogain át szűrve felelt vissza, hogy mennyit keres a mester. — Különben is, azt hiszed, hogy *öregségére* mindenki így magára marad? (SZEK 204.) → ... hogy mindenki így magára marad, mire megöregszik. — Akkor elkeseredésében *torkaszakadtából* kiabálni kezdett, toporzékolat és dörömbölt az ólajtón. (NI-L 184.) → Akkor elkeseredésében úgy elkezdett kiabálni, hogy a torka is majdnem beleszakadt ...

A határozó mint jelzős szerkezet alaptagja

A mondatfunkciós részként álló határozók gyakran bővítményt vesznek maguk mellé. Bővítményük lehet tárgy (pl. a határozói igenevek esetében), másik határozó (pl. többszörös határozók), alany (a határozói igeneveknél), de leginkább jelző.

Jelzőt nem mindegyik határozó kaphat, hanem csak a névszói eredetűek. Azoknak a határozóknak, amelyek szófajuk tekintetében határozószók (*elül, hátul, hanyatt, nyugton, örömet* stb.), továbbá a határozói igeneveknek, a számallapot-határozóknak stb. általában nem lehet jelzőjük.

A ragos vagy ragtalan, ill. névutós névszók határozóként leggyakrabban minőségjelzőt vesznek fel, de bővíülhetnek birtokos jelzővel és mennyiségjelzővel is. A hozzájuk járuló minőségjelző leginkább melléknév vagy melléknévi igenév:

( ) Arra rezzent föl, amikor belépve *hangos köszönéssel* állt meg a szoba közepén a postás. (SHK 783.) — ... *ideges sietséggel* szorította meg a nádsípokat összeszorító madzagot. (GE, IH 62.) — Itt játsszál szépen *a kis talicskával!* (NI-L 38.) — A maga idejében mégis üttérés volt — kelt védelmére Péter *a régi villanytelepnek.* (SZEK 201.) — A nagyságos asszony is evvel áll elő? — bújt ki a lúgzó mélyéről Terus, s *lángoló arccal* nézett a háziasszonyra. (HJ-T 61.) — *A nyitott ajtón* szóltanul

kioldalgott ... (NI-L 189.) — És nem hiába lestük, mert jött is, sőt idő előtt, de *csattogó fogakkal*. (NI-L 113.) — A leves a tűzhelyen *bebőrösödött színnel* árasztotta magából a beledobott pár szem ínycsiklandó köménymag szagát. (SHK 788.) — *Óriási tömegben* úsztak a felhők dél felé, a napot csodálatos módon mégis alig takarták el a fejük fölött. (NI-L 226.) — *Mostani kiállításán* stilizáló, dekoráló törekvése uralkodik. (SzK 80.) — Vannak pálmái és olajfái, melyek *paradicsomi tájaknak* tetszenek. (SzK 80.) — Akadnak ugyanakkor olyan vetélkedők is, amelyeket *szerény keretek között* bonyolítanak le, ... (KI: 1482.: 12.) — *A távolabbi kilátások szerint* továbbra is változékony lesz az idő ... (TVHÍR A-1: 11.) — A napocska is belepirult az erőlködésbe *a vastag felhők mögött*, ... (SHK 782.) — *Karcsú ujjai közt* füstölgő cigarettát tartott ... (SzEK 200.)

Ha a jelző főnévi mutató névmás, akkor olyan ragot kap, mint amilyen a határozónak van: azon a helyen, abban a percben, ugyanazzal az emberrel stb. A névutós névszóval kifejezett határozó főnévi mutató névmási jelzője a névutót kapja meg:

( ) *Azok közé a kitérők közé* tartozott ez a párbeszéd, amelyekkel az öreg tanár szerette félbeszakítani a felolvasást, ... (VZA, IK 218.) — *Ez alatt az idő alatt* Sándor sorba járta a tanyákat, ... (SHK 786.) — ... ez arra vallott, hogy *azok közé az olvasók közé* tartozik, akik a tartalom túl a szavak mozgását és a mondatok ritmusát is élvezni tudják. (VZA, IK 220.)

A minőségjelző időnként birtokos jelzővel együtt szerepel:

( ) A mezők vastag takarójuk alatt benyújtózkodtak *a faluszéli házak ablakai alá*, ... (SHK 782.) — Az ENSz Palesztin Bizottságának 5 tagállama augusztus végén küldöttséget indít Libanonba *a palesztin menekülttáborok megtekintésére*. (TVHÍR B-1:5.) — *A mozgalom folyamatos és időszerű kérdésein kívül* ezen az összejevetelen megvitatják a miniszterek mindazokat a problémákat, amelyek nehezítik, akadályozzák az enyhülést, ... (7 NAP, 1981. febr. 6.: 4.) — ... *a végelátszó erő hatalmával* ugrott le az ágyról ... (SHK 791.)

A határozói alaptaghoz egyidejűleg több jelző is kapcsolódhat. Ha a jelzők egymással párhuzamosan állnak a szerkezetben, halmozásról van szó:

( ) ... melegbarna szeme fölött *széles, egyenes tusvonalként* húzódott szemöldöke ... (SzEK 200.) — ... nagy *kiálló, értelmes, fekete szemével* végigpásztázta a kerítés mentét. (SzEK 200.) — Igen nagy különbségek vannak a világon az energiafogyasztás tekintetében *a fejlett és a fejletlen országok között*. (GF 73.)

Olyan szerkezetek is vannak, amelyekben az egyik jelző közvetlenül kapcsolódik a határozói alaptaghoz, a másik pedig ehhez a jelzőhöz vagy a jelzős határozó egészéhez:

( ) ... a Köztársasági Érdeközösség közgyűlése *mai rendkívüli ülésén* hozta meg ezt a határozatot. (TVHÍR A-1: 10.) — ... azon a véleményen voltuk, hogy a munkásifjúknak *lelkismeretes művelődési program révén*

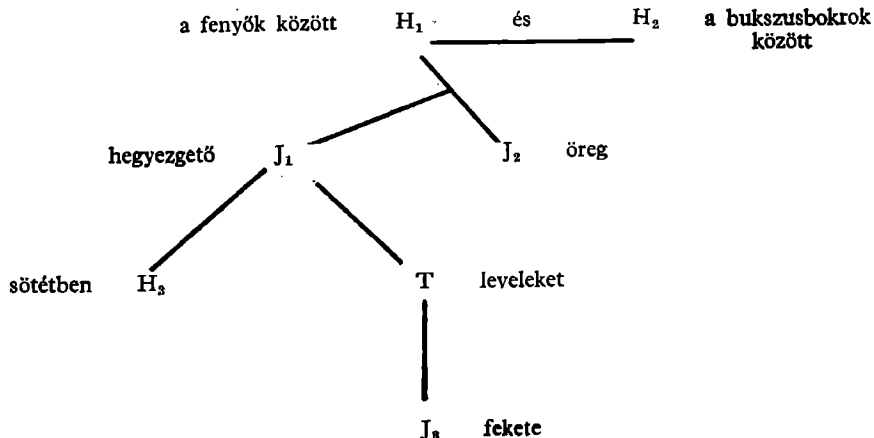
olyan tudást és olyan világnézetet kell nyernie, ... (7 NAP, 1980. ápr. 11.: 12.) — Jobb utódot hát el se lehetett képzelné *az ágaskodó kis házimester helyett*, aki végül már a cigarettát se vette ki szájából, ha az ember megszólította. (HJ-T 59.) — ... sürgetik, hogy a latin nyelvet *első számú idegen nyelvként* vezessék be a nyugat-európai Közös Piac országainak iskoláiban ... (KI, 1465.: 16.)

Az efféle többszörös szerkezeteknek olyan változatukkal is szembe találhatjuk magunkat, amelyben a második bővítő nem jelző, hanem határozó (esetleg tárgy). A határozó első bővítője ilyenkor leggyakrabban folyamatos cselekvésű melléknévi igenévi jelző, de lehet befejezett cselekvésű melléknévi igenévi jelző, melléknévi jelző stb. is:

( ) Kilótt sugarai még szikrázva vágódtak *az alatt folydogáló vízbe*. (SZEK 200.) — ... nyugtalanzkodva szólt be *odabenn dolgozó urához* ... (SZEK 200.) — Öreganyó is, ki *a szájából kicsüngő szösszel* hallgatta, lehajtotta fejét és tovább pergette az orsót. (SHK 785.) — ... szaporázta lépteit, hogy mielőbb megvigye a hírt *álmatlanságban szenvedő feleségének*, ... (HJ-T 58.) — Akkor fölállt játékai közül, és csak bámult *idgra nyílt szemmel* az anyjára, ... (NI-L 183.) — Össze kellett szednie magát, fel kellett vánszorognia az irodához *s az ajtóhoz tapasztott fülével* olyan éberén figyelni, mint a hiúz, ... (HJ-T 64.) — ... csak nézett (...) *a hirtelen elhallgatott asszonyokra és lányokra*, ... (HJ-T 63.) — ... , hogy *roppant nagy súlyaikkal* maguk alá szorítsák az egész vidéket. (SHK 786.) — Ehelyett azonban *még nagyobb buzgalommal* szöszmötélt annak a dézsának az alján, ... (HJ-T 60.)

Eléggé különleges az a szerkezet, amelyben a határozói alaptaghoz egy másik határozó oly módon kapcsolódik, hogy a névutója *-i* képző segítségével melléknévesül, és alkalmassá válik jelzői szerep betöltésére:

( ) ... visszafordult *az ablak előtti székről*, amelyikről térdelve kifelé nézett. (SHK 789.) — Az anyós pedig gyalogorsón kócot font *a kemence*

előtti kiságyon. (SHK 784.) — Amikor meglátta az ura subából kimeredő lábát, (...) azonnyomban lefordult *az ablak mellőli székről.* (SHK 790.) A határozói alaptagnak olykor akár egész bővítményrendszere is lehet:

(-) ... , hogy (...) végigmenjen *a sötétben fekete leveleket hegyezető öreg fenyők és a bukszusbokrok között* a hosszú köves udvaron át a lakásáig, ... (HJ-T 58.) [Az ábrát lásd az előző oldalon!]

( ) ... nemcsak azt érezte meg vele, hogy az ura miért maradt el *azzal a piroskockás kendőbe kötött kis csomaggal,* ... (HJ-T 64.) — Az öregember (...) végighaladt *az egymásbanyúló és délnyugatra néző három helyiségen.* (SZEK 203.) — ... valami gyáva reménykedéssel mégis engedett volna *Rózsi könnyesen vigasztaló szavainak.* ... (HJ-T 64.)

A határozó mint jelzős szerkezet bővítménye

Szerkezettagként a határozó leginkább jelzős szerkezet másodlagos bővítményeként szerepel. Rendszerint melléknévi igenévi vagy melléknévi jelző segítségével kapcsolódik a szerkezet alaptagjához. Ilyen helyzetben szinte minden fajta határozó előfordulhat.

a) Egy határozó a szerkezettag

1. helyhatározó:

( ) ... vitte valami édes érzés, *az otthon* maradt kis asszonyka, aki biztos az ablakon keresztül lesi, jön-e már. (SHK 788.) — ... *a könyha sarkába támasztott gamós botot* hóna alá vette és megindult a tanyavilág felé. (SHK 782.) — Lassú íveléssel már nyugat felé ereszkedett a nap. Akár *egy éjjeli szállásra* megtérő madár. (SZEK 200.) — ... az ő mozdulataival ölelte körül *a szájából felszálló füstfelhőket,* ... (HJ-T 62.) — ... nem is vették volna jónéven tőle, ha az ő cicája nyávogott volna a tetőn, az ő kutyája ugatta volna meg *a házban* jövő-menő embereket. (HJ-T 59.) — Csakhogy a győzelem örömtüzenek fénye számunkra még *távolról* hunyorgó pislogás csupán. (VZÁL 123—124.) — Ugyanílyen taps köszönti *az emelvényre* lépő újabb szónokot. (VZÁL 123.) — Rendkívül pontosan jegyezték *a dohányosoknál* tapasztalt megbetegedéseket. (POB 138.: 16.) — Az USA-ban *a kisebb mélységben* fekvő kőolajtartalek nagyrészt már kimerültek, ... (GF 77.) — ... arcunkhoz viszonyítva azonban *a közöttük* lévő különbség jelentéktelennek is mondható. (VZÁL 122.) — Pedig a hazai kapacitások kihasználása és a késztermék kiszállítása eredményesebb lenne, mint a nyersanyagnak *külföldi piacon* való értékesítése. (TVHÍR B-1: 14.) — *A folyóba* csúszott szekér tulajdonosa a hullámokban lelte halálát. (7 NAP, 1981. febr. 6.: 4.) — A fehértemplomi igazságszolgáltatás nagy könyebbségére van *a törvénytől* *előtt* ékeskedő aranyos kicsi park. (GE IH 60.) — Nyugat-Berlinben koszorúzási ünnepségek voltak azoknak az emlékére, akik *a város nyugati szektorába* való szökés közben vesztették életüket; (TVHÍR B-2: 10.) — ... nem is beszélve *a front másik vonaláról* érkező lövedékek pusztí-

tásáról. (MML, IK 136.) — ... az ég peremén összetorlódó felhőhegyeket nézte. (NI-L 228.)

2. időhatározó:

( ) Idegen, megszokhatatlan nekik az örökké hajszás, loholó élet. (SZEK 202.) — ... erre (...) az ecset hegemoniájának megszűnte óta eltelt idő figyelmen kívül hagyása készlet. . . (KI, 1465.: 20.) — ... akkor mindég olyan furcsa dolgok jutottak eszébe, amelyeket talán ez az örökké füstölgő, sóvárgó tekintetű emberke indított el benne, . . . (HJ-T 62.) — Nos, hát ő vezeti, mint mérnök, az újonnan épülő villanytelep fölszerelését (SZEK 201.) — Tagjait a július második felében tartott rendkívüli pártkongresszuson választották meg. (TVHÍR A-2: 8.) — ... a szakszervezet lemondta keddre tervezett általános figyelmeztető sztrájkját. (7 NAP, 1981. febr. 6.: 4.) — ... szerette a kövér lakatosnét, aki úgy hurcolta körül későn született gyermekét, mint valami csodát. (HK, IH 231.) — Testemet átjárja a régen érzett szellő, . . . (HKR, IK 54.)

3. módhatározó:

( ) A leszeggett fejek némasága, a rideg csend, amely úgy tört rá (...), mint valami hirtelen támadt ítéletidő, . . . (HJ-T 64.) — ... kinyílt az ajtó, s egy titokzatosan mosolygó asszony kézen fogva bevezette a szobába. (NI-L 185.) — Mivel az így leolvasható benyomás, (...) nem is a valóságot tükrözi. . . (VZÁL 121.) — Felkavarodott gyomrában a kiadós háztartási veszekedés nehezen csillapuló hullámzásával (VZÁL 118.) — Könnyesen csillogó melegbarna szemű fölött széles, egyenes tusvonalként húzódott szemöldöke. . . (SZEK 200.) — ... csak a kendője villant minduntalan az üvegesen fehér téli világban s Vavra úr tekintetében. . . (HJ-T 59.) — ... távolban, mint gyorsan közeledő sárga látomás, feltűnt a villamos, . . . (SZKB, IK 205.) — ... Béla fölött egy gyorsan futó felhő árnyéka halad át. (NI-L 231.) — Szépen faragott, tölgyfa ajtaját (...) egy férfi nyitotta ki. (SZKB, IK 203.) — Inkább hirtelen lobbant ösztönnek engedelmessé ekkor, . . . (HKR, IK 56.) — ... nem látott (...) a sötétől, meg a sűrűn eső hótól. (SHK 788.) — ... egy hosszan rezgő dörrenés löki ki a legényt a ladik farából. (CsIT, IK 45.) — ... megállt a küszöbön, mint egy számontartó és sötétlen figyelmeztető árnyék. (SZKB, IK 305.)

4. eszközhatározó:

( ) Szekeres Sándor lábára kötözte dróttal tákolt bocskorát, . . . (SHK 782.) — Hogy végre hírt kapok a fiamtól. Oroszországból vagy máshonnan. Vagy valakivel küldött üzenetét. (SZEK 202.) — ... aki ezután azt fejtegeti, hogy megengedhetetlen különbözőségünk pucér arcunk által történő bűnös fitogtatása akkor is megbocsáthatatlan, ha... (VZÁL 122.) — Fehér nagyvonalas irkalapok csúsztak ki belőle, amiken rokkant, egymásba kapaszkodó, tintaceruzával nyálazott betűk tántorogtak. (SHK 783.) — Valójában a mindenki által viselt álarc felnagyított mása, . . . (VZÁL 120.) — ... szalonjai a finom fővennyel behintett fasorok, . . . (GE, IH 60.) — ... felhúzott térdekkel ült mellette, mindenféle könyvekkel

és füzetekkel kitömött diáktáskáján. (NI-L 226.) — ... a zeneszó, amit úgy göngyölget a szél, mint *könnyeivel* telesírt keszkenőjét a parton. (CsIT, IK 45.) — ... a *madzaggal* összekötött két nádsípot hasszorító öve mögé dugta. (GE, IH 61.) — ... átmenetileg, az általános választások kiírásáig egy, a *fehér telepések által is* jóváhagyott kormány volt hatalmon. (7 NAP, 1981. jan. 23.: 4.)

5. fokhatározó:

( ) ... az *alig* zsendült vetések fölött párás szomorúság terült szét, ... (SzKB, IK 202.) — ... megvárták, amíg egymás után bejuthattak a *félíg* homályos rendelőbe, ... (HKIH 225.) — ... mialatt a sötét kapualjából egy *gyengén* megvilágított előcsarnokba lépnek, ... (VZÁL 119.) — De volt egy lány, *egész* különös, hosszúra nőtt, éles szemű lány, ... (HK, IH 228.) — ... felesége pedig nagyon is megérdemelné, hogy csak másnap reggel és *erősen* illuminált állapotban láthassa viszont ... (VZÁL 118—119.) — Porzács, a *kórosan* kövér dzsesszzongorista, ... (HKR, IK 57.) — Több helyre benyitott már: mindenütt *elviselhetetlenül* ismerős falak, asztalok, ugyanolyan elviselhetetlenül ismerős üldögélőkkel. (VZÁL 118.) — ... tárgyalt, ha úgy fordult a sor, a *nagyon* hátralékos lakókkal és a tanyai páciensekkel. (HK, IH 225.)

6. mértékhatózó:

( ) A kis ajtó mögötti fülke polcain *hajszára* egyforma álarcok sorakoznak. (VZÁL 119.)

7. célhatározó:

( ) Se tűzrevaló, se píz, se krumpli, de *még eladni* való valami se. (SHK 783.) — Ugyanakkor figyelmébe ajánljuk a *jogelmélet osztályvezetői állásának betöltésére* hirdetett pályázatunkat, ... (HULL 128.) — ... az *anyag* tartalékok létrehozására szolgáló pénzt ... (TVHÍR B-2: 5.)

8. tekintethatózó:

( ) ... tovább folytatódik a fegyveres harc a *bányakincsekben* gazdag (...) országot megszállva tartó fajüldözők ellen. (7 NAP, 1981, jan. 23.: 4.)

9. társhatózó:

( ) ... főképpen *atyjával* eltöltött pillanataira. (SzKB, IK 202.)

10. eredethatózó:

( ) ... *fehér vasszöből* font asztalka mellett (...) egy nyúlánk fiatalasszony üldögélt ... (SZEK 200.) — ... félrehúзва róla a *fejkendőből* rögtönzött függönyt, ... (SHK 788.) — A *többi négy energiahordozóból* való energia-termelés állandóan növekszik, ... (GF 73.) — ... a *vízierőműből* nyert villamos energia jóval olcsóbb, mint a *hőerőműből* nyert energia. (GF 79.) — A *meteorológusok által* előrejelzett változékony idő ... (TVHÍR A-1: 1.) — ... nemigen törődtek a *város által* kiküldött, náluk hivataloskodó orvosokkal, minden bizalmuk az öreg doktorban volt, ... (HK,

IH 225.) — ... az egyik rubrikába beírta a *Bach-korszakból* itt maradt hajdani postamester szegény elfonnyadt lányát is, ... (HK, IH 226.)

11. eredményhatározó:

A kormányosfülke oldalán három *pirosra* füstölt sonkát szaglász a szél. (CsIT, IK 44.) — ... kényelmes, tiszta, *fehérre* festett padok marasztalják az embert, ... (GE, IH 60.) — Hosszú, széles, tágas udvar, a közepén *zöldre* festett galambdúc. ... (HK, IH 226.) — A almafák közül odafehérlett Szitár *ragyogóra* meszelt uras háza. (JER 52.)

12. részeshatározó:

( ) ... zárt ajtók mögötti megbeszélést tartottak Amszterdamban az *amerikai repülésirányítóknak* nyújtandó szélesebb körű támogatásról. (TVHÍR B-1:9.)

13. állandó határozó:

( ) Pontosabban: ugyanannak a típusálarcnak férfi és női változatai, négy-öt, még *gazdára* nem talált példányban, ... (VZÁL 119.) — A tudórák fél évszázaddal ezelőtt még *ritkaságszámba* menő megbetegedés volt. (POB 138.: 16.) — Itt éreztem legelőször, hogy a távolság mennyire degradálja a *világról* szóló események érdekességét. (GEI IH 60.) — Az *egészségügyi teendőkre* illetékes tartományi igazgatási szerv (...) figyelemmel kíséri ... (VSzAT-HL 1982.) — ... amiken rokkant, *egymásba* kapaszkodó (...) betűk tántorogtak. (SHK 783.) ... A *mindenben* pontos amerikaiak azt is kimutatták, ... (POB 138.: 16.) — ... úgy poccentik le magaszótte, *verejtéktől* nyirkos kincseszsákjáról, mint egy odatévedt rovar. (HKR, IK 54.) — ( ) Az őszi időben ki így, ki úgy volt öltözve, ez a csoport úgy mutatott, mint ezek a *hervadásnak* indult szőlőlevelek. (LE-EH 79.) — ... az oldalunkon zörgött a ládika, abba csuktuk a *foglyul* ejtett lepkéket, ... (NI-L 59.)

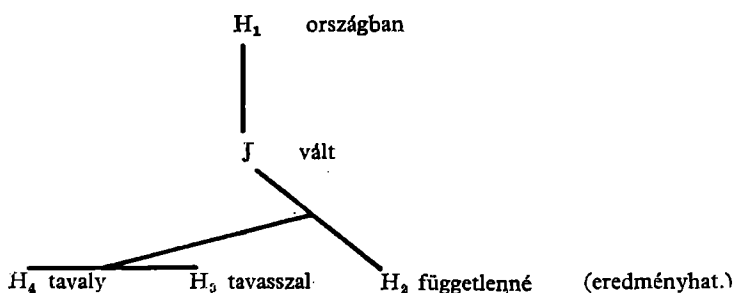
b) Több különböző határozó szerepel szerkezettagként

1. a határozók közvetlenül kapcsolódnak a jelzőhöz:

( ) ... úgyhogy a háború utáni időszakban a szén végleg elvesztette az *energetikában még nemrég* elfoglalt uralkodó szerepét. (GF 73. — ... a (...) *lengyelországi előkészületekről* a napokban hazatért játékosok például nem utaznak el a tervezett rovinji előkészületekre. (MSz, 1980. jan. 30.: 19.) — ... az *augusztus 2-án*, a *bolognai pályaudvaron* elkövetett merénylet után hosszú hónapokig nem hallattott magáról (...) a terrorszervezet. (7 NAP, 1981. jan. 23.: 4.) — Az egészségház vasárnap és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság, ill. a Szerb Szocialista Köztársaság *törvénnyel munkaszüneti naphéni* meghatározott napja'n sürgős beavatkozásokat és gyógyítási folytonosságot köteles biztosítani. (VSzAT-HL 1983.) — Vendéget hoztam — mondta a teraszra lépve, *várakozóan reájuk* tekintő feleségének. (SzEK 201.)

2. Az egyik határozó vonzatot alkot a jelzőként szereplő igenév alapigéjével, a másik határozó ehhez a vonzatszerű alakulathoz kapcsolódik:

( ) Mint ismeretes, a *tavaly tavasszal függetlenné* vált országban (új nevén Zimbabwe) átmenetileg, az általános választások kiírásáig ... (7 NAP, 1981. jan. 23.: 4.)

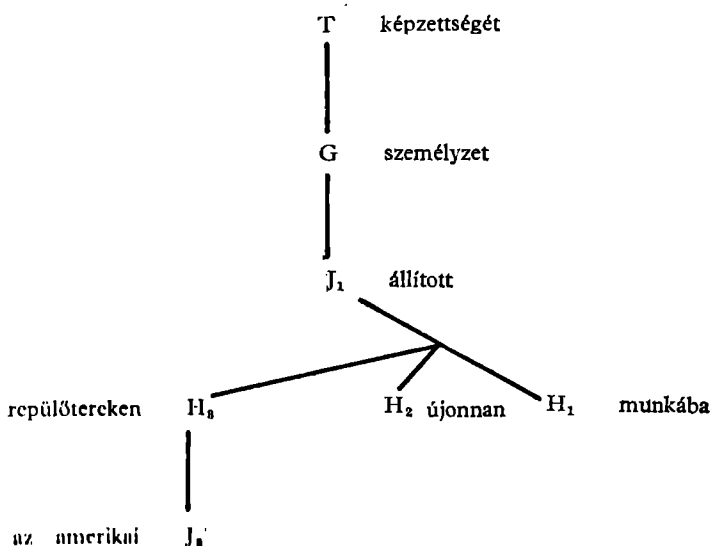

(összekapcsolt határozók)

( ) Indítványozta, hogy az *értekezleten elfogadásra* kerülő akcióprogram megvalósításának irányítását egy olyan nemzetközi és kormányközi testületre bízza, amely az ENSZ keretében végezné feladatát. (TVHÍR B-1: 3.) — Mezitláb, kalap nélkül, *a nap által barnára sütött* meztelen karokkal és mellel járt, ... (GE, IH 61.)

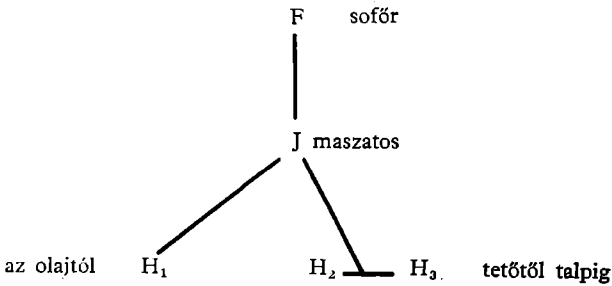
3. Két határozó kapcsolódik egy vonzatszerű alakulathoz:

(—) ... nem tartja kielégítőnek *az amerikai repülőtereken újonnan munkába* állított személyzet képzettségét. (TVHÍR A-2: 15.)

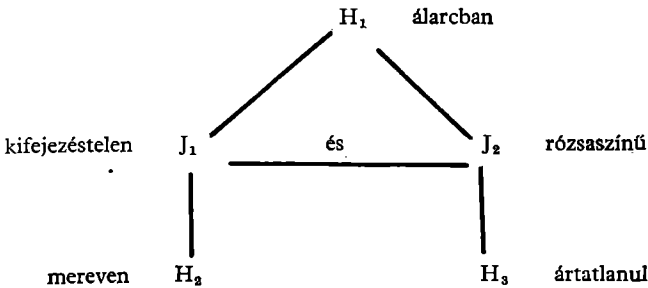

4. A határozók egyike kettős határozó:

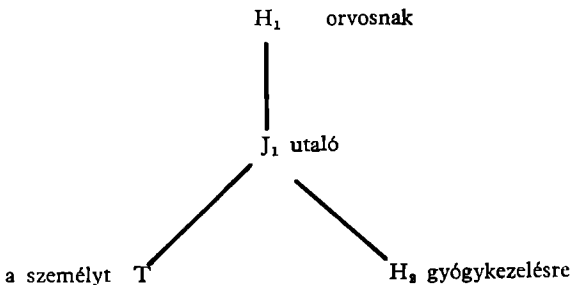
(—) . . . akkor láttam, hogy a jelenlévők soraiban ott ült az *olajtól tetőtől talpig* maszatos sofőr is. (LE-EH 83.)

5. A szerkezet alaptagjához két, határozóval bővített jelző kapcsolódik: (—) De az ismeretlen *mereven kifejezéstelen és ártatlanul* rózsaszínű álarcban bukkan fel újra. (VZÁL 119.)

Olyan eset előfordul, hogy a határozó tárggyal együtt szerepel jelzős szerkezet bővítmenyeként: (—) A kórházi ellátást nyújtó egészségügyi szervezet a *személyt kórházi gyógykezelésre* utaló orvosnak köteles lehetővé tenni, hogy . . . (VSzAT – HL 1983.)

Jelzői értékű hátravetett határozók

A jelzői értékű hátravetett határozó a jelzős szerkezet bővítményeként szereplő határozótól eltérően közvetlenül kapcsolódik a névszói alaptaghoz. Ez a viszony azonban jóval lazább az összetett jelzős szerkezetben tapasztalhatónál. A magyar nyelv rendszere, szelleme nehezen fogadja be ezt az idegen szerkesztésmódot. Elszigetelten (címekben) megállja ugyan a helyét, mondatba ágyazva azonban különféle problémákat okoz. Stíláriis szempontból azért kifogásolható, mert fellazítja a mondat szerkezetét. Szemantikailag az a gyengéje, hogy könnyen félreértést idézhet elő. Mivel a névszó után (gyakran tőle el is távolodva) álló határozónak nem mindig lehet felismerni szerkezettagmivoltát, hajlamosak vagyunk arra, hogy mondatfunkciós részt lássunk benne, és az állítmányhoz kapcsoljuk: ez aztán jelentésváltozáshoz vezet.

A szerkezet alaptagja lehet állítmány, alany, tárgy és határozó. A határozós alaptagú szerkezetek egy része összekapcsolt állapothatározóként funkcionál a mondatban (vö. az összekapcsolt határozókról szóló résszel!).

I. A jelzői értékű hátravetett határozó közvetlenül a névszói alaptag után áll

a) a szerkezet alaptagja állítmány:

A sztrájk, amely a megfigyelők szerint a Reagan-kormányzat első igazi nagyobb erőpróbája *a szakszervezetekkel*, sok ország légikikötőjében valóságos torlódást okozott. (TVHÍR A-1: 7.) — Ennél biztosan te leszel az úr *a házban*. (HJ-T 63.)

b) a szerkezet alaptagja alany:

( ) Füttyülök rá, érti, hogy mi a véleménye *a képességeimről!* (HULL 126.) — A leves *a tűzhelyen* bebőrösödött színnel árasztotta magából a beledobott pár szem ínycsiklandó köménymag szagát. (SHK 788.) — Hát ahogy odaérnek, egy rovástalan mezei kútra bukkannak, ami majdnem tele volt hóval, csak egyik oldalán volt egy kis rés, *a kiszáradt fenékig*. (SHK 790.)

c) a szerkezet alaptagja tárgy:

( ) Körülmenyes dolog lett volna részletesen elmesélni a mesternek *helyzetét a házban*, viszonyát a lakókhoz, . . . (HJ-T 59.) — . . . hegyesbajszú házmaster jött ki hajnalonként (. . .) tisztántartani a házat, s a hosszú járdát *az utcán*. (HJ-T 58.) — . . . a légiforgalom és az utasok biztonságáért egyelőre lemondja gépei indítását *az Egyesült Államokba*. (TVHÍR A-2: 15.) — . . . a római repülőtér személyzete szintén lemondta a gépek indítását *az Egyesült Államokba* (TVHÍR A-1: 7.) — Az asszonyka sírni tudott volna, amint látta az ura küszködését *a hóban*. . . (SHK 782.) — Nem is hallotta az erős kopogtatást *az ajtón*, amit háromszor is megismételt valaki. (SHK 783.) — A teheráni rádió közölte, hogy Irán kész megszervezni az iszlám küldöttség látogatását *a hadszíntérré*. (MSz, 1981. jun. 24.: 1.) — Az egészségügyi teendőkre illetékes tartományi igazgatási szerv (. . .) figyelemmel kíséri a fertőző betegségek megjele-

nését *a tartományban*,... (VSzAT-HL 1982.) — ... nagymértékben támogatja a szocializmus terjedését *a világon*. (GF 54.)

d) a szerkezet alaptagja határozó:

( ) ... kérdezte Csilla áhítatosan, de valami nyugtalan rezgéssel *a hangjában* (NI-L 226.) — Tavasszal a virágokertben gyomlálgatott, télen a havat lapátolta piros kendővel *a fején*, magasszárú cipővel *a lábán* ... (HJ-T 59.) — Magas tiszt, *aranykeretes szemüveggel*, kezében papírlap. ... (HKR, IK 55.)

II. A jelzői értékű hátravetett határozót egy vagy több jelző választja el a névszói alaptagtól

a) a szerkezet alaptagja alany:

( ) ... a szén részvétele *a világ egész energiatermelésében* állandóan csökken. (GF 73.) — A takarékoság érdekében tilos a klímaberendezések bekapcsolása *az irodákban és a közintézmények helyiségeiben*. (TVHÍR B-2: 18.) — Akkoriban volt néhány nevezetes beszéde *a tartomány öntözőcsatornáinak elhanyagoltsága ügyében*,... (HULL 122.) — ... Namíbiában tovább folytatódik a fegyveres harc *a bányakincsekben gazdag, túlnyomórészt sivatagi országot megszállva tartó fajüldözők ellen*. (7 NAP, 1981. jan. 23.: 4.) — Semmi sem jutott eszébe. A hosszú beszélgetések se *egy-egy nevezetes pör előtt*,... (HULL 124.) — Mindez csak részét képezi azoknak az intézkedéseknek, amelyek célja a káros jelenségek (...) kiiktatása *a Macedón Szocialista Köztársaságban albán tannyelven folyó oktató-nevelő tevékenységből*. (KOMM, 1981. júl. 24.: 5.) — Az amerikai kormányzat döntése *a neutronbomba gyártásának megkezdéséről*. ... (TVHÍR A-1:4.) — Waldmann tanár úr, *a magyar és német nyelv és irodalom professzora lakóhelyem „magyar királyi“ állami főgimnáziumában*,... (HKR, IK 57.) — Kormányunk jegyzéke külön kiemeli, hogy a belga kormány toleráns magatartása *a jugoszlávellenes terrorcselekmények iránt* a nemzetközi jog alapvető normáinak a megszegése. (TVHÍR A-2:7.) — Az USA azzal vádolta a Szovjetuniót, hogy a szocialista forradalmak fő mozgatója *az egyes országokban*,... (GF 54.) — Másik fontos feladatunk a szocialista öngazgatás politikai rendszerének továbbfejlesztése, valamint a KSz-tagság aktív részvétele *a Jugoszláv Kommunista Szövetség XI. kongresszusa előkészületeiben*. (INF, 381.: 2.)

b) a szerkezet alaptagja tárgy:

( ) A termesztést *egyes veteményeknél* teljes mértékben gépesítettük, és mint ilyennek biztosítania kellene a nagyobb termelékenységet. (TÁJ, 46.: 8.) — Ott lehetett megtudni az újdonságokat (...), Agónak, a híres fiskálisnak valamelyik heves és dühös kirohanását *a hatalmas rokon ellen*. (HK, IK 224.) — Intenzívebbé kell tenni a munka és az eszközök jövedelmi viszonyokon való társítását *a munka anyagi alapjának szilárdítása útján*. (INF, 534.: 3.)

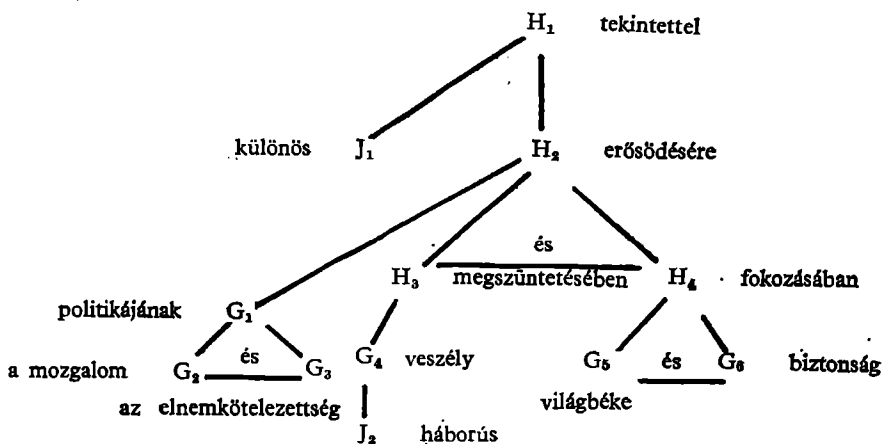

c) a szerkezet alaptagja határozó:

( ) ... ez elég rövid idő, tekintettel *a feladatok sokaságára*. . . (TVHÍR B-2: 16.) — ... az e díjtétel szerinti szolgáltatási díj utáni külön adó csak a 10.000 —15.000 dináron felüli értékre meghatározott egységes váltóúrlap használatával fizetendő, tekintet nélkül *a váltóhitelek összegére*. (VSzAT-HL 1980.) — ... különös tekintettel *a nemrég, rendkívüli pártkongresszuson hozott határozatokra*. (TVHÍR A-1: 3.) — Elismerően szölkak az új-zélandi bankok szerepéről *stabilizációs programunk pénzügyi támogatásában*. (MSz, 1981. jan. 24.: 3.) — ... mintha (. . .) csak egy-egy pillanatra figyelne oda, csakis udvariasságból, Benedek szavaira *a kánikula keserveiről*. (HULL 123.) — ... beszélget (vele) a beiratkozásról *a középfokú szakirányú oktatás tagozataira*. (TVHÍR B-2: 3.) — ... mi köze van Csabainak Mlakáné halálához, *a háború vége felé*. (HULL 132.)

Néha összetett jelzői értékű hátravetett határozós szerkezet is előfordul. Az alábbi mondatban egy jelzői értékű hátravetett határozós szerkezet alá van rendelve egy másiknak. Az alárendelt szerkezetnek emellett halmozottak a JHH-i:

(—) Az el nem kötelezett országok miniszteri értekezlete várhatóan értékelni fogja a jelenlegi nemzetközi politikai helyzetet, különös tekintettel *a mozgalom és az elnemkötelezettség politikájának erősödésére a háborús veszély megszüntetésében és a világbéke és biztonság fokozásában*: (MSz, 1981. jan. 24.: 1.)

IRODALOM

- Simonyi Zsigmond: *A magyar határozók I., II.*, Bp., 1888—1895., kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
- *A mai magyar nyelv rendszere, Leíró nyelvtan II. Mondattan* Bp., 1970., Akadémiai Kiadó, 1970. (2. kiadás)
- Klemm I. Antal: *Magyar történeti mondattan*, Bp., 1928—1942.

- Berrár Jolán: *Magyar történelmi mondattan*, Bp., 1957., Tankönyvkiadó
- Deme László: *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*, Bp., 1971., Akadémiai Kiadó
- Deme László: *A beszéd és a nyelv*, Bp., 1976., Tankönyvkiadó
- Temesi Mihály—Rónai Béla: *A leíró magyar nyelvtan alapjai*, Bp., 1969., Tankönyvkiadó (3. kiadás)
- Károly Sándor: *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*, Bp., 1956., Akadémiai Kiadó
- Károly Sándor: *Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban*, Bp., 1958., Akadémiai Kiadó
- Hámosi Antónia: *A jelzői értékű hátravetett határozó használatának kérdéséhez*, MNy, L: 419—31.
- Varga Györgyi: *A szószervezetbeker vizsgálatáról*, in: *Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből*. Szerk.: Rácz Endre és Szathmári István, Bp., 1977., Tankönyvkiadó, 95—109.
- Dienes Dóra: *Szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülése*, Bp., 1978., Akadémiai Kiadó
- B. Lőrinczy Éva: *Hasonlítást kifejező szerkezeteink mondattani osztályozása*, MNy, L: 50—60.

FORRÁSOK

- CsIT = Csépe Imre: *A tavaszi Tiszánál* (novella), IK 43—46.
- GE = Gozdsu Elek: *A nádsp* (novella), IH 60—67.
- GF = Miodrag Milošević: *Gazdasági földrajz a középiskolák I. osztálya számára*, Újvidék, 1965., Tartományi Tankönyvkiadó Intézet
- HJ—T = Herceg János: *Terus* (novella), Hid, XX. évf., 58—65.
- HK = Havas Károly: *Öreg ház a csirkepiacon* (regényrészlet), IH 224—234.
- HKR = Debreczeni József: *Hideg krematórium* (regényrészlet), IK 53—57.
- 7 NAP = (hetilap), Szabadka
- HULL = Major Nándor: *Hullámok*, regény Újvidék, 1968., Forum
- IH = Bori Imre: *Irodalmi hagyományaink*, Újvidék, 1971., Forum
- IK = Bori Imre: *Irodalmunk kiskönyve*, Újvidék, 1964., Forum
- INF = Informátor (üzemi lap), Ada
- JER = Ivan Cankar: *Jernej szolgálgeény és az ő igazsága*, Újvidék, 1958.
- JMN = Penavin Olga: *Jugoszláviai magyar népmesék*, Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó
- KI = Képes Ifjúság (hetilap), Újvidék
- KOMM = Kommunista (hetilap), Újvidék
- LE-EH = Lévay Endre: *Ember és homok* (riport), Hid, XX. évf., 75—83.
- MML = Majtényi Mihály: *Lássuk a medvét* (novella), IK 131—137.
- MSz = Magyar Szó (napilap), Újvidék
- NI-L = Németh István: *Lepkelánc* (elbeszélések), Újvidék, 1965., Forum (2. kiadás)
- POB = Pobeda (üzemi lap), Újvidék
- SHK = Csépe Imre: *Sándor helyet keres* (novella), Hid, XVII. évf., 782—791.
- SzEK = Szirmai Károly: *Egy ember a kertésznél* (novella), Hid, XXI. évf., 200—204.
- SzKB = Szirmai Károly: *Búcsú* (novella), IK 202—205.
- TAJ = Tájékoztató—Informátor (üzemi lap), Ada

- TVHÍR = az Újvidéki Televízió magyar nyelvű híradói, 1981. aug. 11. (A-1, A-2), 1981. aug. 13. (B-1, B-2)
- VSzAT-HL = Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, Újvidék
- VAA = Németh István: *Vadalma* (regény), Újvidék, 1907., Forum
- VZA = Varga Zoltán: *Alkony* (novella), IK 217—225.
- VZÁL = Varga Zoltán: *Álarcosok* (novella), in: *Tücsök a hangyabolyban*, Újvidék 1980., Forum, 118—129.

REZIME

Problemi adverbijalnih sintagmi u mađarskom jeziku u Vojvodini

U ovoj studiji autor proučava nezavisne (ili višečlane), zatim višestruke i povezane adverbijalne sintagme, adverbijalne apozicije, priloške odredbe glagola sa prefiksom, strukture sa glagolskim prilogom, priloške odredbe kao osnove ili determinanti atributivnih sintagmi, te priloške odredbe u padežnim konstrukcijama. Analiziraju se tekstovi iz književnih dela, publicistike, službenih izdanja i emisija televizije. Posebna pažnja se poklanja problemima povezanih adverbijalnih sintagmi. Ova kategorija je dosta heterogena. Vrste koje spadaju u nju (povezani adverbi od konstrukcija sličnim apozicijskim, povezani adverbi za označavanje stanja, odnosno povezani adverbi) dobijaju različita tumačenja u stručnoj literaturi. Autor razjašnjava neka pitanja u vezi tih sintagmi, i nudi neka rešenja u pogledu klasifikacije.

SUMMARY

Concerning adverbial phrases in the Hungarian language of Vojvodina

In this paper, the author examines free (or independent) and bound (or complex) adverbial phrases, adverbial appositions, adverbial modifiers of verbs with a prefix, structures with verbal adverbs, adverbial modifiers as the basis or determinant in adverbial phrases, and adverbial modifiers in declension constructions. The material analysed is drawn from literary texts, publicity documents, official publications and television scripts. Particular attention is paid to the problem of bound adverbial phrases, which is a fairly heterogeneous category. Forms included within this category (bound adverbs in constructions of similar apposition, bound adverbs depicting states or conditions, and bound adverbs of reference) have been variously interpreted in professional literature. The author discusses certain questions relating to these phrases, and submits certain proposals regarding classification.

ETO: 82 (894.511/886.1/2) „17/18“:830(091) „17/18“

Original scientific paper

A MAGYAR ÉS A SZERB PREROMANTIKA KÖLTÉSZETE ÉS A XVIII — XIX. SZÁZADFORDULÓ NÉMET IRODALMI IRÁNYZATAI

Veselinović Šulc Magdolna

SZELI ISTVÁNNAK

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

A XVIII. századi és a XIX. század eleji európai irodalmi áramlatok térhódítása a magyar és a szerb irodalomban, ha nem is egyazon időszakban, azonos intenzitású volt. Mindkét nemzet irodalmában a történelmi és a társadalmi fejlődés, a politikai és társadalmi viszonyok, valamint a szellemi szükségletek feltételezték — a környezettől és az adottságoktól függően — az európai irodalmi irányzatok befogadásának módját és kialakulásának fokát. E folyamatot a két népnél tarkaság jellemzi; az irodalmi jelenségek egybefonódása, alkalmazkodás azoknak a csoportoknak és íróknak az adottságaihoz, akik részesei voltak az új törekvések átültetésének és továbbfejlesztésének, amelyekben a különböző hatások találkoztak, összeütköztek és egymásba szövődtek.

A magyar, később pedig a szerb irodalom is, befogadja az európai irodalomban a XVIII. század közepétől terjedő szentimentalizmust. A szentimentalizmusnak az új környezetben is főleg kispolgári jellege van, ám új tartalmakkal bővül, s a klasszikus formákkal párhuzamosan alakul. A szentimentalizmus költészetében a kispolgári és népi törekvések a konkrét tematikában is kifejezésre jutnak.

A két nép irodalomtörténete nem zárkózik el azoktól a terminusoktól, amelyeket az összehasonlító irodalomtudomány adott e kor ilyen ellentmondó törekvésekkel teli irányzatainak: a preromantikától¹, továbbá a szovjet szentimentalizmus elnevezéstől², valamint Karel Krejčí meghatározásától, hogy „a klasszicizmus sok irodalomban szoros kapcsolatban áll az illető nép nemzeti reneszánszával“³, s ez elsősorban azoknak a népeknek az irodalmára vonatkozik, amelyeknél a klasszicizmus valamivel később, a felvilágosodás formájában jelentkezik, és magába olvasztja a szentimentalizmust, illetve a preromantika elemeit.

Mindkét nép végigjárta a török uralom tövises útját, amely tartós nyomot hagyott a szellemi életben; a szerbeknél ez erősebben jut kifejezésre,

¹ Paul van Tieghem: *Le preromantisme*, Paris 1924—1930.

² *Boljszaja szovjetszkaja enciklopedija* Tom 38, 23.

³ Karel Krejčí: *Klasszicizmus és szentimentalizmus a keleti és nyugati szlávok irodalmában*, *Lilológiai Közöny* 1963, IX 1—2, 28—51.

mert amíg ők tovább sínylődnek a török iga alatt, a magyarok bekapcsolódtak az új európai áramlatokba, náluk az olasz kultúra hatása is érezhető. Amikor a két nép újra találkozott a Habsburg birodalom keretében, a kulturális kibontakozás érvényesülését újabb nehézségek kísérték, miután a hatóságok nem nézték jóindulattal a Monarchiában élő népek kultúrtörékvéseit, elsősorban az anyanyelvi jogokért vívott harcot.

Már Sötér István is megállapította: a kelet-európai népek irodalmi kialakulásának a problémái úgyszólván egyek, s az egyes irodalmi áramlatok megnyilatkozásai is nagyon hasonlóak, mint ahogy hasonlóak azok a nehézségek és ellentétek is, amelyek az irodalmak útjait meghatározzák⁴. Ez a megállapítás a magyar és a szerb kultúrának a XIX. század első felében való kibontakozására egyformán vonatkozik.

A magyar és a szerb irodalom belső világának a közelségében és ugyanakkor Európával való kongruenciájában, amely a legbeszédesebben tanúskodik az irodalmi tevékenység utánzó-adaptáló-fordító jellegéről és eklektikus természetéről, Szeli István véleménye szerint nem szabad csak a belső erőtlenséget, a szellem felhígítását és önpusztulását látni, hanem inkább a másoktól már meghódított magaslatok megvételenek heroikus lendületét, az „utolérés” elszánt akarását kell értékelni.⁵

Az irodalomtörténet megállapította, hogy a magyar irodalomban a megújulás az európai klasszicizmus második korszakára támaszkodik, s Besenyeivel kezdődik, aki szakít az elavult barokk műveltséggel és az elnemzetlenítés ellen küzd (1772), s hogy a XVIII. századvégi Magyarországon a felvilágosodás kora a voltaire-i racionalisztikus irodalom (Besenyei, Péczeli), a forradalmi klasszika (Batsányi) és a rokokó (Csokonai) jegyeit viseli. A klasszicizmus mellett erősebben kifejezésre jut a szentimentalizmus (Ányos, Kármán), valamint a szentimentalizmussal átszőtt klasszikus költészet (Batsányi, Csokonai) is.⁶

Részben a barokk jezsuita iskola és az alkalmi költészet hatására létrejött költészet mintájára virágzik a deákos klasszicizmus is, amely a vergiliusi-

⁴ István Sötér: *Phénomènes parallèles de la littérature hongroise et de la littérature russe du XIX siècle*, Actes du III Congrès de A. I. L. C., Gravenhage 1962. 177.

⁵ Szeli István: *A magyar és a szerb felvilágosodás párhuzamos vonásai, Utak egymás felé, Újvidék 1969, 26.*

⁶ A magyar irodalomról szóló adatokhoz a következő könyveket és tanulmányokat használtam: Sötér István: *A magyar romantika*, MTA I, Ok. VI., 1955; — S. I.: *Les problèmes de l'assimilation dans la littérature hongroise du XIXe siècle, Littérature Hongroise — Littérature européenne*, Budapest 1964; — S. I.: *Voprosi romantizmusa (Tezisi)*, Acta Litteraria ASH, Tomas 11 (1—2), 1969; 55—56. S. I.: *A felvilágosodás és a romantika, Eszmei és irodalmi találkozások*, Budapest 1970; — S. I.: *Les prodessus littéraires de la fin du XVIIIe et du début du XIXe siècle, Neohelicon 3—4*, Budapest 1974; — Horváth Károly: *A klasszikából a romantikába*, Budapest, 1968; — H. K.: *Die deutsche Literatur und die ungarische Frühromantik*, Acta Litteraria Akad. Sci. Hung., Budapest 1963; — H. K.: *La singification des termes „classicisme” et „romantisme” dans les littératures hongroise et ost-européennes, Littérature hongroise — Littérature européenne*, 305—327; — Kardos Tibor: *Rapports européens de la littérature hongroise du sentimentalisme, Littérature hongroise — Littérature européenne*; — Szauder József: *A romantika útján*, Budapest 1961; — Sz. J.: *A magyar szentimentalizmus problémái*, ItK 1963. 405—421; — Tóth Dezső: *Vörösmarty*, Bpest 1957; — Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*, Bpest 1913.

horatiusi hagyományokban és a német költői felújulásban gyökerezik, Klopstockra és követőire hivatkozva. A magyar irodalomban virágzó hellenizmus sokban hozzájárul ahhoz, hogy a magyar klasszicizmus megszabaduljon a barokk elemektől, Kazinczy pedig kijelölte az irányt, amely a sokrétű és modernebb klasszicizmus felé vezet, felvirágoztatva és újabb formákkal gazdagítva e jelenséget: itt találkozik a klasszicizmus a szentimentalizmussal, jóllehet Kazinczy, aki mindenekfelett értékeli Goethét (nálá találta a *Hasanaginicát* és tőle fordította magyarrá), nem zárkózik el a preromantika és a szentimentalizmus áramlataitól sem (fordít egyebek közt Ossziánból is).

E kor ellentmondásai jelen vannak mind a magyar, mind a szerb irodalomban: a klasszikus szellem szerb neveltjei (Mušicki, Magarašević, Svetić) népdalokat gyűjtenek, klasszikus írókat idéznek, fordítanak, utánóznak, s a *Letopisi* első tíz évében a legtöbb közlemény a klasszikus irodalomból való, ezek részben fordításban, részben átdolgozásban jelennek meg. A klasszika-nevelés legjelentősebb követője, Mušicki, irodalmi folyóiratot tervez, amely többek között foglalkozna a szláv és a német irodalmi vívmányokkal is, de ezt a tervet a *Letopisi* valósítja meg.

A magyarok egészen a felvilágosodásig nehezen fogadják be a német szellemi vívmányokat, komolyabban csak 1772. után fordulnak feléjük. Jóllehet a németből fordított művek száma egyre nő, még sincs arányban hatásuk jelentőségével. A fordítások és átdolgozások válogatása, mint a szerbeknél is, többnyire a véletlenül múlik, attól függően, hogy a körülmények folytán mely könyv került valamelyik író kezébe.

A nyolcvanas években, a már kifinomult ízlésű írónemzedék felserdülésével (Kazinczy) a kapcsolatok mindjobban mélyülnek, az irodalmi élet a német minták felé fordul, és azok szerint alakul, a vezető szerepet pedig a német kultúrával áthatott írók veszik át. Ettől az időtől kezdve a magyar irodalom mindinkább a német szellemiség jegyét viseli, s a publikációkban (almanachokban, kalendáriumokban, folyóiratokban) egyre jobban felülkerekednek a német törekvések.

Ahogy már tudjuk, a XVIII. század utolsó évtizedeitől eltérően — amelyre a felsoroltakon kívül még a barokk alexandrinusok is jellemzők —, a XIX. század első évtizedének írói antik bukolikát, a vergiliusi bukolika klasszikus versmértékét, a horatiusi episztolát is ápolják, latinul és magyarul egyaránt írnak ódákat. E korszakra a nehéz szonettforma meghódítása is jellemző (Kazinczy, Szemere). A klasszika inkább előkészítő jellegű szakasz a magyar irodalomtörténetben, mint ahogyan majd később a szerbeknél is tapasztaljuk.

Az ókori költők, említésük csak Homéroszt és Vergiliust, megihletik a századforduló költőit, és felébresztik bennük a nemzeti eposz alkotásának a szükségét, mint pl. Csokonait, vagy a szerb Sima Milutinovičićot, aki a *Serbijában* (1827) a szerb felkelés (1804) megéneklésével megkísérelte megteremteni a szerb Iliászt. A nagy művészi kibontakozás azonban a romantika jegyében megy végbe, amely szinte észrevétlenül hatol a klasszicizmus és a szentimentalizmus porusáiba.

A magyar klasszicizmus nem veti el a népköltészetet, csak igen szűk terre szorítja, hatásától főképp a magasabb műfajokat óvja.⁷ Mindezek a folyamatok nagy átalakulást hoznak mind a magyar, mind a szerb irodalmi életbe, az első már a XIX. század húszas éveitől lépést tart az európaival, és ennek szintjén áll.

A magyar romantika már kezdettől fogva másmilyen beállítottságú irodalmi mozgalom volt, mint a német — jóllehet a német romantika elméletét kialakító írók, Jean Paul, Schlegel és Tick nagy hatással voltak a magyar romantika kialakulására —, ahogy fejlődött és tért hódított, mindinkább bírálónak kezdett viszonyulni a német romantikához, és a francia irodalom felé irányult, elsősorban Hugo felé. Úgyszólván ő az egyedüli nagy francia romantikus, akit a szerbek is fordítanak, de csak a XIX. század második felétől kezdve.

A szerb irodalom megújulása⁸ a maga sajátosságai mellett sok közös vonást mutat a magyarral. Dositej Obradovićyal kezdődik, amikor Marmontel *Adelaidáját* fordítja szerbre, egyúttal beviszi a szerb irodalomba (amely akkor magában hordja korának minden ellentmondását) a felvilágosodás filozófiáját, és az ész uralmának racionalista-moralista kioktatásán át az európai szentimentalizmusig (Rousseau, Goethe, Young, Gessner, Kotzebue stb.) jut el, amelynek a szerb irodalomban a XVIII. század végétől a XIX. század első évtizedeiig pozitív jelentősége volt. Obradovićnak Rousseauhoz való viszonyulása ismert, de ismert az is, hogy a XIX. század első évtizedeiben sokat fordítják Rousseaut a magyar és a szerb irodalomban egyaránt.

A XVIII. század utolsó évtizedeinek szerb irodalma az új áramlatok mellett még mindig a pásztor környezetű gálans líra jegyét viseli magán, s továbbra is a sikamlós elemeket ápolja (Jovan Avakumović). Ez a jelenség a XIX. század első évtizedeire is jellemző, amikor sok szerb költő ír a klasszicizmus jegyében (Mušicki, Svetić, Pačić). Vuk Karadžić munkássága ellenben, a XIX. század kezdetén arra a mozgalomra támaszkodik, amely az európai, főleg pedig a Herder irányította német irodalomban megveti a nemzeti irodalom alapjait.

A magyar és a szerb irodalmi érdeklődésre vonatkozóan jellemző az is e korra, hogy ugyanazokat az írókat, és többnyire ugyanazokat a műveket fordítják le és dolgozzák át. Richardsont a magyarok és a szerbek is Gellert átdolgozásai alapján ismerik meg, és ezek a XVIII. század utolsó évtizedeitől kezdve mindkét irodalomban megjelennek, a szentimentalizmus Gessner fordításaival és Gellert *Leben der schwädischen Gräfin von G*** (1747—48) című művével kezdődik, amelyet a magyaroknak Torday Sámuel mutatott be *A svétziai grófné G** élete* cím alatt (Kolozsvár 1772). Ezt Gellert műveinek számos fordítása és átdolgozása követi.

⁷ Horváth K.: *A klasszikából a romantikóba*, 42.

⁸ A szerb irodalomról szóló adatokhoz felhasználtam: Dragiša Živković: *Evropski okvir srpske književnosti*, Beograd 1970; — D. Ž.: *Predromanticke i postromanticke crte u srpskom romantizmu*. Kovčević knj. 11, 1973; — Milorad Pavić: *Istorija srpske književnosti, baroknog doba*, Beograd 1970; — Jovan Skerlić: *Istorija nove srpske književnosti* III. izd. Beograd 1953.

A szerbeknél Gessner *Idylliumán* kívül A. Marzović fordít németből Gellert pásztoréneket a *Das Bandból* (1774), *Pastirske igre* (*Pásztorjáték*) cím alatt (Buda, 1803), de ezt a művet a magyarok *Űhászi játék* címen már 1778-ban ismerték Szlav S. I. (Sándor István) fordítása által.

Marmontel *Bélisairej*át is a XVIII. században ismerik meg, mind a magyar, mind a szerb olvasók, és e mű népszerűvé válik mindkét nép olvasóinál: 1771-ben fordítja magyarra a jansenista Horváth. János. A szerbeknél Pavle Julinac mutatja be 1777-ben, *Velizarij* cím alatt, orosz fordítás közvetítésével. Richardson *Pameláj*ának hasonló sikere van: Dositej Obradović önéletrajzának (*Život i priključenja . . .*) bevezetőjében megindokolja a szerbre való fordítás szükségességét, magyar nyelven pedig először 1794-ben jelenik meg Harsányi Sámuel imitációjában, valamint 1806-ban Kis János fordításában.

A XIX. század eleji szerb költők, akárcsak a magyarok is, akik a szentimentalizmust túlnyomórészt nem vették át forrásukból, az angol és a francia irodalomból, hanem a német imitációk és átdolgozások közvetítésével, a XVIII—XIX. századforduló német lírájában keresték a mintát, a német érzelmiesség és rokokó képviselői voltak nekik a legközelebbiek. A magyar és a szerb költőknek (Kazinczy, Csokonai, Dayka, Verseghy, Kónyi J., Szűts I., Ráday, Kis J., Kováts F., Ányos stb.; Subotić, V. Živković, J. Pačić, Dj. Maletić, S. Milutinović, V. Radišić, T. Pavlović, P. Demelić, később B. Radičević is), a XVIII. századi német pszeudoklasszikusok, rokokó költők és idillikusok voltak leginkább mintaképei, s a német klasszikusok közül a legnépszerűbb írók, Goethe és Schiller mellett Uhland, Gessner, Kleist, Gleim, Hagedorn, Uz, Mathisson és mások műveit fordítják, illetve költik át a XIX. század első felében, sőt később is, s folyóiratokban és almanachokban jelentetik meg őket.

A XIX. század első évtizedeiben a magyar költők levelezése is tanúskodik arról, mennyire értékelték Mathisson. 1813-ban Kölcsey ezt írja Kazinczynek: „Ő az isteni Matthisson! Ennek stílusával együtt lelket is kellett volna szívni Berzsényinek!”⁹, a saját költészetével kapcsolatban pedig: „Az én dalaim ifjúi dalok; s egyik különbözik a másiktól. Legrégibb verseim Holty és Salis manírjában íratnak, kiket még akkor nem is ismertem, Későbbben Mathissonnak színe látszott rajtuk”¹⁰. Valamivel tovább Berzsényi veseilől megállapítja: „Azon művek, melyek szerint Berzsényinek poétai karaktere rajzoltatott, a Mathisson és Horac egyesült stúdiumának szerencsés rezultumai”.

Bajza levelezése is Mathisson jó ismeretéről tanúskodik.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben a német minták felé fordulva olvasák a göttingai *Musen-Almanachot*, Wieland *Musariumát*, a különféle *Blumelesek*et, mindenekelőtt Ramler *Lyrische Blumelesej*ét stb. és magukénak vallják szellemüket, egyaránt lelkesülnek eszméikért és merítenek ihletet a felsorolt publikációkban foglaltakból megismerik és közvetítik a Hainbund-, Lessing- stb. csoportok körül kialakult német irányzatokat.

⁹ Kölcsey *Ferenc összes művei* 111, 1960. 87. Almosból írt levél 1813. szept. 15-én.

¹⁰ Uo. 119. Döbrentei Gáborhoz írt levél 1813. nov. 15-én

A szerb romantika a maga módján összetett jelenség. Habár sok közös vonása van a magyar romantikával (elsősorban a minták), s a kialakulására ugyanazon német teoretikusok hatottak, akik hozzájárultak a magyar romantika kialakulásához is (Jean Paul, Schlegel, Tick), útjai más irányban vezetnek, alkalmazkodva saját szükségleteikhez. A szerb romantikában a népköltészet alaptényezői mellett a XVIII. és XIX. század európai irányzatainak különféle irodalmi elemei is megtalálhatók. A szerb irodalomtörténetírásnak az értékeléséről, mely szerint a romantika a szerbeknél mindig az európai, főleg a német romantikus irányzatoknak a „visszhangja“, Dragiša Živković megállapítja, hogy csak feltételeesen fogadható el. Részletes elemzéssel ugyanis bebizonyosodik, hogy ez egy átfogó keretmegállapítás, amely sok precíz közlést és meghatározást igényel, s hogy a török hatás miatt az európaiktól elmaradt kezdeti szerb irodalom nem volt képes elsajátítani a német klasszicizmus és romantika magas művészi szinten kialakult formáit, hanem azokat az irodalmi termékeket vette mintául, amelyek tematikailag és kifejezőmódjuk tekintetében hozzáférhetőek voltak a kor szerb írói számára¹¹. Ez a jelenség részben a kor magyar irodalmára is vonatkozik.

Számos magyar költő, s valamivel később a szerb költők is mellőzték a XVIII. századi nagy európai költők bonyolult és nehezen érthető filozofikus-költői szövegeit, s a XVIII. századi német lírában és a XIX. század eleji költőknél találták meg a hozzájuk közel álló, számukra elfogadható és lehetőségeikhez alkalmazható mintákat. A szerbek és részben a magyarok is inkább a kisebb és jelentéktlenebb német költők felé fordultak, mint a nagyok felé. Olvasták és fordították Lessinget, Goethét és Schillert, a szellemiségük eljuttott hozzájuk, ám inkább csodálták őket, mintsem hogy el is sajátították volna tanításukat. A kor számos költője közül nem volt nagy számban az olyan kifinomult és annyira fejlett ízlésű, aki átérezte volna egy ilyen vers vagy költemény lényegét, s ha fordították is őket, inkább mint drámaírókat és epikusokat tartották magukhoz közelállóknak.

A XVIII. század végén szívesen olvasták és fordították Wielandot a magyarok és a szerbek egyaránt; egyformán lelkesítette őket Periklész Athénje a politikai és a tudományos élet zsenijeivel meg a művészekkel, az a munkásság, azok az eredmények, melyeket inkább Wieland művei révén ismertek meg, mint eredetiből (Ányos, Kazinczy, Kisfaludy S., Csokonai, a szerbeknél pedig Dj. Maletić *Razgovor Diogena* — Diogénesz beszélgetések). De mindezekfölött legkedveltebb az akkor általános mintakép, Salomon Gessner (1730—1788), a „német Theokritosz“, akit a magyar irodalomban a kevésbé jelentős költő, Kónyi János ismertet őt elbeszélésfordítással (*Abel Kain által lett halála*, 1775). Gessner kultuszát Magyarországon Kazinczy teremti meg tekintélyével és őszinte lelkesedéssel, szoros baráti kapcsolat is fűzi hozzá. Kazinczy közzéteszi *Idylljeit* (*Gessner Idyllum*), később összes műveit (1815). Igazi rajongója azonban Csokonai, aki nem utánozza, hanem az ő mintájára alkot: a gessneri részleteket beépíti eredeti és őszintén átértzett költészetébe.

Hogy milyen mértékben volt a Gessner-kultusz divatja a magyar költészetnek, tapasztaljuk a róla írt sorokból a korabeli költők levelczésében.

¹¹ Dragiša Živković: *Predromantičke* ... 68.

1821-ben Bajza írja Toldynak, hogy olvasmányai s a természet bájai arra indítják, hogy első irodalmi kísérleteit az Idylliumok nemében készítse, később pedig: „Ezen Idyll talán utolsó, mely az én tollamból foly. Tudod barátom! Sokszor mondtam neked, hogy az Idyllek írásához csekély kedvem vagyon, és az Idylleket inkább kedvelem, ha más munkái között olvasom, de magam azon dolgozni nem szeretek“¹², másfelől Kölcsey Szemerének írt levelében közli, bár az elején lelkesítette Gessner, „nem szeretne visszamenni“¹³.

A szerbeknél Gligorije Trlajić 1793-ban Bécsben dolgozza át, legtöbbit pedig Miloš Svetić fordítja Gessnert (a *Serbska Letopisi* 1826. és 1827. évfolyamaiban), mégpedig az *Idyllium*ból: *Milont*, *Titirt*, *Menelkát*, *Idast*, *Mikont*, *Myrtit* és *Daphné*t, *Daphnis* és *Khloét*, valamint az *Az éjt (Noć)*, a *Golubica* I. kötetében (1839) pedig *Mikont*; Petar Matić ugyancsak az *Idyllium*ból fordít a *Serbska Letopisi* hasábjain és a *Narodne Novine Serbské*ben (1827); Georgije Magaraševićnak pedig (1817 táján) Gessner „a legkedvesebb olvasmánya“¹⁴; olvassa és az eredetiből fordítja, de más nyelven is igyekszik megszerezni műveit, hogy az *Idyllium* dallamát különböző nyelveken összeállíthassa.

Gessner műveinek annyira rajongói a szerbek, hogy még Vuk Karadžić is fordítja (*Serbske Novine* 8. szám, 1817), 1827-ben pedig egy Svetić-fordítást közöl a *Danicában*.

A német irodalomnak ezidőben közvetítő szerepe is volt egyrészt az európai, másrészt a magyar, később pedig a szerb irodalom között; említsünk meg néhány jelentősebb művet. A XVIII. század nyolcvanas éveiben a magyarok Kováts Ferenc átköltése révén ismerik meg Milton *Elvesztett paradicsomának* (*Paradise lost*, 1667) I. énekét, amit „próbaképpen“ ültetett át Zachariä német fordításából; a szerb olvasóközönség számára ugyanennek a műnek az első és második énekét a *Golubica* 1840. és 1841. évi kötetében közli Jovan Pavlović šabaci esperes. Young *Night-thoughts*ának forrása a magyaroknál és a szerbeknél is azonos: amit J. A. Ebert prózájában közölt *Klagen oder Nachtgedanken* cím alatt (1752), ezt Kazinczy nem rímes jambusban fordította le (*Az éjszakák*, 1768), mint ahogyan írja: „szorosan az ánglus szerint“, s még a jegyzetekben is az eredeti szöveget idézi, később viszont elárulja, hogy németből fordította.¹⁵ A szerb költészetben néhány évtizeddel később jelenik meg a már említett Jovan Pavlović fordításában, aki a *Golubica* 1839. évi egyik kötetében közölte a *Noćne misli — Noć prva* iz Younga, a *Golubica* 1841. évi első kötetében pedig a *Strašni sud — Pesma prva* című fordítását.

Az idillikus és az anakreoni költészet, amely a reneszánsz óta dívik. ebben a korszakban is él, és mind a szerbeknél, mind a magyaroknál kedvelt irodalmi műfaj.

Az európai irodalmi áramlatokat a magyar és a szerb írók egyazon forrásból veszik át, saját szükségleteikhez és ízlésükhöz alkalmazva őket: a

¹² Bajza József *összegyűjtött munkái*. Sajtó alá rendezte Badics Ferencz, Bp. 1900., 7.

¹³ Kölcsey F. *összes művei* III., 287, Szemere Pálhoz írt levele Csekéről 1823. ápr. 11-én.

¹⁴ D. Živković: *Evropski okviri*... 99.

¹⁵ Császár Elemér: *A német költészet hatása*... 136.

magyaroknál az új irányzatok átvételének folyamata a XVIII. század végén kezdődik, és azoknak az ókori mintaképeknek a rendszeres további ápolásával párhuzamosan folyik, amelyeket már korábban részletesen tanulmányoztak az iskolákban és később, érett író korukban is (Kazinczy, Csokonai, Vörösmarty) akárcsak a szerbeknél, akik a Monarchiában folytatták tanulmányaikat, jól ismerték a klasszikusokat és követték is őket (a „pszeudoklasszikusok“ Lukijan Mušicki, Miloš Svetić, Jovan Pačić, Vukašin Radišić, Jovan Subotić).

Forrásaik elsősorban az akkor nagyon népszerű német almanachok kalendáriumok, továbbá a családnak, elsősorban a női olvasóközönségnek szánt folyóiratok¹⁶, s e minták alapján a magyarok és a szerbek is, nyelvükön hasonlókat szerkesztenek.

A német nyelvű kiadványok mind a magyarokhoz, mind a szerbekhez nagyrészt a bécsi irodalom révén jutottak el, jóllehet a bécsi udvar igyekezett megakadályozni, hogy a német eszmék terjedjenek a Monarchia területén. A magyar publikációk közül megemlítjük a következőket: *Bécsi Magyar Múza*, *Uránia*, *Orpheus*, *Magyar Museum*, *Magyar Kurír*, *Felső Magyar Országi Minerva*, a szerbek közül pedig: *Zabavnik*, *Srbska Pčela*, *Srbski Narodni List*, *Srbska Zora*, *Peštansko-Budimski Skoroteča*, *Magazin za hudožestvo i Modu*, *Urania*. E publikációk nagyobbára a német irodalom kevésbé jelentős termékeit vették át a német almanachokból, s közölték őket fordításban is, vagy pedig átdolgozásban, illetve utánköltésben, többnyire meg sem említve a szerzőnek, vagy a fordítónak a nevét.

A német publikációk ízlése kiütözik mind a magyar, mind a szerb almanachokon, ez annak is a következménye, hogy gyakran kevésbé eredeti, de szorgalmas irodalmárok is foglalkoztak fordítással, utánköltéssel. Ebből kifolyólag az idegen kultúra átvételének eredménye az eredetiség hiánya, a pszeudoliteráris művek, a mesterkéeltség és a sablonok lesznek. A XIX. század első évtizedeiben a magyar és a szerb költők egyaránt kezdenek ezektől megszabadulni: eredeti műveket alkotnak, és mintaképektől csak bizonyos részleteket, illetve kereteket vesznek át, ügyesen beleszóve saját alkotásaikba. Az említett német, magyar és szerb publikációk jellegzetessége, hogy munkatársaik túlnyomórészt kevésbé tehetséges költők; a tehetségesebb magyar és szerb költőknek is a kisebb jelentőségű német poéták a példaképei.

A közölt irodalmi alkotások nagy része az úgynevezett „Vaterländische Literatur“ zsánerébe tartozik, s a családhoz, főleg a női olvasóhoz szólnak.

A XIX. század első felében a szerbek élénk irodalmi tevékenységet fejtenek ki Pest-Budán, ahol ebben az időben több nemzetiség élt: a magyar mellett német, szerb, horvát, szlovák stb. Pest-Buda központja volt a nemzetek kultúrájának és irodalmának, az egyetemi nyomda pedig kiadványokat adott ki e népek nyelvén¹⁷. A korabeli magyar kiadványok gyakran eljutnak a szer-

¹⁶ *Almanache der Romantik*, herausgegeben von dr. Pissin, Berlin, 1910; — Maria Gräfin Lanckoronska und dr. Artur Rümann: *Geschichte der deutschen Taschenbücher und Almanache aus der Klassisch-romantischen Zeit*, München 1954. és *Die deutschen Musenalmanache und schöngeistigen Taschenbücher des Biedermeier* (1815—1848), Dissertation vorgelegt von Margarete Zuber geb. Martinez aus Locham bei München, 1955.

¹⁷ László Sziklay: *Rôle de Pest-Budá dans la formation des littératures l'ist-européennes, Littérature hongroise — Littérature européenne*, 327—355; Curčić Lazar: *A pesti egyetem nyomdája és a szerb könyvnyomtatás, Szomszédság és közösség*, Bp. 1972, 153—166.

bekhez és fordítva, ily módon is figyelemmel kísérhetik a magyarok és a szerbek az európai irodalomban tapasztalható legújabb áramlatokat. A XIX. század húszas-egyvenes éveiben négy ilyen fajta szerb kiadvány jelenik meg: a már említett *Serbski Narodni List*, a *Magazin za Hudožestvo, Književnost i Modu*, a *Peštansko-Budimski Skoroteča* és a *Srbska Pčela*, továbbá a *Letopisi*, amely azonban komolyabb tartalmú szövegeket közöl, mint az almanachok és a kalendáriumok. Ezek a kiadványok, bár naggyobbrészt pánszláv szellemmel voltak átítatva, többek közt technikai tekintetben is hasonlítottak a rokon magyar kiadványokhoz, még a címükben is, mint például a *Peštansko-Budimski Skoroteča (Hölgyfutár)* részben, vagy az *Urania* teljesen.

A magyarok figyelemmel kísérték a szerb kiadványokat, de a szerbek is a magyarokét. Ez abból is kitűnik hogy egyes magyar almanachok információt közölnek a szerbekről és viszont. Az *Iris* például ismerteti a *Letopisi* tartalmát, amire a *Letopisi* szerkesztője, Georgije Magarešević reagál, tájékoztatja olvasóit Pačić versgyűjteményéről, a *Letopisi* pedig tudomásul veszi Toldynak a Marko Királyfiről írt cikkét, amelyet az *Iris* közölt 1827-ben.

Ami mind a magyar, mind a szerb publikációkra jellemző, az a hazaszeretet megnyilvánulása, a népközöz való ragaszkodás; hasonló sorsuk a múltban és a nép felszabadulásának az eszméje vezetett később a két nép közeledéséhez.

A magyar publikációk a XIX. század első felében, de később is, néha gyakrabban, máskor ritkábban fordításokat, cikkeket, értekezéseket közölnek a szerbek életéről és a szerb népköltészetéről. A közvetítők kezdetben a népköltészet és általában a népi irodalom tanulmányozása iránt érdeklődő német irodalmárok, míg a szerb publikációkban ritkábban találunk valamit mutatónak a magyar irodalom alkotásaiból vagy akár a magyar irodalom ismertetéséből is, habár a szerbek, különösen a magyar területen élők, jól ismerték a magyar kultúrát és irodalmat, minthogy főleg magyar iskolákban és egyetemeken tanultak (J. Muškatirović, A. Vezilić, E. Janković, D. Trlajić, A. Stojković, L. Mušicki, J. Vujić, M. Vidaković, M. Vitković, D. Davidović, Đ. Magarašević, T. Pavlović, S. Milutinović, J. Stcjić, J. Hadžić-Svetić, Đ. Maletić, J. Subotić, N. Grujić, V. Živković), s időnként vagy állandóan Pesten, illetve Budán éltek, itt adták ki publikációikat, azt a néhányat kivéve, amely Bécsben jelent meg.

Emellett Szerbiában sem volt kicsi azoknak az iskolázott egyéneknek a száma, akik ismerték a magyar kultúrát és irodalmat, részben a Bécsben megjelent publikációk által, részben a Vajdaságból jött értelmiségiek közvetítésével.

A XIX. század első feléből való szerb almanachok, kalendáriumok és folyóiratok nagyrészt az ókori irodalom, illetve a korabeli német és szláv írók műveinek fordítását közölték; a szláv, főleg délszláv, pontosabban a szerb problémákat taglalták. Az írásokban a mindinkább szárnyra kapó pánszlávizmus kerelkedik felül. A ritkábban felbukkanó magyar témák közül Jovan Subotić írását emeljük ki, amely a magyar esztétika problémáival foglalkozik.

Annak a ténynek a hátterét, hogy az érdeklődés nem mindig kölcsönös, a kor politikai helyzetében kell keresnünk, amikor is a magyar reakció vezet

körök a magyarosítás irányában nyomást gyakoroltak a nemmagyar lakosságra. De amint enyhült a politikai feszültség, az irodalmárok őszinte rokonszenvvel közeledtek egymáshoz, igyekezve közel hozni az egy országban és egy területen, hasonló körülmények között élő és fejlődő két népnek a kultúráját.

A szerb publikációk lényegében a hatvanas évek folyamán kezdenek behatóbban foglalkozni a magyar alkotásokkal, amikor is a szerb költők és írók egyre inkább a magyarok felé fordulnak, és keresik a velük való kapcsolatokat, bár ebben a korszakban is tapasztalhatók időről-időre eltávolodások¹⁸, az irodalmi kapcsolatok azonban mind jobban mélyülnek.

REZIME

Magdalena Veselinović Šulc

Poezija mađarske i srpske predromantike i pravci u nemačkoj književnosti krajem XVIII i početkom XIX veka

Evropska strujanja u književnosti, dominantna tokom XVIII i prvih decenija XIX veka, nadirala su u mađarsku i srpsku književnost jednakim intenzitetom, a istorijsko-društveni razvoj, političke i društvene prilike, kao i duhovne potrebe, uslovljavali su, već prema sredini i prilikama, način i stepen formiranja procesa njihovog prihvatanja i kod Mađara i kod Srba, a protivurečnosti vremena jasno se ispoljavaju i kod jednih i kod drugih.

Mađari se nemačkim duhovnim tekovinama ozbiljnije obraćaju tek od 1772. godine, a kod Srba, pored novih strujanja, poslednje decenije XVIII veka još uvek nose obeležje galantne lirike „graždanskih poeta“ u pastoralnom ambijentu, zadržavajući ponekad i frivolne elemente.

S početka XIX veka i srpski i mađarski pesnici sentimentalizam ne preuzimaju sa izvora — Engleske i Francuske, nego većim delom preko nemačkih imitacija i prerada i traže svoje uzore u nemačkoj lirici XVIII i prvim decenijama XIX veka, podražavaju pseudoklasičare i idiličare XVIII veka, a najbliži su im predstavnici nemačke osećajnosti. Pored Getea i Šilera najomiljeniji pesnici su im Uland, Gesner, Kleist, Hagedorn, Uz i Matison, ali i manji pesnici i pisci, usvajaju duh tadašnjih almanaha (Vilandov Muzarium i dr.) i raznih „Blumelese“-a, i ovi, nastali pod uticajem francuskih, u kojima je negovana tzv. „poésies fugitives“, bili su im glavni izvori.

RESUMÉ

Madeleine Veselinović Šulc

Les relations de la poésie hongroise et serbe vis — vis quelques tendances littéraires allemandes

Les courants littéraires dominants en Europe au XVIII-ème et au commencement du XIX-ème siècle entrèrent également, d'une intensité pareille, dans la littérature hongroise et serbe. Le développement historique et sociale, les conditions politiques et sociales, même les besoins spirituels ont conditionné, selon le milieu et les circonstances, le façon et le degré du formation du processus de l'acceptation chez les Hongrois et les Serbes, aussi les contradictions du temps qui se reflétèrent nettement du même manière.

¹⁸ Božidar Kovaček: *Mađarska književnost u srpskim književnim časopisima omladinskog doba, Ujedinjena omladina srpska — Zbornik radova*, Novi Sad 1968, 233—240 és Endre Arató: *Omladina srpska i mađarsko javno mnjenje* Uo. 337—354.

Ce n'est que depuis le 1772. que les Hongrois s'adressent avec gravité aux acquisitions spirituelles des Allemandes, pendant que chez les Serbes, à côté des courants nouveaux, le fin du XVIII-ème siècle porte la marque du lyrique galante des poètes bourgeoises dans l'ambiance pastoral, gardant parfois les éléments frivoles.

Au commencement du XIX-ème siècle les poètes hongrois et serbes n'acceptent le sentimentalisme directement de sa source anglaise et française, mais par les imitations et réfections allemandes et cherchent les modèles dans la poésie allemande de la fin du XVII-ème et de commencement du XIX-ème siècle, en imitant les pseudoclassiques et les pètes idylliques du XVIII-ème siècle. A côté du Goethe et Schiller ils aiment les poètes Uhland, Gessner, Kleist, Hagedorn, Uz et Mathisson, mais ils estiment aussi les poètes mineurs, en acceptant l'esprit des almanachs contemporains, leur sources principales, qui naquirent sous l'influence des publications françaises en cultivant les „poésies fugitives“.

ETO: 820:894.511 „193“

Original scientific paper

**ALDOUS HUXLEY MŰVEINEK FOGADTATÁSA
MAGYARORSZÁGON A HARMINCAS ÉVEKBEN**

MÁK FERENC

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

I.

Aldous Huxley angol novellista, regény- és esszéíró az 1920-as években a „nagy lázadóként“ mutatkozott be a nagyvilágnak. Olvasóközönsége meg-hökkenéssel figyelt fel a Huxley által leütött hangokra, hisz a nyugat-európai irodalmak közül az angol nemzeti irodalom a legszegényebb az ilyen alkatú és vérmérsékletű írókban. Swift óta ilyen hévvel senki sem olvasta e közösség fejére bűneit, senki sem ostorozta ily csipős malíciával e társadalmat. Neve csakhamar szárnyra kapott, és Európa olvasóközönségének figyelme várakozással fordult Huxley felé.

A magyar olvasóközönség 1934-ben olvashatta először fordításban a Point Counter Point és a Brave New World című műveit a *A végzet bábjátéka*, illetve *Szép új világ* címen. Két évvel később, 1936-ban az Antic Hay és a Two or Three Grace is olvasható magyarul, *Légnadrág és társai*, illetve *Két vagy három grácia* címen. Ez volt Huxley hivatalos bemutatkozása. Németh László azonban már 1930-ban ismertetőt ír egy angol kiadás alapján a Point Counter Point-ról. Még ugyanabban az évben Hamvas Béla *Aldous Huxley s a „véleményregény“* című írásában mutatja be a szigetországi szerzőt a Nyugat olvasóközönségének. Szerb Antal pedig az 1933-ban megjelent *A mai angol regény* című nagy tanulmányában „napjaink legjelentősebb“ angol regényírójának nevezi.

Huxley magyarországi fogadtatásáról legegyértelműbben Kőhalmi Bélának 1937-ben megjelent *Az új könyvek könyve* című gyűjteménye tanúskodik. A szerző íróknak tette fel a kérdést: számukra ki a legjelentősebb alkotója és melyik a legfontosabb mű a jelen világirodalmában? Szilágyi Géza A tulajdonságok nélküli embert és a Point Counter Point-ot emeli ki, Káldor György szintén a Point Counter Point-ot, Ignóty A varázshegyét és a Az eltűnt idő nyomában, Remenyik Zsigmond Gide-et, Ritoók Emma Gide-et és Huxley-t nevezi meg. Molnár Ákos négy nevet is felsorol: V. Woolfot, Joyce-ot, Huxleyt és Kafkát említi. Schöpflin Aladár ugyanakkor így fogalmaz: „Az élet mai anarchikus állapotát az irodalomban, érzésem szerint, legteltesebben a Point Counter Point, Aldous Huxley regénye fejezi ki.“ Múrai Sándor viszont ezt írja: „A per, Proust és Joyce pere még nem dőlt el.“ Érdekes meglátni, hogy szinte kivétel nélkül valamennyien azokat

a műveket tartják fontosnak, melyeket nem sokkal később Hermann Broch regényelmélete alapján polihisztorikus regényeknek minősít majd az irodalomtörténet.

II.

Akik mégis a legérzékenyebben reagáltak az angol író műveire, azok a Nyugat második, és az úgynevezett esszéírónemzedék tagjai voltak. Ők érezték leginkább, hogy a modern kor anarchiájából eredő életérzéseik ott vibrálnak Huxley műveiben is. Ezek a fiatalok a század első éveiben születtek, gyermekkori élményük a világháború, ifjúkori élményük pedig a két forradalom, és az ezt követő lassan konszolidálódó ellenforradalom volt. A világot örült káosznak, az érzelmek és az indulatok vitustáncának látták és észlelték, és hevesen reagáltak minden ilyen alkotásra, mely e kozmikus felfordulást reflektálta.

Legelőször mégis a Nyugat első nemzedékéhez tartozó Kassák Lajosnak a *Szép új világról* írt és a Szocializmus című folyóirat 1934. 3. számában megjelent kritikájáról kell szólni. Kassák eleve elutasító magatartást tanúsít a regénynyel szemben: „Aki az utópista regényirodalmat csak részben is ismeri, az semmit nem veszít Huxley könyvének elolvasása nélkül; ha elolvasta, unottan teszi azt félre a kimustráltak polcára.“ Ítélete roppant megsemmisítő. Gondolatmenetének lényege, hogy az utópiának csupán akkor van értelme, ha egyben dokumentált társadalomszemlélet is. És éppen Huxley társadalomszemlélete ellen van kifogása; egyszerűen tudománytalannak minősíti. „Tudománytalan, mert Huxley gondolkodásmódja felültes és antidialektikus“ — írja. És hozzáteszi: „Hogyan is gondolhatta el Huxley a szép új világot ennyire a 19. század utópistáinak sémája szerint?“ Megdöbentőnek tartja „hogy a huszadik század „ész-embere“ félelemmel és elítélően nézi a technikai fejlődés gyors tempóját“. A továbbiakban Kassákból a marxista képzettségű forradalmi aktivista szól, amikor így fogalmaz: „A civilizáció mai világában az emberiség nagy részének teljes elnyomorodása kétségtelen, de ez ellen az elnyomorodás ellen nem a civilizatorikus eszközök megsemmisítésével, hanem az ezeket az eszközöket helytelenül alkalmazó termelési rend átalakításával kell küzdeni.“ Majd kimondja azt az ítéletet, melyet csak a Kassák-szerű forradalmár mondhat ki: „Ha már tendenciózus írásra szánta rá magát Huxley, a mai eldologiasodott társadalommal miért nem állította szembe a szocialista társadalmat, amelynek az ember dologi fölszabadítása az ideálja, és a géplényekkel miért nem állította szembe a szocialista embert, aki az elmechanizálódás helyett az anyagból és szellemből összetett élet legteljesebb kiélését tartja céljának?“ Módszelet érdekes lenne felderíteni, hogy az angol író saját hazájában kapott-e ilyen éles, messzemenően elítélő bírálatot. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a két világháború közötti Magyarországon ez volt az egyetlen marxista elemekre épülő Huxley-kritika. Lukács György figyelmét — aki tudvalevően minden jelentősebb európai irodalmi és kulturális eseményre azonnal reagált — az eddigi kutatások alapján úgy tűnik mindvégig elkerülte Huxley munkássága. Ez részben talán azzal is magyarázható, hogy Lukács ebben az időben már nagyméretű realizmuselméletének kidolgozásán munkálkodott.

Merőben más a véleménye Huxleyről a Nyugat első nemzedéke egy másik tagjának, Laczkó Géának, aki az 1936-ban magyarul is megjelent *Légnadrág és társai*hoz (Antic Hau) írt előszót. „Huxley írónak ép oly nyugtalanító, amilyen nyugtalanító korszakban élünk“ — írja az előszóban, majd hozzáteszi: „A mai angol élet olyan Swift-je ő, aki mintha sokat olvasta volna Ibsent.“ Laczkó Géza rámutat Huxley műveinek egy sajátos vonására, miszerint ezekben „az ember erkölcsben és szellemben gonosz és hiábavaló majom“, ám közülük is a leggonoszabb és leghiábavalóbb „az entellektüell“. „Ez a legkárosabb, legocsmányabb és legszerencsétlenebb mind között. Emberfelettit kényeskedve a majom alá süllyed, az arany is ólomná válik kezében, megszentégtelenít mindent, amihez ér, mert a nagy Nihil üres poklát hordozza szívében s egyetlen büntetése csak az, hogy mindezt tudja is. Tragikus hős elvetélt méhmagzat állapotában, rosszgyomrú, sovány Falstaff valami tyúkagyvelejű Hamletbe oltva. Ezek az Antic Hay hősei.“ Végtelenül pontos és lényegretörő megállapítás. Laczkó pontosan regisztrálja Huxley szemléletének lényegét: a külső Nihil, és a belső Anarchia okszerű összefüggéseit. Írását a szerző így fejezi be: „... Huxley vállalja korát, mert, ha az élet mocskos is, a művészet — szent.“

III

Hamvas Béla 1930-ban (Németh Lászlónak a Pont és ellenpont-ról írt ismertetőjével egyidőben) elsőként ír — jóval az angol regényíró magyarországi bemutatkozását megelőzően — egy átfogó ismertetőt Huxley-ről. A Nyugat 1930. augusztus elsejei számában megjelent *Aldous Huxley s a „véleményregény“* című írásának bevezetőjéből kitétnék, Hamvas Béla ekkor már teljességében ismerte az angol író addigi munkásságát, minden egyes megjelent könyvről tudomása van, mi több, azonnal kész a több szempontra épülő értéktétele is. „Divatos“ írónak nevezi Huxleyt, a „szalónok“ divatos írójának, és e minősítést korántsem szánta elismerésnek. „Semmi sem szent előtte. Csak azért nem nihilista, mert a nihilizmushoz mégis valamilyen határozott állásfoglalásra van szükség. . . Huxley szofista. Rendkívüli módon szellemes és még rendkívül libb módon művelt.“ Hamvas — Szerb Antal később megfogalmazott véleményével szemben — nem értékeli különösebben nagyra Huxley szofizmusát sem. Következésképpen a szerző eddig megjelent régényei sem töltik el egyértelmű lelkesedéssel. A *Pont és ellenpont*ról valamint a *Száraz levelekről* (később magyarul *A szerelem útjai* címen jelent meg) alkotott ítélete végtelenül tartózkodó és kimért: „A mű elméleti struktúráján épül — a művész filozófussá válik. A művészet és a bölcsélet egybefolyik. Az irodalom világnézeti irodalom.“ Hamvas szemében ez a pusztá frivolitás látszatát kelti. Való igaz azonban, hogy a korai művekben magáról csak bátor-talnul jelt adó „szofizmus“ Huxley későbbi műveiben fog igazán kiteljesedni (szofizmusának teljes kelléktárát szerzónk *A vak Sámson* című 1936-os regényében fogja, korántsem oly eklektikus formában felvonultatni).

Hamvas Béla ismertetőjét a következő szavakkal zárja: „Ha nem is hasonlítható Cervantes mélységeihez, akivel szeretik párhuzamba állítani, nagyon is elég ahhoz, hogy sokat várjonak tőle (1894-ben született!) és az

angol regényirodalom egyik reménységének tartásák.“ E megállapítás hangvételéből kitűnik, Hamvas Huxleyval szemben tanúsított tartozkodó magatartása már-már az elhatárolódás gesztusáig nő: nem tud azonosulni azokkal, akik Huxleyt „reménységnek“ tartják. Véleménye mögül azonban hiányzik a következetes indoklás, Hamvas ugyanis nem foglalkozik Huxley világszemléletével (művészi felfogásáról is csak *per tangentem* szól), következésképpen idegenkedése nem válik teljes mértékben megokolttá. Arról viszont nincs tudomásunk, hogy idők során, az angol szerző életművének kiteljesedését követően véleménye megváltozott-e.

IV

Az *Antic Hay-t Légnadrág és társai* címmel a Nyugat második nemzedékéhez tartozó Bálint György fordította magyarra. Szellemi találkozásukat egy 1936 elején keletkezett írásában nagy meglepéssel nyugtázza. „Huxley a mai európai polgári intellektuel-szellem képviselője, ennek a polgári intellektualizmusnak zsenije. Nem kevesebb és nem több ennél“ — írja, majd ő is rámutat arra — ami immár személyes életélményévé is vált —, hogy az angol író mindig a hiábavaló emberek sorsán keresztül igyekszik bemutatni az élet hiábavalóságát. E hiábavaló emberek szinte kivétel nélkül a háború utáni dekadensek soraiból kerülnek ki, vagyis annak a kornak szülöttei, melynek nihilizmusát Bálint György és nemzedéktársai a legközvetlenebb élményként voltak kénytelenek átélni. De e nagy felfordulásban első, amit megtanultak Huxleytól, az a szellem felsőbbrendűségébe vetett hit. Egy életre szóló élménye lesz ez ennek a nemzedéknek. „Huxley egyszerűen csak mulat az emberein, és vállat von. Ebben mi is követhetjük. Kevés ilyen zseniális és kulturált mulattatót találunk. Örömmel és lebilincselten nézhetjük végig a torz táncot, mert nagyon mulatságos. Aztán mi is vállat vonhatunk, és továbbindulhatunk, határozottabb léptekkel, határozottabb célok felé. Egyet mindenesetre megtanulhatunk a torz körtánc járótól: így nem szabad. A lecke szellemes volt, és nem felejtjük el egykönnyen.“ Láthatjuk: Bálint György messzemenően azonosul a Huxley által felvetett problémákkal, Kassákkal szemben ő valós gondoknak ítéli azokat, és megítélése szerint ezekkel mindenkinek szembe kell nézni, aki a való világban a túllépés reményében tájékozódni kíván.

Lényegében osztozik véleményén Hevesi András is, aki 1936-ban a *Two or Three Graces* című regényt *Két vagy három grácia* címen, 1938-ban pedig az *Eyeless in Ghaza* című regényt *A vak Sámson* címen fordította magyarra. Ugyanakkor nem titkolja elmarasztaló nézetét sem, miszerint: könnyű az angol írónak, ő a gondolat steril védelmében él, ezzel szemben a magyarországi író „nyakig ül az életben“. Valószínűleg Hevesi az akkortájt és azóta is sokat hangoztatott nézetre utal, hogy Magyarországon az író egyben közéleti-politikai szereplést is kénytelen vállalni, szemben a nyugati társadalmakkal, ahol az író, ha úgy tetszik, megmaradhat a közélettől szigorúan izoláltan csak írónak, nem köteles részese lenni a társadalmi cseményeknek, megteheti, hogy a valóságot csak párolt és elvonatkoztatott formában szemléli.

Nagyon komoly vád ez Hevesitől, és egy áthidalhatatlan szakadékra hívja fel a figyelmet. E szakadékot akkor még nagyon kevesen látták, és csupán Szerb Antal lesz az, aki 1941-ben megjelent, *A világirodalom története* című munkájában hasonló nézeteinek ad hangot.

Németh László a korábban már említett 1930-as Point Counter Point-ről írt ismertetőjében is mély megértést tanúsít az angol író regénye iránt. „Huxley az az író — írja —, aki a kor meggyőződésre való képtelenségét a szélsőséges meggyőzések örvényével ábrázolta.“ Majd hozzáteszi: „A világnézeti anarchia százszólamú invenciója ez.“ És mintha Kassák Lajos négy év múltán megírandó kritikájából fogná ki már jó előre a szelet, megalapítja: „Az eszmék mesterséges kiválasztásának a laboratóriuma ez a regény, s nem sok reménye volna arra, hogy valódi regény legyen, ha nem Huxley különös tehetsége fűtené. . . Aki az elveket annyira túlbecsüli, attól az ember voltaképpen nem vár regényt, s Huxley bravúrja épp az, hogy regénnyé tüzesíti, amiből más csak filozófiai párbeszédet csinálhatott volna.“ Kassák később éppen Huxley intellektualizmusa miatt nem tudja elfogadni annak regényírói alapállását — a forradalmi pártos elkötelezettséget kérve tőle számon —, Németh László és nemzedéktársai pedig éppen ebben az intellektualizmusban, a szellemi felsőbbrendűségben hisznek, és Huxleyben éppen a végsőkéig racionalizált valóságlátást üdvözik, a minden pártállásponton felüli, egyetemes érvényű elvekké emelt polgári humanizmus szószólóját éltetik. És bár Németh László is tudatában van annak, hogy „nagyon sok hiányzik ebből a regényből, ami egy jó regényből nem hiányozhat. . . a kortárs-olvasó azonban mindent megbocsát neki lázas aktualitásáért. Az ő korának a világnézet-káosza vajúdik itt torz csillagaival“. Egyértelműen tűnik ki, Németh László is Huxley aktualitását üdvözi.

Az angol szerző további két regényét, az 1925-ben írt *Those Barren Leaves* címűt, és az 1939-ben keletkezett *After Many a Summer* címűt Nagypál István ültette át magyarra, az előbbit *A szerelem útjai* címen 1942-ben, az utóbbit *És múltak az évek* címen még 1941-ben. Ma már csak a lexikonok alapján deríthető ki, hogy a Nagypál István írói álnév alatt Schöpflin Aladárnak, a Nyugat első nemzedéke jeles kritikusának fia, Schöpflin Gyula búvik meg. Az ifjabb Schöpflin egyidős volt a második nemzedék tagjaival, bár nem tartozott szigorúan közéjük. Fordítói munkája egyértelműen bizonyítja, hogy Huxley művei a számára is Európa szellemi magaslatait jelentette.

Cs. Szabó László a Nyugatban 1937-ben közzétett tanulmányában távolabbra tekint, igyekszik megrajzolni azokat a társadalmi-történelmi körülményeket is, melyek nélkülözhetetlenek az angol „forradalmi magatartás megértéséhez. Huxley — írja Cs. Szabó László — „hatalmas, lelki forradalom aratására érkezett. Régi vetést aratott. . . az ipari forradalom világszemlélete megszűnt. Az alkotó elcsüggedt, a sokféle forradalom ezúttal nem az erkölcsi öntudat, hanem a válság jele volt. Anglia meghátrált a polgári morálból, elvesztette vagy megtagadta a tizenkilencedik század hittételeit.“ Majd hozzáteszi: „. . . a tizenkilencedik századi, hatalomszerző nemzetre szabott félig magasztos, félig hordaszellemű polgári erkölcs menthetetlenül elavult“. Huxley Cs. Szabó László értelmezése szerint e forradalomnak „legkifejezőbb gyermeke, végletekig tudatos esszéíró“. Az angol író intellektualizmusát

tartja legnagyobb erényének, „mert ugyan ki tükrözhetne volna jobban az intellektuális átalakulást, mint a tündöklően eszes író. . .“ (Cs. Szabó László az intellektualizmust a világnézeti bátorságnak vérteteket adó szellemi fölényként értelmezi, szemben a pozitívizmus szülte polgári életvitellel és magatartással, mely — elszigetelő jellegénél fogva — egyértelműen egy életforma csődjét jelentette, és amelynek egyik leghevesebb bírálója éppen maga Huxley volt.) Ebből eredően válik evidens értékűvé a megállapítás, miszerint: „Huxley moralista, azaz elégedetlen a világ erkölcsi mértékével, de egyáltalán nem polgár. Benne ismét szétvált az angol ember változatosan erkölcsi komolysága attól az önelégült polgári moráltól, mely a tizenkilencedik századi hódítók fél-civilizált, fél-barbár hatalomtudatát hordozta és igazolta.“ Ezt követően szól Huxley „morális ujjászületés“-éről, mely korai és érett pályaszakaszát választja el és a *Pont és ellenpont*ban nyer teljes értékű megfogalmazást. Összegező mondataiból pedig kitűnik, számára az a magatartás jelent igazi értéket, mellyel Huxley felülkerekedett „a nagypolgári műveltség“ megfáradtságán. „Huxley pályája a csillogó frivolitástól egy új erkölcsiséghez vezet, a koravén kiábrándulástól s dix-hüitieme játékedvtől a mai tömeg-civilizáció megtagadásáig, a neurotikus pásztorjátéktól a gúnyirátig, a kor élettani torzképétől a kor bevádolásáig, az elveszett hittől a pacifista hitvallásig.“ Huxley írói-alkotói-gondolkodói magatartásának igazi lényegét azonban a „horda-mítoszok“ megtagadásában látja. Ennek jelentőségét — lévén szó 1937-ről — nem kell külön taglalni. „Moralista, vagyis a társadalmi magavislet bírálója s mivel angol, gyakorlati moralista. A hordamítoszokat tehát viharsarkukban támadta meg. A háborús veszélyben. Évek óta harcol a békéért, nem magas eszmékkal, humanista hitvallással, hanem gyakorlati életszabályokkal.“

V.

Mindezek után bővebben kell szólni Szerb Antal és Huxley szellemi kapcsolatairól. Szerb Antal volt az, aki az esszéíró nemzedék tajai közül a legközvetlenebb kapcsolatot teremtette meg az angol író életművével. Műveiben több ízben is foglalkozott annak regényeivel és kerek egy évtizeden át — egészen tragikus haláláig — lázban tartotta az a szellemi izzás, mely Huxley műhelyéből feléje áradt.

Már 1933-ban, az Erdélyi Helikon kiadásában megjelent *A mai angol regény* című tanulmányában így fogalmaz: „A XVIII. század nagyjainak. Swift-nek és Voltaire-nek a fajtájábaól való, fegyvere neki is a mindent átütő ironia, és emberi értékalapja neki is a fölényes intellektus“. A két évvel később megjelent művében, a *Hétköznapok és csodákban* az új angol regényirodalom tárgyalásakor „a lázadók“ csoportjában tartja őt számon D. H. Lawrence és J. C. Pomyst társaságában. „A butaság konvenciója“ ellen küzdő, intellektuális lázadónak, „az új irodalom legszellemesebb írója“-nak nevezi. Regényét, a *Point Counter Point*-ot „a kilencszázhuszas évek egyik legnagyobb szerűbb írói alkotásá“-nak tartja, a Szép új világot pedig — ugyancsak Kaszák Lajossal szemben — dicséri, hisz szerinte „ebben a regényében Huxley az angol humor egyik legnagyobb mesterének bizonyul.“ Üzenetére oda kell

figyelni, „mert civilizációnk ma ellentétes irányban halad igazi rendeltetésével, azzal az étellel, amit Huxley vitalizmusa értelmében fel kellene szabadítani. Fel kellene szabadítani minél előbb, mert különben nyakunkon lesz a tökéletes társadalom. . .“

1938. március 31-ei keltezéssel Szerb Antal lektori jelentést ír Huxley *Ends and Meanx* (Célok és eszközök) című esszékötetéről. A dátum ez esetben már különösen fontos, hisz a pillanatot mindössze másfél év választja el a második világháború kitörésének napjától, 1939. szeptember 1-től. Elborult szellemi égbolt alatt veti papírra Szerb Antal e sorokat: „A bölcsek és szentek tanítását soha oly nyíltan nem vették semmihe, mint korunkban. . . Az embereket lassú, individuális és csoportmunkával vissza kell téríteni a régi ideálokhoz. Meg kell értetni velük, hogy erőszak csak erőszakot szülhet, bármily nemes cél érdekében lépünk is fel erőszakosan; meg kell értetni velük, hogy nincs más haladás, mint haladás a szeretetben. És meg kell értetni velük »hogy az Isten van valamiképp« . . . ha nem is személyes Isten, akit a nagy harcias vallások tanítanak, hanem a személytelen istenség, minden korok misztikusainak közös nagy élménye.“ És az ekkor már nemcsak egzisztenciájában, de pusztá létében is veszélyeztetett író, egyszerre a legszubjektívebb hangnembe vált: „Bizonyára nem én vagyok az egyetlen, akinek a számára ma nagy vigasztalás, hogy még vannak írók — és éppen a legkülönbek —, akik bölcs és szellemes szavakat találnak a jóság és béke védelmében; szomorú vigasztalás, de vigasztalás, hogy ha az emberiség nagy eszméi a gyakorlatban, úgy látszik, csődöt is mondanak, még mindig a legfőbb magasságot jelentik — legalább az elméletben.“

Az 1941-ben megjelent *A világirodalom története* című nagyméretű munkája második kötetében Huxleyt „az ész vallásának utolsó nagy képviselője“-ként tartja számon, ugyanakkor a korábbi lelkesedés — az angol író legutóbbi munkái nyomán — mintha alábbhagyott volna. Lehetetlen nem kiérezni a csalódottság halvány kódét az alábbi sorokból: „Huxley újabb írásai mérhetetlenül szomorúak. Lesújt már hangnemük is, amely a reménytelenséget, a jövőben való bizalom teljes hiányát árasztja. És lehangelő, hogy a kor legokosabb regényírója nem tudott más eszményt találni, mint *Gandhinak*, az erőtlén hindu vég-kultúrájának tanát, a csüggedt *nonresistance* elvét.“ Egy kicsit a szemrehányás, egy kicsit a számonkérés hangja ez, ugyanakkor a néma beismerés, hogy közös eszményük, a szeretet-elve, végképp vereséget szenvedett. Most újra a fegyvereké a szó.

VI.

Huxley további magyarországi sorsa már az új irodalom és megújult szellemiség keretein belül alakul, következésképpen részletezése is egy külön tanulmányt igényel. Tanulmányomban csupán a húszas és harmincas évek jelentősebb eseményeire figyeltem, azok lényegi jegyeit igyekeztem megragadni. Láthatjuk, Aldous Huxley üzenete — melynek lényege az egyetemes humanizmus gondolatának irodalmi hangszerelése — egy nagyon is pontosan meghatározható értelmiségi csoportnál talált megértésre. A Nyugat második

nemzedékének és az esszéíró nemzedéknek tagjai beleszülettek egy sajátos világba. Számukra az „ordas eszmék Európájában“ már nem adatott meg a forradalmi tett felszabadító katarzisének élménye, mint ahogy az megadatott a közvetlenül előttük járó generációnak. Ők már befelé fordulnak, szellemi értékekből építenek elefántcsonttornyot, menedékül a közeledő új-barbarizmus fenyegető veszélyei elől. Esetükben az individuum határa már pusztán csak a lélek határáig terjed. Szellemi birodalmukat akkor építették, amikor — Szerb Antalt idézve — „a harmincas évek emberének legfőbb teendője, hogy felkészüljön a közeledő új háborúra“. Aldous Huxleyben értelmi vezérüket látták, a szellem emberét, aki lázad a butaság, a tétlenség, a hiúság ellen, de lázad a közöny, a gondolatnélküliség, az érzéketlenség ellen is, aki a társadalmi csapdákkal a szeretet és a béke elvét szegezi szembe. Csodálták ironikus magatartásából eredő fölényét, és bámulták szellemi egyensúlyozó-képességét a tátongó nihilizmus felett. Huxley egy egész nemzedéknek szolgált erkölcsi példaként arra, hogyan lehet a külső anarchia és a belső meghasonlottság, a nihil szirtjei közt nyugalmat és békét parancsolni a léleknek, és hogyan lehet az individuális megbékéléssel prófétikus eszméket hirdetni. És e nyugalom egy ideig nagyon sok embernek jelentett biztonságérzést is.

Huxley műveinek magyarra történő átültetését a Nyugat harmadik nemzedéke töretlenül folytatta. Első műveinek egyikét, az 1921-ben írt *Crome Yellow*-ot még 1943-ban Boldizsár Ivan fordította és jelentette meg *Nyár a kastélyban* címmel. Már a háború után, 1946-ban vehette a magyar olvasóközönség az 1944-ben írt Huxley-művet, a *Time Must Have a Stop*-ot *És megáll az idő* címmel a kezébe, Vas István fordításában. De amint azt már jeleztem, ez a magyar irodalom legújabb fejezetéhez tartozik.

REZIME

Recepcija dela Aldoz Hakslija u Madarskoj za vreme tridesetih godina

Studija se bavi istorijatom recepcije dela poznatog engleskog književnika na osnovu mišljenja prevodilaca, književnih kritičara i istoričara književnosti. Daje se ne samo hronika kritičke recepcije, već i kritičko vrednovanje pojedinih Hakslijevih dela koja su prevedena na madarski jezik.

SUMMARY

Critical reception of the works of Aldous Huxley during the nineteen-thirties in Hungary

This study deals with the reception given to the works of this well-known English writer, as reflected in the opinions of translators, literary critics and literary historians.

The paper provides not only a chronological record of the critical reception but also a critical evaluation of individual works by Huxley which were translated into Hungarian.

KÖZLEMÉNYEK

ETO: 087—809.451.1.+801.4

Professional paper

A RÖVID ÉS HOSSZÚ MAGÁNHANGZÓ-FONÉMÁK RENDSZERE A SZILÁGYI NYELVJÁRÁSBAN

SILLING ISTVÁN

Nikola Tesla Építészeti és Fafeldolgozó Szakmunkásképző Iskolaközpont,
Apatin

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

Szilágyi (Svilojevo) Bácska egyik legfiatalabb települése. „Bethlen András gróf volt földművelésügyi miniszter 1892-ben egy új magyar község alapját vetette meg, amikor a kis-Római-sáncz mellett fekvő apatini, bács-szentiváni és szondi kincstári tölgyerdők területét telepítésre jelölte ki s az erdők kiirtását rendelte el.“*

A múltban is lakott volt ez a vidék, amely a mohácsi vész előtt Anjou Erzsébet királyné földbirtoka volt. A szóban forgó területen Apáti. Arnat, és Újfalu mezővárosok, Zond vára, továbbá Csentesótfalu, Szentiván és Széplak helységek álltak valaha. A kiirtásra szánt tölgyerdők a török kiűzése után kerültek a kincstár birtokába. Az első telepesek még emlékeznek az erdők maradványaira. „Én most februárba leszek nyócvanhat éves. Ezernyolcszázkilencvenötbe születtem. Temerinbe. Onnan jöttem ide, Szilágyra. Úgy hoztak kocsiba a szülejím, ojan három-négyéves lehettem. Akkor itt még a zovoda nem vót kiész, így én ovodába nem jártam, de mire iskolaköteles lettem, akkorra jártam szépen iskolába. Elvégeztem a hat osztált, akkor az vót a kötelező. Közbe, még gyerekek vótunk, libákat őriztünk. A zén apámnak a háza a fő utcán vót, a zelső telepesek közt gyütt ide, még a szambe való házak nem vótak elkészüve, ott még az erdőnek a nyoma láccott. Teli vót nagy fatörzsekkel, ahogy ledöntötték őket. Ott őrizgettük a libákat. Egy alkalommal a kis barátnőm szalad hozzám, hogy ő pénzt talát. Szette a köténye elejibe, szette a pénzt, de mind ojan apró pénz vót, de szaladt vele haza. Hogy mijen pénz vót? Ugye, akkó azt beszéték, hogy hát ére a zerdőségbe még betyárok is vótak, hát osz azok valahogy aztat érejtették. Elég az hozzá, hogy ez igaz vót, hogy talát a barátnőm pénzt, ojan bozótok között. Mendei Rozália vót. Meghalt fiatalon.“ (elmondta Burján Francia Ilona 1981 januárjában)

Szilágyiba, mely nevét Szilágyi Dezső akkori magyar igazságügyminiszter-ről kapta, 1899-ben érkeztek az első telepesek a 80 elkészült házba. 1900-ban még 75 ház vált lakottá, majd 1903-ban további harminc. 1908-ban Szilágyinak 188 családja volt. A telepesek felépített házakat kaptak 1000 koronáért, s a ház mellé húsz hold földet. A házak mind egy típusúak voltak, még most is kincstári házaknak emlegetik őket. Némelyikük ma is eredeti alakjában látható.

A 188 telepes család kivétel nélkül bácskai római katolikus vallású kisgazda és mezei munkás családja. Bácska 28 községéből érkeztek: Temerinből 30 család, Doroslóról 21, Bácskertesről (Kupuszina) 12, Moholról 11, Óbecséről 10, Apatinból 9 stb. A telepesek nagy hányada magyar nemzetiségű, de jöttek németek és horvátok (bunyevácok és sokácok) is. A nem magyar anyanyelvű lakosok csakhamar elsajátítják a magyar nyelvet, hiszen a lakosság zömének ez az anyanyelve.

Ma Szilágyinak mintegy 1500 lakosa van, főleg magyarok. Újabbán ismét települnek ide horvátok a szomszédos Szondról (Sonta). A lakosok fő foglalkozása ma is földművelés.

A mai szilágyi nyelvjárás nem egy homogén nyelvéllapotot tükröz, bár nyelve régóta az egységesülés útjára lépett. A különböző nyelvjárások összeolvadásából és a köznyelv egyre erősebb hatása alatt egységésülő szilágyi nyelvjárásban még fel-felfedezhetők azok a nyomok, amelyet a századfordulón hoztak. A máig sem egyöntetű szilágyi nyelvhasználat őríz archaikus, a nyelv peremvidékén megmaradt alakokat is, de több a köznyelvi alakú szó, illetve nyelvi elem e falu embereinek nyelvében.

Jelen dolgozatunk csupán a szilágyi nyelvjárás magánhangzóira vonatkozik. Azt igyekszik bemutatni, hogy e nyelvi tarkaság milyen magánhangzóállományt eredményezett 1983-ig.

A gyűjtést 1981 és 1983 között végeztük.

A szilágyi nyelvjárás 15 magánhangzót ismer.

Rövidek: u, ü, i, o, ö, é, e, a.

Hosszúak: ú, ű, í, ó, ő, é, á.

Az egyes magánhangzók megterheltségét tekintve elmondható, hogy Szilágyi nyelvében az *ö*-zés is, az *í*-zés is egyaránt hallható. Az *ö*-zés arányát növeli az *ö*~*e* hangmegfeleléseknél az *ö*-ző alak használata: *vödör*, *söprü*, *köröszt*.

Tisztán *i*-ző alakok: *kinyér*, *pintek*, *igenyes*, *girizd* stb.

Tisztán *ö*-ző alakok: *köl*, *ölég*, *éngömet*, *éneköl* stb.

Magánhangzónyúlás hallható *l*+*foghang* kapcsolatban: *gyümölcs*, *zód*, *tőt*; a *-kor* időhatározói rag végén: *hatkó*, *mikó*, *nyóckó*; a *-szor*, *-szer*, *-ször* rag *r* hangjának eltűnése is nyújtó hatású: *eccé*, *kéccé*, *háromszó*, *tízzső*; de más esetekben is találhatóunk megnyúlt magánhangzót: *türüköző*, *besű*, *avvá* stb.

A magánhangzó rövidülés esetei: *szive*, *kisér*, *sűrű*, *gyűszű*, *rosszu* — tehát hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt jelentkezhet.

A magánhangzók zártsága esetében Szilágyi viszonylatában független zártságról: *durung*, *hun*, *mustoha*, és *l* előtti zártságról beszélhetünk: *bóha*, *kúdús*, *óvas* (toldalékolásnál: *alszó*, *gondósz*, *iszó* stb.).

Magánhangzónyúltság hallható a következő szavakban: *dcúk*, *onoka*, *venyege* stb.

Labializációs és illabializációs jelenségek is tapasztalhatók. Labiális fonémák hallhatók a kúsó, üdő, ünög, fúsú, türüköző stb, illabiálisak a hosszú, siket, hunnen, fékötő, igenyes stb. szavakban.

Nagyon ritka a diftongus a szilági nyelvjárásban, inkább a nem tökéletes ejtés következménye.

A magánhangzó-fonémák realizációi

a : a — havas, csanál, vasárnap o — osztán, borozda, kokas, magos i — mutizsd ë — hërmonika, hunnën, onnënd é — hunnét, onnét	é : é — éccaka, légy, rájér, veréb ié — kiéz, sziép (ritka) ë — Adël, beszël, cserël, elmesël e — hefű i — főggyire, iccaka, ippen, fejit, kezibe, leginy, pinték, tüvibe, zenyim í — egísz, kík, kíső, kötíny, níz, píz, szegíny ü — füstü
al : al — alma ā — āma, ó — óma, szóma	o : o — hozzám, tojás, vonyít ó — bagó, rásóp u — bukor, durung, gondul, hun, hunnën, kápuszta, kukurica, mustoha, unuka, vánkus a — malom, lakadalom, randa i — abrinca, hasigat, lapicka
ar : ā — āra á — ára	ol : ó — alszó, bóha, gondósz, iszó, kóbász, kódus, óvas ú — gondúta, kúdus
á : á — három, kalács, pompás	or : ó — főró, hatkó, mikó
á — a : á — a — zárra á — ā — zárrā, lábba á — o — lábos, mázos o — o — borozda	ó : ó — dijó, hërnyó, talló ú — hërnyú, mogyorú, rúzsza, sallú, túrú, úta u — ruzsa uó — holluó, Juózszi, Ruózszi (ritka) é — kórésőprū a — disznajik
e : e — minket, ver, veréb ë — ëgënyës, embër, ëngëm, kënyér, lëhet, mindën, tész é — ëngömet ö — éneköl, ëngömet, fölhő, köl, körösz, öleget, pintök, tejföl, tengő ő — kihő, kő, tengő i — eriggy, eriszt, girizd, igënyës, kinyér, messzi, minnél, teli	ól : u — abbu, alula, kútbu ú — abbú
el : el — elkërte, elvëtte ë — ëmënt, ëvitte, ëmonta, bë-ső ö — csépöni, főső	ö : ö — köszön, rögtön, vödör ő — böt, gyümöcs, szemöcs ü — gyükér, gyün, körösztü-lës, küvesut, lüksz, sütët, türüköző, tüvibe
en : ë — kë, këtëk en — kendő	
er : ë — ërre, mëre ö — möre	

i	: i — cipő, csibe, idő ü — üdős, üng, ümög ë — vëlla, venyëge ö — ösmer, ösmerős, öröz o — oskola	u	— buza, furó, kövesut i — hosszú a — savanya
f	: í — híl, kijó, ril, vonyít i — dicsér, kísér, szive é — késér, még	öi	: ö — böcső, fő, föld, gyümölcs, kőccség, kőt, ötözik, tőt, vögy, zöd üő — züőd, fűöd, tüöt (ritka) ű — düű
ü	: ü — fül, kőműves, tükör, üveg ű — fűrdik, kűső, sűl, tűrfűkőzö i — kilső, siket	ő	: ő — böcső, bőr, csőr, esső ö — kézből, lentről űő — erdüő (ritkán) ű — belüle, hetfű, lül, tülem, ű — gyeplű, hetfű, kű, kűmű- ves, lül, mentű, tülem, ű, vésű e — szölleje é — fékötő
ú	: ú — söprű, sűrű, tű ü — fűszfa, gyűszű, söprű, sűrű e — kesere, süreje í — kőműves	ői	: ú — ebbű, tejbű, vízbű ű — vízbű
u	: u — cukor, kapu, muzsika ú — kűdűl, kűdűs, rosszű o — onoka	A diftongusoknál az első hang satnya, sorvadt, alig ejtett.	
ű	: ú — fűjű, hűsz, savanyű, út, vasűt	* Lovas Sándor: A legújabb állami telepítések Magyarországon (Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1908, 36. old.)	

REZIME

Sistem kratkih i dugih vokala-fonema u govoru Madara u Svilojevu

Svilojevo spada među najmlađa naseljena mesta u Bačkoj. Osnovano je 1892. godine, a prve stanovnike je dobio tokom 1899. Stanovnici su došli iz 28 mesta Bačke, uglavnom Madari, a bilo je među njima i Nemaca i Hrvata. Svilojevo danas ima oko 1.500 žitelja.

Korišćenje raznih dijalekata mađarskog jezika, što je prouzrokovano dolaskom ljudi iz različitih krajeva naše regije karakteriše govor Svilojevčana, mada u današnjem vremenu i njihov jezik sve više teži ka standardizovanom književnom jeziku. Ali i dan danas se poznaju karakteristike jezika onog kraja odakle su stanovnici došli. Tako se mogu sresti u govoru Svilojevčana stari, arhaični izrazi, koji su se očuvali samo na periferijama mađarskog jezičkog područja, zajedno sa najnovijim tvorevinama života jezika.

Autor je svoje istraživanje na polju vokalnog sistema vršio između 1981. i 1983. godine. Zaključuje da se u Svilojevu koristi 15 vokala, 8 kratkih i 7 dugih. Opterećenost tih vokala je različita, i autor navodi primere za svaku realizaciju pomenute foneme.

SUMMARY

The Vowel Phoneme System in the Speech of the Hungarian Population of Svilojevo

Svilojevo is one of the most recently founded settlements in the region of Bačka. It was established in 1892, and the first settlers began to arrive during the course of 1899. These settlers who had come from 28 places in Bačka, were mainly Hungarians, though there were also some Germans and Croats among them. Today, Svilojevo has around 1,500 inhabitants.

The speech of the inhabitants of Svilojevo is characterised by the use of various dialects of Hungarian, resulting from the fact that the settlers were drawn from various parts of Bačka; today, however, their speech tends to be moving increasingly closer to standard literary Hungarian. Yet even today one can detect linguistic features characteristic of the areas from which the settlers originated. Thus, for instance, one may encounter in the speech of the inhabitants of Svilojevo ancient and archaic expressions which have been retained only on the periphery of the Hungarian speech territory, together with the most recent innovations in the development of the language.

The author's research into the vowel system was carried out between 1981 and 1983. The results indicate that in the speech of Svilojevo 15 vowels are used — 8 short and 7 long. Since there is a variation in the frequency of these vowel sounds, the author has provided examples of the reproduction of each of the phonemes concerned.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101

102

BIBLIOGRÁFIA

ETO: 016:902

A MAI JUGOSZLÁVIA TERÜLETÉRE VONATKOZÓ CIKKEK JEGYZÉKE AZ ARCHAEOLOGIAI ÉRTEŚITŐBEN

(1868—1974)

VÉKONY LÁSZLÓ

Egészségügyi Központ, Szabadka

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

A *Létünk* 1974/4. számában jelent meg Matijevics Lajos: *A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek jegyzéke a Magyar Nyelvőrben 1872—1972-ig* című munkája. Már régebb óta foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy szükség lenne helytörténeti munkákhoz hasonló jellegű bibliográfia. Különböző, más jellegű, történelmi adatok kutatása során azokra a folyóiratokra esett választásom, melyeknek lapjait leggyakrabban forgattam. Így került sor a Századok (1867—1973), a Temesvári Régészeti Társulat Értesítője (1875—1917) a Hadtörténelmi Közlemények (1888—1973), az Archaeológiai Értesítő (1868—1974), az Antik Tanulmányok (1954—1973), és a Történelmi Szemle (1958—1973) repertóriumainak elkészítésére. Ezek közül a Századok repertóriumra megjelent a *Létünk* 1976/6. számában.

Átnéztem a folyóiratok mindegyik évfolyamát, kijegyzetelve belőlük mindazon címet, amelyek jelen tudásom szerint a mai Jugoszlávia területére vonatkoznak. A cikkek között található hosszabb-rövidebb tanulmányokat, tárcákat, nekrológokat, felolvasásokat, vitabeszámolókat, ismertetőket. Nem megvetendő a bibliográfiai jegyzék, amely új területekre, még ismeretlen témák felfedezéséhez vezethet. Ezeket nem tartottam szükségesnek külön összefoglalni, a megfelelő évnél jegyzékük megtalálható. Néhány közismert témát kihagytam, aki ezekkel részletesen kíván foglalkozni, mindenféleképp találkozni fog velük.

Minden folyóiratnak története van. Nagy vonalakban közlöm ezeket, mindegyik folyóiratjegyzék előtt egyúttal megadva azok jellegét, hangvételét is. Majd az időrendi tartalommutató következik, megjelölve író, címet, oldalszámot és végül nem mindenütt, de ahol meghatározható volt, a műfajt. Ezután a szerzői betűrendes mutató következik, azonban itt is figyelembe vettem az időrendi besorolást.

Archaeológiai Értesítő

A XIX. század második felében a nemzeti múlt és régészet iránti érdeklődés mind nagyobb méreteket öltött. Ekkor alakulnak meg gyors egymásutánban előbb országos szinten, az Akadémia keretein belül, majd a megyei, városi régészeti bizottságok, társulatok. Az 1858. január 4-én tartott akadémiai ülésen Wenczel Gusztáv javasolta egy archaeológiai bizottság felállítását. Ennek eredményeképp 1859-ben megindult az *Archaeológiai Közlemények*.

1868-ban jelent meg az *Archaeológiai Értesítő* első száma. Ekkor még láncszem volt a szakkutatók szűkebb köre és a vidéki gyűjtők között. Hiányzott a bíráló, csak tartalmi ismertetésre szorítkoztak.

A Magyar Tudományos Akadémia archaeológiai bizottságának és az Országos Régészeti és Embertani Társulatnak a közlönye volt. Szerkesztői között Rómer Flóris, Pulszky Károly, Hampel József, Nagy Géza, Hekler Antal, Varjú Elemér neve szerepel.

Az *Értesítő* arculata úgy változott, ahogyan a szerkesztők változtak. Így pl. az első világháború után elveszti széles olvasótáborát, és szinte csak művészettörténeti folyóirattá változik. Ugyanebben az időben válik el az Embertani Társulat közlönye is.

A háborús időkre jellemzően csökkentett terjedelmű összevont számok jelentek meg.

A második világháború után, 1949-ben alakult újjá az MTA Régészeti Bizottsága. Ennek gondozásában jelenik meg napjainkban is. Nagyobb érdeklődés a régészet iránt az ötvenes évek derekán kezdődött el ismételten.

Idegen nyelvű összefoglaló 1913-ban jelent meg az *Értesítő*ben.

1960-tól kezdve előzetes jelentések történnek az ásatásokról. Emiatt külföldi szaklapok híryanagából is átvesznek. Folyamatosan történik a kiállítások bejelentése, kritikáinak megjelentetése.

Megjelentek az *Értesítő*ben tanulmányok, kisebb közlemények, jelentések leletekről, tárcák, könyvszemlék, folyóirat-bibliográfiák. 1948 óta minden évben a *Bibliographia Archaeologica Hungarica* foglalja össze az előző évben megjelent cikkek, könyvek kiadványok jegyzékét.

1868.

Báthmonostori dombormű

1868. (13.)

1868—69.

Érnek Ittebén

1868—69. (13.)

1869—70.

Archeológiai ülések Fiumében

1869—70. (133.)

Rómer Flóris: Horvátországi útinapló

1869—70. (101., 121., 146., 162.)

1870.

Bács

1870. (309.)

Rómer Flóris: Horvátországi útinapló

1870. (141., 157., 180., 197., 226., 250., 275., 294., 314.)

1870—71.

Római sáncok

1870—71. (80., 223.)

Rómer Flóris: Horvátországi útinapló

1870—71. (9., 32., 57., 93., 109., 151.)

- Henszlmann Imre: Bács
1870—71. (2., 25., 49., 85.)
- Borovszky Dániel: Bánostori régiségek
1870—71. (174.)
- 1871.**
Ragusai érem
1871. (133.)
Gruics, J. Z.: Mitroviczi mérföldmutató
1871. (62., 94.)
Múzeum Mitroviczon
1871. (277.)
Báth-monostori alapítás
1871. (291.)
- 1872.**
Henszlmann Imre: A kalocsai érsek ásatásai
1872. (2.)
A középkori pecsétek
1872. (84.)
A régi Salona
1872. (291.)
Szlavóniai érem
1872. (293., 297.)
Bácsmonostori transfiguratio
1872. (309.)
- 1873.**
Leletek Horgoson
1873. (11.)
Fiume domborművi képe
1873. (34.)
Bács vidékén tett ásatások eredményei
1873. (38., 57., 73., 89.)
Érmekek Vinkovcán
1873. (198.)
Középkor köpeny a zágrábi székesegyház kincstárában
1873. (241.)
- 1874.**
Torony Beckerekén, Csákován, Versecz mellett
1874. (19.)
Bácsi felirat
1874. (136.)
Báthmonostori felirat
1874. (140.)
- 1875.**
Titeli leletek
1875. (123.)
Ortvay Tivadar: Dácia és Moesia területén
1875. (225., 257., 292.)
Borjasi leletek
1875. (249.)
- 1876.**
Bácsmezei történelmi és régészeti társulat
1876. (161.)
Zágrábi csanula
1876. (165.)
- Római sír Batinán
1876. (198.)
- 1877.**
Eszéki lelet
1877. (23.)
Zágrábi káptalan 1189-i pecsété
1877. (77.)
Roglaticai lelet
1877. (95.)
Palánkai lelet
1877. (228.)
Freskók a zágrábi főegyházban
1877. (231.)
- 1878.**
A délszláv akadémia évkönyveiben megjelent régészeti értekezések
1878. (305.)
Horvát régészeti hírek
1878. (313., 356., 394.)
II. Tvrtko boszniai bán pecsétje
1878. (382.)
- 1879.**
Zágrábi múzeum
1879. (34.)
Horvátországi régészeti társulat
1879. (83., 163., 201., 247., 409.)
Zágrábi pénzverde
1879. (114.)
Sziszeki lelet
1879. (247.)
Titeli lelet
1879. (327.)
Bosznia címere
1879. (324.)
Pancsovai lelet
1879. (363.)
- 1880.**
Henszlmann Imre: Jakab, bácsi prépost pecsétnyomója
1880. (69.)
Boynisics Iván: Zágrábi műkiállítás 1879.-ben
1880. (99.)
Szentkláray Jenő: Csesztregi halom
1880. (217.)
- 1881.**
Thallóczy Lajos: A bosnyák címer és zászlókérdés
1881. (23.)
Thallóczy Lajos: Alterthümer der Herzegovina
1881. (196.)
Thallóczy Lajos: István bán, a Guthkeledi
1881. (199.)
- 1882.**

1883.

- Neudeck: A quádok pénzei
1883, (83.)
Szentkláray Jenő: A kumándi ősi sírte-
metőről
1883. (153.)

1884.

- Hamperl József: A nagyszentmiklósi
kincs. Tanulmány a népvándorlaskori
művészetről
1884. (1—166.)

1885.

- Kutasi Radisics Jenő: A zágrábi szentelt-
vizeltartó hintője három horgonyed-
zésű képpel
1885. (102.)
Dudás Gyula: A zentai kis halomról
1885. (128.)
Szentkláray Jenő levele a török-becsei
római emléletről
1885. (233.)
Thallóczy Lajos: Katalin bosnyák király-
nő sírköve
1885. (328.)
Dudás Gyula: Zentai régiségek
1885. (364.)
Dudás Gyula: A zentai bronzleletről
1885. (394.)

1886.

- Halaváts Gyula: A verseci várról. Leve-
lezés.
1886. (49.)
Eintelberger: Die mittelalterlichen Kuns-
denkmale Dalmatiens. Könyvszemle.
1886. (66.)
A zágrábi Vjestnikről. Folyóiratszemle.
1886. (83.)
A horvát iparművészeti társulat Glasnik-
járól. Folyóiratszemle.
1886. (89.)
Délmagyarországi múzeum társulat
1886. (92.)
Dudás Gyula: Bács-Bodrogh vármegye
régészeti emlékei.
Könyvszemle.
1886. (180.)
Történelmi és Régészeti Értesítő. Könyv-
szemle.
1886. 369.)
A horvát iparművészeti társulat Glasnikja.
Folyóiratszemle.
1886. (427.)
Krsnjavi: Két középkori elefántcsont
dombormű. Leletek.
1886. (389),

1887.

- Fröhlich Róbert: A bácskai ún. római
sáncok. Közlemény.
1887. (19., 132., 207., 304.)
Asbóth János: Bosznia és Hercegovina.
Könyvszemle.
1887. (70.)
Téglás Gábor: Praehistorikus cinóber-
bánya-nyomok Szerbiában
1887. (92.)
Kroatische Revue 1886. Folyóiratszemle
1887. (181.)
Viestnik 1886. Folyóiratszemle
1887. (183.)
Kuzsinszkiy Bálint: A niši éremlelet
1887. (260.)
Milleker Bódog: Versec szabad kir. város
története. Könyvszemle.
1887. (371.)

1888.

- Fröhlich Róbert: A krásznai aranylelet.
Értekezés.
1888. (39.)
Hampel József: A krásznai római arany-
rudak kora és rendeltetése. Értekezés.
1888. (48.)
Henszlmann Imre: Honi műemlékeink
hivatalos osztályozása. Értekezés.
1888. (138.)
Dudás Gyula: A zentai régi romokról.
Levelezés.
1888. (155.)
Dudás Gyula: A csókai bronzleletről.
Levelezés.
1888. (157.)
Bács-Bodrogh vármegyei társulat
1888. (183.)
Behen Gyula: Salonai sírláda a nemzeti
múzeumban. Leletek.
1888. (228.)
Kuzsinszky Bálint: Délvidéki és erdélyi
múzeumok
1888. (238.)
Starinar. Irodalom
1888. (274.)
Fröhlich Róbert: Két római mérföld-
mutató kő. Adalék Pannónia helyraj-
zához. Értekezés.
1888. (289.)
Hoernes Mór: A praehistória Ausz-
triában. Értekezés.
1888. (221., 303.)
Bojničić-Tagányi-Csergheő: Gara-féle sír-
emlék a zágrábi múzeumban
1888. (401.)

1889.

- Thallóczy Lajos: Az Újlakyak síremléke.
Értekezés.
1889. (1)

- Hoernes Mór: A praehistoria Ausztriában
1889. (45.)
- Fröhlich Róbert: Castellum Onagrinum
1889. (98.)
- Csergheő Géza: Címerek az Ujlakyak
illoki síremlékén. Értekezés.
1889. (139.)
- Dudás Gyula: Vujana halmi leletek.
Levelezés.
1889. (177.)
- Pannonia őskeresztény emlékei. Irodalom.
1889. (369.)
- Dudás Gyula: A bogojevói római sán-
cokról.
1889. (409.)
- Bács-Bodrogh vármegyei történelmi tár-
sulat
1889. (442.)
- 1890.**
- A délmagyarországi múzeumi társulat
1890. (91.)
- Két Árpád-kori felírtos emlék. Tanul-
mány.
1890. (127.)
- Dudás Gyula: Az alföldi halmok. Irodalom
1890. (279.)
- Dudás Gyula: Újabb csókai leletekről.
Levelezés.
1890. (356.)
- A zágrábi múzeum éremgyűjteménye
1890. (383.)
- Száraz Antal: Hazai archaeologiánk a
magyar orvosok és természetvizs-
gálók vándorgyűlésein (1840.—1888.)
1890. (426.)
- 1891.**
- Fröhlich Róbert: Dacia nyugati határa és
a római sáncok. Emlékek.
1891. (419.)
- Csergheő Géza: Csáktornyai Ernust Zsig-
mond címere. Értekezés.
1891. (24.)
- Reizner János: A rábái leletekről. Levele-
zés.
1891. (46.)
- Római kocsi. Különfélék.
1891. (94.)
- Reizner János: Magyar pogánykori sír-
leletek. Értekezés.
1891. (97.)
- Zágrábi kiállítás. Különfélék.
1891. (189.)
- Bojničić Iván: Keresztalakú ereklyetartó
a zágrábi székesegyház kincstárában.
Értekezés.
1891. (199.)
- Reizner János: Rábái ásatások. Leletek.
1891. (206.)
- Versecvidéki őstelepek és urnatemetők.
Különfélék.
1891. (285.)
- Bácsbodrogszégi éremgyűjtemények.
Különfélék.
1891. (286.)
- Reizner János: Szegedvidéki leletekről.
Levelezés.
1891. (355.)
- A Délmagyarországi Múzeum hivatalos
megnyitása
1891. (378.)
- Új régészeti egyesület. Különfélék.
1891. (382.)
- Régészeti emlékek az Alföldön. Irodalom.
1891. (445.)
- 1892.**
- Fröhlich Róbert: Acumincum vidéke és
a régi pannoniai limes. Leletek.
1892. (34., 115.)
- Délmagyarországi Történelmi és Régészeti
Múzeumtársulat
1892. (89.)
- Rézygúrú az eszéki múzeumban. Külön-
féle.
1892. (93.)
- Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i
Hercegovine. Folyóiratszemle.
1892. (266., 361.)
- A bronzkor emlékei Magyarhonban. A
leletek statisztikája. Irodalom.
1892. (354.)
- Milleker Bódog: 'Délmagyarország ró-
mai régiségleletei. Irodalom.
1892. (440.)
- 1893.**
- Nagy Géza: A régi kunok temetkezése.
Értekezés.
1893. (105.)
- Milleker Bódog: A Duna—Tisza—Maros
köz őskori rézleletei. Irodalom.
1893. (126.)
- Nagy Géza: Magyarhoni lovas sírok.
Leletek.
1893. (223.)
- Th. Ballif: Römische strassen in Bos-
nien und der Herzegowina. Irodalom.
1893. (278.)
- Milleker Bódog: Szerbkeresztúri őstelep.
Leletek.
1893. (300.)
- Nagy Géza: A hun-avar és magyar po-
gánykori sírleletek jellemzése. Le-
letek.
1893. (313.)
- Borovszky Samu: Ásatásokról Priglevi-
caszentivánon. Levelezés.
1893. (347.)

- Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat
1893. (379.)
- Milleker Bódog: Törökkanizsai leletekről. Levelezés.
1893. (444.)
- 1894.**
- Milleker Bódog: A vatnai őstelep. Leletek.
1894. (1.)
- Hampel József: Keresztény emlékek a régibb középkorból. Leletek.
1894. (23.)
- F. Kanitz: Römische Studien in Serbien. Irodalom.
1894. (79.)
- Bács Bodrog vármegyei történelmi társulat
1894. (91.)
- Versecvidéki aranyékszerek Különféle.
1894. (93.)
- Neudeck Gyula: Tiberius útja az Aldunán. Leletek.
1894. (114.)
- A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat
1894. (188.)
- Tergina Gyula: Horgosi ásások. Leletek.
1894. (198.)
- Hampel József: A régibb középkor. Irodalom.
1894 (259.)
- Belgrádi emlékérmek. Különféle.
1894. (277.)
- Régészek nemzetközi értekezlete Szerajevóban. Emlékek.
1894. (341., 411.)
- Gohl Ödön: A római birodalom pénzéről. Irodalom.
1894. (368.)
- Versec városának múzeuma
1894. (376.)
- A Délmagyarországi Történelmi Régészeti Múzeumtársulat közgyűlése
1894. (377.)
- Spalatói kongresszus. Különfélék.
1894. (379.)
- A zágrábi múzeum. Különfélék.
1894. (445.)
- 1895.**
- Radisich Jenő: Nagy Lajos király kelyhe Zárában. Leletek. 1895. (48.)
- Thallóczy Lajos: Szandály Hránity bosnyák vajda feleségének ereklyetartója Zágrábban. Leletek.
1895. (51.)
- Golubincei őskori rézlelet Különféle.
189 (94.)
- Bojničić Iván: A zágrábi székesegyház kincstára. Emlékek.
1895. (147.)
- Meyer G.: A szt. Simon ezüst koporsója Zágrában. Irodalom.
1895. (179.)
- Első Valentinianus ezüst medaillonja. Leletek.
1895. (242.)
- Déli szláv és oláh érmek a Weifert féle gyűjteményben. Leletek.
1895. (243.)
- Gohl Ödön: Régiségek a szabadkai főgymnásium gyűjteményében. Leletek.
1895. (312.)
- Die neolitische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien. Irodalom.
1895. (373.)
- Régészek kirándulása Boszniába. Különféle.
1895. (378.)
- A majdani aranylelet. Különféle.
1895. (380.)
- Bronzkarperec az Aldunai Kozla telepéről. Különféle.
1895. (447.)
- 1896.**
- Halaváts Gyula: A Lederata-tibiscumi római út. Leletek.
1896. (4.)
- Gerecz Péter: Adalék Szt. Simeon zárai ezüstkoporsójának keletkezéséhez. Leletek.
1896. (52.)
- Kuzsinszky Bálint: Olasz és horvátországi leletekről a honfoglalás korából. Levelezés.
1896. (68.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeumról.
1896. (90.)
- Szent Simeon zárai ezüstkoporsója keletkezéséről. Leletek.
1896. (135., 138.)
- Bácsbodrogvármegyei Történelmi Társulat
1896. (187.)
- Vetrováci bronzlelet
1896. (188.)
- A fiumei városi múzeum
1896. (188.)
- Kárász Leo: A dettai ékszerek. Leletek.
1896. (226.)
- Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva
1896. (270.)
- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina. Irodalom.
1896. (272.)

- Reinecke Pál: A neolithkori szalagdíszű keramika magyarországi csoportja. Emlékek. 1896. (289.).
- Gerecze Péter: Néhány Árpádkori templomunk. Emlékek. 1896. (310.).
- Dudás Gyula: Mohácsi emlékekről. Levelezés. 1896. (430.).
- Kuzsinszky Bálint: Nagybecskerek-i éremlelet. Különféle. 1896. (448.).
- 1897.**
- Reinecke Pál: Magyarországi skytha régiségek. Leletek. 1897. (1.).
- Két őskori telepről. Különféle. 1897. (95.).
- Finály Gábor: Trophaeum Trajani. Irodalom. 1897. (176.).
- Milleker Bódog: Versec város múzeuma. 1897. (187.).
- Bácsbodroghmegyei történelmi társulat 1897. (188.).
- Az aracsi dombormű. Emlékek. 1897. (204.).
- Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográphiája. Irodalom. 1897. (265.).
- Délmagyarországi múzeumtársulat 1897. (282.).
- Muhoray Alfonz: Apatini lelet. Különféle. 1897. (286.).
- Dudás Gyula: Moholi lelet. Különféle. 1897. (384.).
- Fest Aladár: Őskori lelőhely Fiume közelében. Levelezés. 1897. (432.).
- Bácsmegyei romok. Irodalom. 1897. (446.).
- 1898.**
- Téglás Gábor: A lederata tibiscumi útvonal Aizis állomásának helyrajza. Emlékek. 1898. (1.).
- Cziráky Gyula: A bogojevai őstelepről. Levelezés. 1898. (19.).
- Dudás Gyula: A zombor-sáponyai leletről. Levelezés. 1898. (24.).
- Horvátországi régészeti társulat 1898. (59.).
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum 1898. (67.).
- A bácsbodroghmegyei történelmi társulat 1898. (68., 75.).
- Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1898. (75.).
- Bella Lajos: Aldunai leletek 1898. (103.).
- Pulszky Ferenc: Magyarország archaeológiája. Irodalom. 1898. (158.).
- A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közgyűlése 1898. (177.).
- Zombor-sáponyai lelet. Különféle. 1898. (188.).
- Fraknoi Vilmos: Szt. László király kereklyetartója Ragusában. Leletek. 1898. (193.).
- Cziráky Gyula: A bogojevai őstelepről. Levelezés. 1898. (256.).
- A zombor-sáponyai lelet ügyében. Különféle. 1898. (286.).
- Dudás Andor: Bronzlelet Zentán. Különféle. 1898. (287.).
- Die neolithische Station von Butmir. II. rész. Irodalom. 1898. (367.).
- Milleker bódog: A verseci múzeum régiségeiről. Levelezés. 1898. (407.).
- 1899.**
- Varjú Elemér: A monostorszigeti emlékkő 1899. (13.).
- Mihalik József: A verseci ötvöslemezről. Levelezés. 1899. (34.).
- Pintér Pongrác: Ó-palánkai leletekről. Levelezés. 1899. (47.).
- Cziráky Gyula: A bogojevai őstelepről. Levelezés. 1899. (62.).
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum 1899. (89.).
- Nehéz Lajos: Milánói Péter szobrász Ragusában. Különféle. 1899. (95.).
- Müller D. H. — Schlosser V. J.: Die Haggadah von Sarajevo. Irodalom. 1899. (142.).
- Milleker Bódog: Vattinai leletek a verseci múzeumban 1899. (150.).

- Reizner János: Közlemények a szegedvárosi múzeumból
1899. (182.)
- Reinecke Pál: Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájához. Tanulmány.
1899. (225., 316.)
- Miske Kálmán: Őskori bálványképek Temes-Kubinról. Tanulmány.
1899. (251.)
- Gubitza Kálmán: A bodrogmonostorszei leletekről. Levelezés.
1899. (264.)
- Cziráky Gyula: A bogojevai sírmező és földvár. Levelezés.
1899. (268.)
- Gohl Ödön: Római edények Szabadkán
1899. (290.)
- Dudás Gyula: A bodrogmonostorszei köemlék. Különféle.
1899. (302.)
- Milleker Bódog: Délmagyarország régiségleletei. Irodalom
1899. (375.)
- Ó-palánkai kolostor. Különféle.
1899. (382.)
- A bácsbodrogvármegyei társulat
1899. (380.)
- Dudás Gyula: A bogojevaj római sánctól. Levelezés.
1899. (409.)
- Milleker Bódog: Nagy Gáj-i leletekről. Levelezés.
1899. (412.)
- Reizner János: A szegedi múzeum
1899. (432.)
- 1900.**
- Milleker Bódog: Őskori szobrocskák az Alduna vidékéről. Leletek.
1900. (62.)
- Téglás Gábor: Felírtas kő a castellum Onagrinum temetőjéből. Levelezés.
1900. (75.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum 1899-ben
1900. (89.)
- Cziráky Gyula: A bogojevai római sánctól. Levelezés.
1900. (76.)
- Hampel József: Újabb hazai leletek az avar uralom korából. Emlékek.
1900. (97.)
- Reizner János: Szeged története. Irodalom.
1900. (173.)
- Délmagyarországi történelmi régészeti társulat
1900.. (189.)
- Cziráky Gyula: Bogojeva régi emlékeiről. Levelezés.
1900. (257.)
- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Ismertető.
1900. (271.)
- Dudás Gyula: A vaskúti, parabutyi és karavukovácmiliticsi földművekről. Levelezés.
1900. (385.)
- 1901.**
- Milleker Bódog: Három aldunai római erőd. Emlékek.
1901. (28.)
- Bibó-Bige György: Szabadkai lelet.
1901. (96.)
- Gramberg Nándor: A niši ezüstcsészék. Leletek.
1901. (118.)
- Milleker Bódog: A verseci múzeum 1900-ban
1901. (190.)
- Mihalik József: Egy zománcozott délszláv csatról. Levelezés.
1901. (237.)
- A szegedvárosi múzeum
1901. (273.)
- A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat
1901. (383.)
- A délmagyarországi múzeumtársulat
1901. (384.)
- Cziráky Gyula: Gombosi régiségekről. Levelezés.
1901. (422.)
- Bibó-Bige György: Egy érdekes szabadkai sírlelet. Levelezés.
1901. (431.)
- Gohl Ödön: Kelta és egyéb barbár érmeink technikus sajtóságai. Értekezés.
1901. (351., 403.)
- 1902.**
- Gubitza Kálmán: A bodrogh-szigeti Pálos-monostor. Emlékek.
1901. (1.)
- Milleker Bódog: Újabb vattinai leletek.
1902. (48.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum gyarapodása 1901-ben
1902. (191.)
- Hampel József: Régiségek a honfoglalás korából. Emlékek.
1902. (296.)
- Gubitza Kálmán: A bodroghmonostorszei sírletekről. I. levelezés.
1902. (338.)

- Dudás Gyula: A begyesi ásításokról. Levelezés. 1902. (350.)
- A magyar történet kútfontainak kézikönyve. Irodalom. 1902. (360.)
- Vidéki múzeumok 1902. (370.)
- Bibó-Bige György: Népvándorlaskori tálcászközökről. Levelezés. 1901. (408.)
- Újvidéki múzeum-egyesület 1902. (448.)
- 1903.**
- Czirák Gyula: Gombosi (azelőtt Bogojeva) emlékről 1903 (54.)
- Bibó-Bige György: Újabb régiségleletekről Szabadkán 1903. (62.)
- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Ismertető. 1903. (81./291.)
- A verseci városi múzeum 1902-ben 1903. (95.)
- Milleker Bódog: Újabb vattinai leletek 1903. (180.)
- Roediger Lajos: Koraközépkori lovas sírleletekről Szeghegyen (Bács-Bodrog) 1903. (272.)
- Bibó-Bige György: Szabadkai leletről 1903. (276.)
- Dudás Gyula: Bácskai halmok és földvárakról 1903. (375.)
- A zombori múzeum 1903. (400.)
- 1904.**
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum gyarapodása 1903-ban 1904. (94.)
- Czirák Gyula: Bács megyei sáncokról Levelezés. 1904. (237.)
- Roediger Lajos: Bács megyei régiségleletekről. Levelezés. 1904. (261.)
- Thallóczy Lajos: Gót uralom Boszniában. Értekezés. 1904. (289.)
- Czirák Gyula: A bácsbodroghi földvárakról 1904. (355.)
- A bácsbodroghvármegyei történelmi társulat 1904. (377.)
- A délmagyarországi történelmi múzeum-társulat 1904. (379.)
- Téglás Gábor: Újabb római föltratról és Mithras-emlékről Szerb-Posesenán 1904. (413.)
- 1905.**
- Hampel József: Lovas istenségek Dunavidéki antik emlékeken 1905. (1.)
- Czirák Gyula: Régiségleletekről Bács-Bodrogh megyében. Levelezés. 1905. (62.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum gyarapodása 1904-ben 1905. (89.)
- Franz Studniczka: Tropaeum Trajani. Irodalom. 1905. (170.)
- Frey Imre. A kisköszegi bronzlelet. Külfönte. 1905. (189.)
- Kuzsinszky Bálint-Finály Gábor: A római birodalmi limes földkutatásáról Pannóniában. Leletek. 1905. (213.)
- Gubitz Kálmán: Ásatásáról az „Opoljenik“ ősemberi telepen Monostorszeg határában. Levelezés. 1905. (241.)
- Dudás Gyula: Bács megyei halmok. Külfönte. 1905. (288.)
- Roediger Lajos: A bácsmadarasi tumulusokról. Levelezés. 1905. (420.)
- 1906.**
- Móra Ferenc: Ásatás a szegedöttömösi Anjoukori temetőben. Levelek. 1906. (18.)
- Hoffiller Viktor: Thrák vallásbeli emlékek a zágrábi múzeumban. Leletek. 1906. (39.)
- A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat Értesítője, XXI. kötet. Ismertető. 1906. (75.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum gyarapodása 1905-ben 1906. (181.)
- ifj. Frey Imre: Bezdáni magyar kard. Külfönte. 1906. (192.)
- Gubitz Kálmán: Ásatás a csókai „Kremenyák“-on. Levelezés. 1906. (446.)

1907.

- ifj. Frey Imre: Zombori szerb ötvösök-ről a XVII. és XVIII. században 1907. (69.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum gyarapodása 1906-ban 1907. (93.)
- Frey Imre: Apatini lelet. Különféle. 1907. (95.)
- Frey Imre: Gádori lelet. Különféle. 1907. (96.)
- Dudás Gyula: A bácskai, ún. római sán-cok a régi oklevelekben. 1907. (191.)
- ifj. Frey Imre: Zombori lelet. Külön-féle. 1907. (288.)
- Gubitzka Kálmán: A kishegyesi középkori temető 1907. (346.)
- Tömörkény István: Adai leletekről 1907. (370.)

1908.

- Roedinger Lajos: Sánconulatokról Há-romszék és Brassó megyében. Levelezés. 1908. (85.)
- Nagy Géza: Butaul zoapon, Biula zoapan. Emlékek. 1908. (127.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum 1907-ben 1908. (187.)
- Gubitzka Kálmán: A zombori (Sáponya pusztai lelet) bronzleletről és a kladovói kincsről. Levelezés. 1908. (262.)
- ifj. Frey Imre: Kisköszegi és mátételki leletekről. Levelezés. 1908. (273.)
- Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Irodalom. 1908. (278.)
- Ó-bébai leletek. Különféle. 1908. (286.)
- Ásatás a rábéli Anka-szigeten. Különféle. 1908. (287.)
- Móra Ferenc: Szegedvidéki leletekről. Levelezés. 1908. (361.)
- Pogány Jenő: Gombosi sírmező. Leletek. 1908. (404.)
- Bácsfeketehgyi sírlelet 1908. (418.)
- Gubitzka Kálmán: Újabb népvándorláskori sírokról a Bácskában. Levelezés. 1908. (419.)

Móra Ferenc: Bilicsi ásatásokról. Levelezés. 1908. (429.)

1909.

- Szentkláray Jenő: A szerb monostoregy-házak történeti emlékei Délmagyar-országon. Irodalom. 1909. (77.)
- Miske Kálmán: A magyarországi Alduna vidékéről való ősemlékek korrendi osztályozása. Leletek. 1909. (130.)
- K. Nagy Gyula: Az óbessenyői őstelep. Leletek. 1909. (146.)
- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bos-nien und der Herzegovina. Ismertető. 1909. (177.)
- A laibachi országos múzeum 1909. (190.)
- Thallóczy Lajos: Bosnyák vonatkozású gyűrű. Leletek. 1909. (253.)
- Nagy Géza: A scythák. Irodalom. 1909. (372.)
- Milleker Bódog: A verseci városi múzeum és könyvtár 1909. (382.)
- Márton Lajos: Az ottlakai őskori arany-kincs. Leletek. 1909. (405.)

1910.

- Miske Kálmán: A magyarországi Aldu-na vidékéről való ősemlékek korrendi osztályozása 1901. (140.)
- Gubitzka Kálmán: Bácsi honfoglaláskori sírleletekről. Levelezés. 1910. (169.)

1911.

- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bos-nien und der Herzegovina. Ismertető. 1911. (87.)
- Ásatás a bácsi törökfürdő romjaiban 1911. (96.)
- Gubitzka Kálmán: A kishegyesi régibb középkori temető 1911. (122.)

1912.

- Holub József: Pannonia és Dácia Ist-vánffy históriájában. Emlékek. 1912. (39.)
- Hampel József: Lovas istenségek Duna-vidéki antik emlékeken 1912. (330.)

1913.

- Hírek az éremtárból 1913. (281.)

1914.

Bibó-Bige György: A kelebiai pusztai (Szabadka) templom ásatás. Különféle.

1914. (58.)

Niederle Lubor: Szláv régiségek. Irodalom.

1914. (38., 139., 167.)

Frey Imre: A mátételkei bronzlelet. Különféle.

1914. (269.)

Gárdonyi Géza: A magyarországi halmok kérdéséhez

1914. (381.)

Karácsonyi János: Kik voltak s mikor jöttek hazánkba a böszörmények, vagy izmaeliták

1914. (52.)

Miske Kálmán: Néhány szó Olaszországban tett tanulmányutamról és az olaszországi befolyásról praehist. provinciákkal szemben

1914. (285.)

Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Ismertető.

1914. (411.)

Omer Feridoun: Belgrádi török emlékek. Tanulmány.

1914. (132.)

Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien. Ismertető.

1914. (415.)

Belgrád ostromának jelenetei. Különféle.

1914. (444.)

A szegedi múzeumból. Különféle.

1914. (456.)

1915.

Bartucz Lajos: Embertan és régészet. Tanulmány.

1915. (1.)

Munkácsy Mihály: Glagolita felirat a Baska közelében lévő Sz. Lucia templomban, Krk szigetén

1915. (143.)

1916.

Gubitz Kálmán: A bodrogszigeti Pálosmonostor építészeti emlékei. Dolgozat.

1916. (56.)

Gubitz Kálmán: Középkori trébelőtő és XVIII. századi éremmélreg a Bácsbodrog-megyeci múzeumban

1916. (206.)

1917.**1918—19.**

Alföldi András: Pannoniai agyagminták és vonatkozásaik a császárookra. Tanulmány.

1918—19. (1.)

Hans Folnesics: Die illuminierten Handschriften in Dalmatien

1918—19. (141.)

1920—22.**1923—26.**

Ritterling E.: Adalékok az alsó pannóniai hadsereg katonai diplomáihoz. Tanulmány.

1923—26. (85.)

Kuzsinszky Bálint: A legrégebb terra sigillata edények Pannóniában. Tanulmány.

1923—26. (88.)

Richthoffen Bolko: A szláv kérdés Magyarország régebb középkori archaeológiájában. Cikk.

1923—26. (138.)

Alföldi András: Magyarországi vonatkozású régészeti anyag a külföldön 1923—26. (257.)

1927.

Tompa Ferenc: A neolithikum Bodrogeresztúron. Cikk.

1927. (31.)

Hillebard Jenő: A bodrogeresztúri rézkori kultúra köre. Cikk.

1927. (50.)

E. Ritterling: Pannonia inferior helytartói (legati pro praetore) Trajanustól kezdve. Cikk.

1927. (58.)

Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. I. Ismertető.

1927. (222.)

Andreas Alföldi: Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Ismertető.

1927. (232.)

1928.

Szalay Ákos: Az archaeológiai kutatások szervezéséről és az ásatások technikájáról. Cikk.

1928. (1.)

Nagy Lajos: Kelta díszítés a pannóniai kőemlékeken. Cikk.

1928. (68.)

Nagy Lajos: Egy pannóniai terra sigillata gyár. Cikk.

1928. (96.)

- Fettich Nándor: Ötött phalerák a lovas-nomadok magyarországi régészeti hagyatékában. Cikk.
1928. (114.)
- Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve II. Ismertető.
1928. (265.)
- 1929.**
Banner János: Adatok a körömmel díszített edények kronológiájához. Cikk.
1929. (23.)
- Buday Árpád: A magyarföldi limeskutatások. Cikk.
1929. (58.)
- Archaeologica Hungarica. Ismertető.
1929. (265.)
- 1930.**
- 1931.**
Bartucz Lajos: Adatok a honfoglaláskor anthropológiájához
1931. (113.)
- 1932—33.**
- 1934.**
Anton Keramopullos: A régi Makedónok nemzetisége
1934. (163.)
- 1935.**
- 1936.**
Istványi Dóra: A pannoniai mécsesek
1936. (106.)
- 1937.**
Tomba Ferenc: Adatok az őskori aranykereskedelemez
1937. (49.)
- Graf András: A Pannónia őskori földrajzára vonatkozó kutatások áttekintő osztályozása. Ismertető.
1937. (164.)
- 1938.**
Kuzsinszky Bálint nekrológia
1938. (116.)
- 1939.**
- 1940.**
Lakosné Sellye Ilona: A pannoniai áttört fémmunkák áttekintése. I. Cikk.
1940. (236.)
- 1941.**
Lakosné Sellye Ilona: A pannoniai áttört bronzok áttekintése. II. Cikk.
1941. (62.)
- A. A.—Párducz Mihály: Jazyg-szarmata leletek a Bánságból
1941. (106.)
- László Gyula: Adatok az avarság néprajzához. Cikk.
1941. (175.)
- 1942.**
- 1943.**
- 1944—45.**
Kalmár János: Az avar nyílhegy
1944—45. (295.)
- 1946—48.**
Banner János-Párducz Mihály: Újabb adatok Dél-Magyarország újabb kőkoraéhoz. Tanulmány.
1946.—48. (19.)
- 1949.**
Harmatta János: A magyarországi szarmaták eredetének és bevándorlásának kérdéséhez. Cikk.
1949. (30.)
- Huszár Lajos: Új típusú középkori magyar aranyforint. Cikk.
1949. (98.)
- 1950.**
Harmatta János: A magyarországi szarmaták történetéhez. Értekezés.
1950. (10.)
- 1951.**
Bibliographia Archaeologica Hungarica
1948.—50.
1951. (56.)
- Sági Károly: Adatok a pannóniai császárkori kocsitemetkezések ethnikumának kérdéséhez. Értekezés.
1951. (73.)
- A nyolcvan éves Láng Nándor köszöntése
1951. (150.)
- 1952.**
Csalog József: Őskori földvárkutatásunk. Cikk.
1952. (91.)
- Szőke Béla: A földbevált üregek kérdéséhez. Cikk.
1952. (95.)
- Baranyainé Bónis Éva: Későhellenisztikus domborműves edénycsoport elterjedése a római tartományokban. Cikk.
1952. (23.)
- Párducz Mihály: Adatok a magyarországi szarmaták társadalomtörténetéhez. Cikk.
1952. (39.)
- 1953.**
Zalotay Elemér: A prochorovkai temetkezési szokás nyomai az alföldi szarmatáknál. Adatközlés.
1953. (63.)

- Harmatta, John: Studies of the History of the Sarmatians, Magyar-görög tanulmányok. Ismertető. 1953. (72.)
- Szilágyi János: A katonai súlypont változása a római birodalom határtartományában. Hírek. 1953. (74.)
- Csallány Dezső: A bácsújfalusi avarkori hamvasztásos lelet. Adatok a kuturgurbolgárok (hunok) temetési szokásához és régészeti hagyatékához. Adatközlés. 1953. (133.)
- Párducz Mihály: A szarmatakor emlékei Magyarországon I—III. Ismertető. 1953. (161.)
- 1954.**
- T. D. Zlatkovszkaja: Moesia időszámításunk I.—II. századában. Ismertető. 1954. (85.)
- Nagy Tibor: Az albertfalvai katonai diploma. I—II. Cikk. 1954. (10., 104.)
- Beszámoló Fettich Nándor „Régészeti tanulmányok a késő hun fémművesség történetéhez“ c. könyvének megvitatásáról. Szemle. 1954. (204.)
- 1955.**
- L. Kovrig Ilona: Adatok az avar megszállás kérdéséhez. Tanulmány. 1955. (30.)
- id. Fehér Géza: Avar-bizánci kapcsolatok és a bolgár államalapítás. Tanulmány. 1955. (45.)
- Banner J.—Jakabffy I.: A Középdunamedence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig. Ismertető. 1955. (103.)
- Banner. J.—László Gy.—Méri I.—Radnóti A.: Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet. Ismertető. 1955. (106.)
- J. Kaštelić—B. Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Ismertető. 1955. (126.)
- Bibliographia Archeologica Hungarica 1954. 1955. (128.)
- Párducz Mihály: Széktorkori kutatásunk újabb eredményei. Tanulmány. 1955. (157.)
- Harmatta János: Fehér Géza. Szemle. 1955. (229.)
- 1956.**
- Erdélyi István: Az avarkori csontmégmunkálás néhány kérdéséről. Közlemény. 1956. (46.)
- Castiglione László: A M. T. A. Régészeti konferenciája. Szemle. 1956. (76.)
- Szőke Béla: Koraközépkori temetőásatás Jugoszláviában. Szemle. 1956. (91.)
- J. Klemenc: Ptujski Grad v Kasni antiki. Ismertető. 1956. (111.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica. 1955. 1956. (113.)
- Fehér Géza: Tanulmányok a népvándorláskori steppei népek viseletéről, I. 1956. (152.)
- Fitz Jenő: Útjavítások Aquincum és Mursa között. Közlemény. 1956. (197.)
- Kralovánszky Alán: Adatok az ún. s-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. Közlemény. 1956. (206.)
- Sz. J. Gy.: Vita régészeti folyóirataink helyzetéről. Szemle. 1956. (219.)
- D. Csallány: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Ismertető. 1956. (236.)
- Gy. László: Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars. Ismertető. 1956. (240.)
- 1957.**
- Szőke Béla: Az avarkori temetők nomád kerámiája. Tanulmány. 1957. (53.)
- J. Banner: Die Pécelér Kultur. Ismertető. 1957. (95.)
- H. Vettters: Dacia Ripensis. Ismertető. 1957. (107.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1956. 1957. (110.)
- Fitz Jenő: Az eraviszkusz női viselet. Tanulmány. 1957. (133.)
- Kralovánszky Alán: Adatok az ún. s-végű hajkarika kialakulásához és időrendjének kérdéséhez. 1957. (175.)
- Csalog József: Újkőkori időljaink arcformájának kérdéséről. Közlemény. 1957. (207.)

- Vértés László: Kadič Ottokár. Szemle. 1957. (218.)
- 1958.**
- Soproni Sándor: Adatok a Valentinianus kori bélyeges téglák időrendjéhez. Közlemény. 1958. (52.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1957. 1958. (115.)
- Fitz Jenő: Septimius Severus pannóniai látogatása i. u. 202.-ben. Tanulmány. 1958. (156.)
- Csemegi József: Az aracsi kő. Közlemény. 1958. (174.)
- Mezey László: Az aracsi kő olvasásához. Közlemény. 1958. (189.)
- M. Gimbutas: The Prehistory of Eastern Europe. Ismertető. 1958 (218.)
- S. Foltiny: Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens. Ismertető. 1958. (220.)
- 1959.**
- Szőke Béla: A bjelobrdói kultúráról. Tanulmány. 1959. (32.)
- Bóna István: Bronzkori övkapcsok és diadémek. Közlemények 1959. (49.)
- Kralovánszky Alán: Adatok a Kárpát-medencei X—XI. századi félhold alakú csüngők kérdéséhez. Tanulmány. 1959. (76.)
- Banner János: Az V. Nemzetközi Ősrégészeti és Koratörténeti kongresszus Hamburgban. Szemle. 1959. (89.)
- A. Benac: Neolitsko naselje u Lisićicama kod Konjica. Ismertető. 1959. (103.)
- M. Veličković: Katalog grčkih i rimskih terakota. Ismertető. 1959. (105.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1958. 1959. (112.)
- Makkay János: Adatok őskori plasztikánk déli kapcsolatához 1959. (123.)
- 1960.**
- Szőke Béla: Az avarok hringje. Közlemény. 1960. (61.)
- Harmatta János: Adatok az avar hring kérdéséhez. Közlemény 1960. (63.)
- Vértés László: Az őskőkor és átmeneti kőkor magyar szakkifejezései. Szemle. 1960. (68.)
- A. Mócsy: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannen kriegem. Irodalom. 1960. (96.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1959. 1960. (109.)
- Fitz Jenő: Cassius Pius Marcellinus. Tanulmány. 1960. (130.)
- Legújabb jugoszláv régészeti folyóiratok. Irodalom. 1960. (251.)
- 1961.**
- Alföldy Géza: Studia Pannonica. Tanulmány. 1961. (23.)
- Bartha Antal—Erdélyi István: Népvándorláskori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseiről. Tanulmány. 1961. (68.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1960. 1961. (151.)
- Mócsy András: A Mons Claudius. Tanulmány. 1961. (178.)
- 1962.**
- Gazdapusztai Gyula: A magyar őskorkutatás néhány kérdéséről. Irodalom. 1962. (3.)
- Füzes F. Miklós: Az ásatásokból előkerült növényi maradványok konzerválásának kérdéséhez. Szemle. 1962. (108.)
- Takács Vilmos: Régészeti Faanyagok konzerválása. Szemle. 1962. (109.)
- Naunner J.—Jakabffy I.: A Középdunamedence régészeti bibliográfiája. Irodalom. 1962. (115.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1961. 1962. (131.)
- Alföldi Géza: A szkordiszkusok szállás-területe. Tanulmány. 1962. (147.)
- Méri István: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. Közlemény. 1962. (211.)
- Hajnal Lászlóné: Textilvizsgálatok mint idő- és helymeghatározó eszközök a régészeti gyűjteményekben. Szemle. 1962. (253.)

- Driehaus J.: Die Altheimer Gruppe und das Jungneolithikum in Mitteleuropa. Irodalom. 1962. (276.)
- 1963.**
- Makkay János: Adatok a péceli (badeni) kultúra népe vallásos elképzeléseihez. Tanulmány. 1963. (3.)
- Csallány Dezső: A kuturgur-bolgárok (hunok) régészeti hagyatékának meghatározása. Tanulmány. 1963. (21.)
- Bándi Gábor: Középső bronzkori lőszer-szám-szjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében. Közlemény. 1963. (46.)
- Dienes István: Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről. Közlemény. 1963. (108.)
- Csallány D.: Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken. Irodalom. 1963. (137.)
- Pašalić E.: Antička naselja i komunikacija u Bosni i Hercegovini. Irodalom. 1963. (149.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1962. 1963. (153.)
- Méri István: Árpád kori szabadban lévő kemencék. Közlemény. 1963. (273.)
- 1964.**
- Mócsy András: Scribák a pannóniai kisvárosokban. Tanulmány. 1964. (16.)
- Trogmayer Ottó: Megjegyzések a Köröscsoport relatív időrendjéhez. Közlemény. 1964. (94.)
- Gabler Dénes: Az importált terra sigillaták forgalma Pannóniában. Közlemény. 1963. (94.)
- Gyórfy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Irodalom. 1934. (139.)
- Werner J.: Die Langobarden in Pannonien Irodalom. 1964. (145.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1963. 1964. (150.)
- Szabó Miklós: A pannóniai kelta személynévanyag vizsgálata. Tanulmány. 1964. (175.)
- Simonyi Dezső: Pannóniai bolgárok és a kuturgur-bolgárok. Tanulmány. 1964. (194.)
- Alföldy Géza: Municipium Iasorum. Közlemény. 1964. (218.)
- Gyórfy György: A IV. Nemzetközi Szláv Régészeti Szeminárium 1964. (238.)
- A. et J. Šasel: Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt. Irodalom. 1964. (276.)
- 1965.**
- Bognár Kutián Ida: The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya 1965. (99.)
- Kalicz Nándor: Die Péceler (Badener). Kultur und Anatolien. Irodalom 1965. (103.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1964. 1965. (109.)
- Balla Lajos: Dácia II. századi hadtörténetének kérdéseire (106.—167.). Tanulmány. 1965. (141.)
- 1966.**
- Gabler Dénes: Munera Pannonica. Magánszemélyek közcélú adományai Pannóniában. Tanulmány. 1966. (20.)
- Mócsy András: Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju ilira u praistorijsko doba. Szemle. 1966. (113.)
- Lengyel Imre: Konzerváló és tisztítószerek hatása ásatásból előkerülő csontok kémiai összetételére. Szemle. 1966. (114.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1965. 1966. (137.)
- Mócsy András: Tampius Flavianus Pannóniában. Tanulmány. 1966. (203.)
- Trogmayer Ottó: A Köröscsoport lakóházáról. Közlemény. 1966. (235.)
- 1967.**
- Schreiber Sándor: A Pannóniából indult Lucius Valerius Valerianus „cursus honorum”-a Caesareából. Közlemény. 1967. (59.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1966. 1967. (117.)

- Harmatta János: Kereskedelmi útvonalak a Kárpát-medence, Észak-Itália és Görögország között a korai vaskorban. Tanulmány. 1967. (133.)
- Simonyi Dezső: Hozzászólás László Gyula a Szlav Szemináriumon elhangzott előadásához. Szemle. 1967. (216.)
- Vértes László: Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. A magyar régészet kézikönyve I. Irodalom. 1967. (240.)
- 1968.**
- Trogmayer Ottó: A Körös-csoport kerámijáról. Tanulmány. 1968. (6.)
- Barkóczy László—Salamon Ágnes: IV. századvégi és V. század eleji üvegleletek Magyarországról. Tanulmány. 1968. (29.)
- Mozsolics Amália: Bronzkori kardleletek. Közlemény. 1968. (61.)
- Györfly György—Bóna István—Cs. Sós Ágnes: Vita Cs. Sós Ágnes „A Dunántúl IX. századi szlav népessége“ c. kandidátusi értekezéséről. Szemle. 1968. (112.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1967. 1968. (143.)
- Kemenczei Tibor: Adatok a Kárpát-medencei halomsíros kultúra vándorlásának kérdéséhez. Tanulmány. 1968. (159.)
- Gabler Dénes: Terra sigillaták a Kelet-Pannóniával szomszédos Barbaricumban. Közlemény. 1968. (211.)
- 1969.**
- N. Kalicz: Die Frühbronzezeit in Nordostungarn. Irodalom. 1969. (128.)
- E. Patek: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Irodalom. 1969. (131.)
- Párducz M.: Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn. Irodalom. 1969. (133.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1968. 1969. (140.)
- Bökönyi Sándor: A Lepenski vir-i őskori telep gerinces faunája. Tanulmány. 1969. (157.)
- Soproni Sándor: Limes Sarmatiae. Tanulmány. 1969. (43.)
- Garam Éva: A későavarkori dorongolt sárga kerámia. Közlemény. 1969. (207.)
- S. Bökönyi: Data on Iron Age Horses of Central and Eastern Europe 1969. (273.)
- J. L. Angel: Human Skeletal Material from Slovenia. Irodalom. 1969. (273.)
- L. Musset: Les invasions. Irodalom. 1969. (277.)
- 1970.**
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1969. 1970. (146.)
- Banner J.—Jakabffy I.: A Közép-Duna-medence régészeti bibliográfiája. 1960—1966. Irodalom. 1970. (140.)
- László Gyula: A „kettős honfoglalás“-ról. Tanulmány. 1970. (161.)
- Györfly György: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Tanulmány. 1970. (191.)
- 1971.**
- Tabata Imperili Romani. Irodalom. 1971. (115.)
- B. Hansel: Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit in Karpatenbecken. Irodalom. 1971. (117.)
- Driehaus: Archäologische Radiographie. Irodalom. 1971. (121.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1970. 1971. (122.)
- 1972.**
- Lányi Vera: Szempontok a régészeti analógiák felhasználásának módszeréhez. Közlemény. 1972. (53.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1971. 1972. (132.)
- F. E. Barth: Die Halstattzeitlichen Grabhügel im Bereiche des Kutscher bei Podsmel (Slowenien) Irodalom. 1972. (276.)

- G. Alföldy: Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia. Irodalom. 1972. (280.)
- 1973.**
- Soproni Sándor: Bészámoló a XI. Nemzetközi Limeskongresszusról. Szemle. 1973. (107.)
- Kalicz Nándor: Agyag istenek. Irodalom. 1973. (115.)
- K. Bakay: Scythian rattles in the Carpathian Basin and their Eastern connections. Irodalom. 1973. (115.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1972. 1973. (129.)
- Bónis Éva: A Rei Cretariae Romanae Fautores konferenciája Ljubljanában 1973-ban. 1974. (148.)
- Bognár-Kutzián Ida: The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. Irodalom. 1974. (151.)
- Bibliographia Archaeologica Hungarica 1973. 1974. (161.)
- Vékony Gábor: A koraavarkori keramika-típusok történeti topográfiájához. Tanulmány. 1974. (211.)
- Pálóczi-Horváth András: A kunok megtelepedése Magyarországon. Közlemény. 1974. (244.)
- Aktuelle Fragen der Bandkeramik. Irodalom. 1974. (330.)
- Mócsy A.: Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior. Irodalom. 1974. (332.)
- * * *
- Alföldi András: Pannoniai agyagminták és vonatkozásaik a császárokra. Tanulmány. 1918—19. (1.)
- Alföldi András: Magyarországi vonatkozású régészeti anyag külföldön. Közlemény. 1923—26. (257.)
- Andreas Alföldi: Der untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Ismertető. 1927. (232.)
- A. A.—Párducz Mihály: Jazyg-szarmata leletek a Bánsághból. 1941. (106.)
- Alföldy Géza: Studia Pannonica. Tanulmány. 1961. (23.)
- Alföldi Géza: A szkorodnikuszok szállás területe. Tanulmány. 1962. (147.)
- Alföldy Géza: Municipium Iarorum. Közlemény. 1964. (218.)
- G. Alföldy: Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia. Ismertető. 1972. (280.)
- Asbóth János: Bosznia és Hercegovina. Ismertető. 1887. (70.)
- K. Bakay: Scythian rattles in the Carpathian Basin and their Eastern connections. Irodalom. 1973. (115.)
- Bándi Gábor: Középső bronzkori lószerszám-szíjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében. Közlemény. 1963. (46.)
- Balla Lajos: Dácia II. századi hadtörténetének kérdéseire. (106—167.). Tanulmány. 1965. (141.)
- Th. Ballif: Römische strassen in Bosnien und der Herzegowina. Irodalom. 1983. (278.)
- Banner János: Adatok a körömmel díszített edények kronológiájához. Tanulmány. 1929. (23.)
- Banner János—Párducz Mihály: Újabb adatok Délmagyarország újabb kőkorához. 1946.—48. (19.)
- Banner János—Jakabffy István: A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig. Ismertető. 1955. (103.)
- Banner J.—László Gy.—Méri I.—Radnóti A.: Régészeti Kézikönyv I., Gyakorlati Régészet. Könyvszemle. 1955. (106.)
- J. Banner: Die Pécelér Kultur. Könyvszemle. 1957. (95.)
- Banner János: Az V. Nemzetközi Ősrégészeti és Koratörténeti Kongresszus Hamburgban. Szemle. 1959. (89.)

- Banner J.—Jakabffy I.: A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája. Irodalom. 1962. (115.)
- Banner J.—Jakabffy I.: A Közép Dunamedence régészeti bibliográfiája. 1960—1966. Irodalom. 1970. (140.)
- B. Bónis Éva: Későhellenisztikus domboorműves edénycsoport elterjedése a római tartományokban. Cikk. 1952. (23.)
- B. Bónis Éva: A Rei Cretariae Romanae Fautores konferenciája Ljubljánában 1973-ban. 1974. (148.)
- Barkóczi László—Salamon Ágnes: IV. század végi és V. század eleji üveg-leletek Magyarországról. Tanulmány. 1968. (29.)
- F. E. Barth: Die Hallstattzeitlichen Grabhügel in Bereiche des Kutscher bei Podsemel (Slowenien). Irodalom. 1972. (276.)
- Bartha Antal—Erdélyi István: Népvándorláskori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseire. Tanulmány. 1961. (68.)
- Bartucz Lajos: Embertan és régészet. Cikk. 1915. (1.)
- Bartucz Lajos: Adatok a honfoglaláskor anthropológiájához. 1931. (113.)
- Balla Lajos: Aldunai leletek. 1898. (103.)
- A. Benac: Neolitsko naselje u Lisićicama kod Konjica. Irodalom. 1959. (103.)
- Bibó-Bige György: Szabadkai lelet. 1901. (96.)
- Bibó-Bige György: Egy érdekes szabadkai sírlelet. Levelezés. 1901. (431.)
- Bibó-Bige György: Népvándorláskori takácseszközökről. Levelezés. 1902. (408.)
- Bibó-Bige György: Újabb régiségleletekről Szabadkán. 1903. (62.)
- Bibó-Bige György: Szabadkai leletekről. 1903. (276.)
- Bibó-Bige György: A kelebiai pusztai (Szabadka) templom ásatás. Különféle. 1914. (58.)
- Bognár Kutián Ida: The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár Basatanya. Irodalom. 1965. (99.)
- Bognár Kutián Ida: The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. Irodalom. 1974. (151.)
- Boynisics Iván: Zágrábi múkiállítás 1879-ben. 1880. (99.)
- Bojničić-Tagányi-Csergheő: Gara-féle sír-emlék a zágrábi múzeumban. Értekezés. 1888. (104.)
- Bojničić Iván: Kersztalakú ereklyetartó a zágrábi székesegyház kincstárában. Értekezés. 1891. (199.)
- Bojničić Iván: A zágrábi székesegyház kincstára. Emlékek. 1895. (147.)
- Bóna István: Bronzkori övkapcsok és diadémák. Közlemény. 1959. (49.)
- Borovszky Dániel: Bánostori régiségek. 1870. (174.)
- Borovszky Samu: Ásatásokról Priglevecaszentivánon. Levelezés. 1893. (347.)
- Bökönyi Sándor: A Lepenski vir-i őskori telep gerinces faunája. Tanulmány. 1969. (157.)
- S. Bökönyi: Data on Iron Age Horses of Central and Eastern Europe. Irodalom. 1969. (273.)
- Buday Árpád: A magyarföldi limeskutatások. Cikk. 1929. (58.)
- Castiglione László: A M.T.A. Régészeti konferenciája. Szemle. 1956. (76.)
- Cziráky Gyula: A bogojevói őstelepről. Levelezés. 1898. (19.)
- Cziráky Gyula: A bogojevói őstelepről 1898. (256.) 1899. (62.)
- Cziráky Gyula: A bogojevai sírmező és földvár. Levelezés. 1899. (268.)
- Cziráky Gyula: A bogojevai római sánckokról. Levelezés. 1900. (76.)
- Cziráky Gyula: Bogojeva régi emlékeiről. Levelezés. 1900. (257.)

- Czirák Gyula: Gombosi régiségekről. Levelezés. 1901. (422.)
- Czirák Gyula: Gombosi (azelőtt Bogojeva) emlékekről 1903. (54.)
- Czirák Gyula: Bács megyei sáncokról. Levelezés. 1904. (237.)
- Czirák Gyula: A bácsbodrogi földvárakról. 1904. (355.)
- Czirák Gyula: Régiségeleletekről Bács-Bodrogh-megyében. Levelezés. 1905. (62.)
- Csallány Dezső: A bácsújfalusi avarkori hamvasztásos lelet. Adatok a kuturgur-bolgárok (hunok) temetési szokásához és régészeti hagyatékához. Adatközlés. 1953. (133.)
- D. Csallány: Archäologische Denkmäler der Avarzeit in Mitteleuropa. Ismertető. 1956. (236.)
- Csallány Dezső: A kuturgur-bolgárok régészeti hagyatékának meghatározása. Tanulmány. 1963. (21.)
- D. Csallány: Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken. Irodalom. 1963. (137.)
- Csalog József: Őskori földvárkutatásunk. Cikk. 1952. (91.)
- Csalog József: Újkőkori időlajaink arcformájának kérdéséről. Közlemény. 1957. (207.)
- Csemegi József: Az aracsi kő. Közlemény. 1958. (174.)
- Csergheő Géza: Címerek az Újlakyak illoki síremlékein. Értekezés. 1889. (139.)
- Csergheő Géza: Csáktornyai Ernust Zsigmond címere. Értekezés. 1891. (24.)
- Dienes István: Honfoglalóink 7 halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről. Közlemény. 1963. (108.)
- Driehaus, J.: Die Altheimer Gruppe und das Jungneolithikum in Mitteleuropa. Irodalom. 1962. (276.)
- Driehaus, J.: Archäologische Radiographie. Irodalom. 1971. (121.)
- Dudás Andor: Bronzlelet Zentán. 1898. (287.)
- Dudás Gyula: A zentai kis halomról. 1885. (128.)
- Dudás Gyula: A zentai bronzleletről. 1885. (394.)
- Dudás Gyula: Zentai régiségek. 1885. (364.)
- Dudás Gyula: Bács-Bodrogh vármegye régészeti emlékei. Könyvszemle. 1886. (180.)
- Dudás Gyula: A zentai régi romokról. Levelezés. 1888. (155.)
- Dudás Gyula: A csókai bronzleletről. Levelezés. 1888. (157.)
- Dudás Gyula: Vujana halmi leletek. Levelezés. 1889. (177.)
- Dudás Gyula: Az alföldi halmok. Irodalom. 1890. (279.)
- Dudás Gyula: Újabb csókai leletekről. Levelezés. 1890. (356.)
- Dudás Gyula: Mohácsi emékekről. Levelezés. 1896. (430.)
- Dudás Gyula: Moholi lelet. 1897. (384.)
- Dudás Gyula: A zombor-sáponyi leletről. Levelezés. 1898. (24.)
- Dudás Gyula: A bodrogmonostorszegi köemlék. 1899. (302.)
- Dudás Gyula: A bogojevai római sáncról. Levelezés. 1899. (409.)
- Dudás Gyula: A vaskúti, parabutyi és karavukovácmiliticsi földművekről. Levelezés. 1900. (385.)
- Dudás Gyula: A begecsi ásátásokról. Levelezés. 1902. (350.)
- Dudás Gyula: Bácskai halmok és földvárakról. 1903. (375.)
- Dudás Gyula: Bácsmegyei halmok. 1905. (288.)
- Dudás Gyula: A bácskai ún. római sáncok a régi oklevelekben. 1907. (191.)
- Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens. Könyvszemle. 1886. (66.)

- Erdélyi István: Az avarkori csontmégmunkálás néhány kérdéséről. Közlemény. 1956. (46.)
- Fehér Géza: Avar-bizánci kapcsolatok és a bolgár államalapítás. Tanulmány. 1955. (45.)
- Fehér Géza: Tanulmányok a népvándorláskori steppei népek viseletéről. 1956. (152.)
- Fest Aladár: Óskori lelőhely Fiume közelében. Levezetés. 1897. (432.)
- Fettich Nándor: Öntött phalerák a lovasnomádok magyarországi régészeti hagyatékában. Cikk. 1928. (114.)
- Fettich Nándor: Régészeti tanulmányok a késő hun fémművesség történetéhez. Beszámoló a vitáról. 1954. (204.)
- Feridoun, Omer: Belgrádi török emlékek. Tanulmány. 1914. (132.)
- Finály Gábor: Tropaeum Trajani. Irodalom. 1897. (176.)
- Fitz Jenő: Útjavítások Aquincum és Mursa között. Közlemény. 1956. (197.)
- Fitz Jenő: Az eraviszkusz női viselet. Tanulmány. 1957. (133.)
- Fitz Jenő: Septimus Severus pannóniai látogatása i. u. 202-ben. Tanulmány. 1958. (156.)
- Fitz Jenő: Cassius Pius Marcellinus. Tanulmány. 1960. (130.)
- Folnesics, Hans: Die illuminierten Handschriften in Dalmatien. Ismertető. 1918.—19. (141.)
- Foltiny, S.: Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpathenbeckens. Irodalom. 1958. (220.)
- Fraknói Vilmos: Szt. László király kareklyetartója Ragusában. 1898. (193.)
- Frey Imre: A kisköszegi bronzlelet. 1905. (189.)
- Frey Imre: Bezdáni magyar kard. Külföle. 1906. (192.)
- Frey Imre: Zombori szerb ötvösökről a XVII. és XVIII. században. 1907. (69.)
- Frey Imre: Apatini lelet. 1907. (95.)
- Frey Imre: Gádori lelet. 1907. (96.)
- Frey Imre: Zombori lelet. 1907. (288.)
- Frey Imre: Kisköszegi és mátételkei leletekről. Levezetés. 1908. (273.)
- Frey Imre: A mátételkei bronzlelet. 1914. (269.)
- Fröhlich Róbert: A bácskai ún. római sáncok. Tanulmány. 1887. (19., 132.)
- Fröhlich Róbert: A krásznai aranylelet. Értekezés. 1888. (39.)
- Fröhlich Róbert: Két római mérföldmutató kő. Adalék Pannonia helyrajzához. Értekezés. 1888. (289.)
- Fröhlich Róbert: Castellum Onagrinum. Értekezés. 1889. (98.)
- Fröhlich Róbert: Dacia nyugoti határa és a római sáncok. Emlékek. 1891. (419.)
- Fröhlich Róbert: Acumincum vidéke és a régi pannóniai limes. Leletek. 1892. (34., 115.)
- Füzes F. Miklós: Az ásátásokból előkerült növényi maradványok konzerválásának kérdéséhez. Szemle. 1962. (108.)
- Gabler Dénes: Az importált terra sigillaták forgalma Pannóniában. Közlemény. 1964. (94.)
- Gabler Dénes: Munera Pannonica. Magánszemélyek közcélú adományai Pannóniában. Tanulmány. 1966. (20.)
- Gabler Dénes: Terra sigillaták a Kelet-Pannóniával szomszédos Barbaricumban. Közlemény. 1968. (211.)
- Garam Éva: A későavarkori dorongolt sárga kerámia. Közlemény. 1969. (207.)
- Gárdonyi Géza: A magyarországi halmok kérdéséhez. 1914. (318.)

- Gazdapusztai Gyula: A magyar őskor-kutatás néhány kérdéséről. Irodalom. 1962. (3.)
- Graf András: A Pannónia ókori földrajzára vonatkozó kutatások áttekintő osztályozása. Ismertető. 1937. (164.)
- Gramberg Nándor: A niši ezüstcsészék. Leletek. 1901. (118.)
- Gerecze Péter: Adalék Szt. Simeon zárai ezüstkoporsójának keletkezéséhez. 1896. (52.)
- Gerecze Péter: Néhány Árpád-kori templomunk 1896. (310.)
- Gimbutas, M.: The Prehistory of Eastern Europe. Irodalom. 1958. (218.)
- Gohl Ödön: A római birodalom pénzeiről. Irodalom. 1894. (368.)
- Gohl Ödön: Régiségek a szabadkai főgymnasium gyűjteményében 1895. (312.)
- Gohl Ödön: Római edények Szabadkán 1899. (290.)
- Gohl Ödön: Kelta és egyéb barbár érmeink technikus sajtáságai. Értekezés. 1901. (351., 403.)
- Gubitz Kálmán: A bodrogmonostor-szegi leletekről. Levelezés. 1899. (264.)
- Gubitz Kálmán: A bodrogh-szigeti Pálos-monostor 1902. (1.)
- Gubitz Kálmán: A bodroghmonostor-szegi sírleletekről. Levelezés. 1902. (338.)
- Gubitz Kálmán: Ásatásáról az „Opoljenik” ősemberi telepen Monostorszeg határában. Levelezés. 1905. (241.)
- Gubitz Kálmán: Ásatás a csókai „Kremenyák”-on. Levelezés. 1906. (446.)
- Gubitz Kálmán: A kishegyesi középkori temető 1907. (346.)
- Gubitz Kálmán: A zombori (Sáponya pusztai) és a kladovói kincsről. 1908. (262.)
- Gubitz Kálmán: Újabb népvándorláskori sírokról a Bácskában. Levelezés. 1908. (419.)
- Gubitz Kálmán: Bácsai honfoglaláskori sírleletekről. 1910. (169.)
- Gubitz Kálmán: A kishegyesi régibb középkori temető. 1911. (122.)
- Gubitz Kálmán: A bodroghszigeti Pálos-monostor építészeti emlékei 1916. (56.)
- Gubitz Kálmán: Középkori trébelőtű és XVIII. századi éremmértleg a Bács-bodrog-megyei múzeumban 1916. (206.)
- Gruics J.: Ismét egy érdekes római mér-földmutató 1871. (94.)
- Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Irodalom. 1964. (139.)
- Györffy György: A IV. Nemzetközi Szláv Régészeti Szeminárium 1964. (238.)
- Györffy György: A honfoglaló magyarok települési réndjéről. Tanulmány. 1970. (191.)
- Hajnal Lászlóné: Textilvizsgálatok mint idő- és helymeghatározó eszközök a régészeti gyakorlatban. Szemle. 1962. (256.)
- Halaváts Gyula: A verseci várról. Levelezés. 1886. (49.)
- Halaváts Gyula: A Lederata-tibiscumi római út 1896. (4.)
- Hampel József: A nagyszentmiklósi kincs. Tanulmány a népvándorláskor művészetéről. 1884. (1.—166.)
- Hampel József: A krásznai római aranyrudak kora és rendeltetése. Értekezés. 1888. (48.)
- Hampel József: Keresztény emlékek a régibb középkorból 1894. (23.)
- Hampel József: A régibb középkor. Irodalom. 1894. (259.)
- Hampel József: Újabb hazai leletek az avar uralom korából 1900. (97.)
- Hampel József: Régiségek a honfoglalás korából 1902. (296.)
- Hampel József: Lovas istenségek Duna-vidéki antik emlékeken 1905. (1.)

- Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Irodalom. 1908. (278.)
- Hampel József: Lovas istenségek Duna-vidéki antik emlékeken 1912. (330.)
- Harmatta János: A magyarországi szarmaták eredetének és bevándorlásának kérdéséhez. Cikk. 1949. (30.)
- Harmatta János: A magyarországi szarmaták történetéhez. Értékezés. 1950. (10.)
- Harmatta, John: Studies of the History of the Sarmatians. Magyar-görög tanulmányok. Ismertető. 1953. (72.)
- Harmatta János: Fehér Géza. Szemle. 1955. (229.)
- Harmatta János: Adatok az avar hring kérdéséhez. Közlemény. 1960. (63.)
- Harmatta János: Kereskedelmi útvonalak a Kárpát-medence, Észak Itália és Görögország között a korai vaskorban. Tanulmány. 1967. (133.)
- Henszlmann Imre: Bács 1870.—71. (2., 25., 49., 85., 309.)
- Henszlmann Imre: A kalocsai érsek ásatásai. 1872. (2.)
- Henszlmann Imre: Bács vidékén tett ásatások eredményei 1873. (38., 57., 73., 89.,)
- Henszlmann Imre: Jakab, bácsi prépost pecsétnyomója 1880. (69.)
- Henszlmann Imre: Honi műemlékeink hivatalos osztályozása. Értekezés. 1888. (138.)
- Hanszel, B.: Beitrage zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. Irodalom. 1971. (117.)
- Hillebrand Jenő: A bodrogkeresztúri rézkori kultúra köre. Cikk. 1927. (50.)
- Hoernes Mór: A praehistória Ausztriában. Értekezés. 1888. (221., 303.)
1889. (45.)
- Hoffiller Viktor: Thrák vallásbeli emlékek a zágrábi múzeumban. Leleték. 1906. (39.)
- Holub József: Pannonia és Dacia Istvánffy históriájában 1912. (39.)
- Huszár Lajos: Újtípusú középkori magyar aranyforint. Cikk. 1949. (89.)
- Iványi Dóra: A pannóniai mécsesek. Ismertető. 1936. (106.)
- Kalicz Nándor: Die Péceler (Badener) Kultur und Anatolien. Irodalom. 1965. (103.)
- Kalicz, N.: Die Frühbronzezeit in Nordostungarn. Irodalom. 1969. (128.)
- Kalicz Nándor: Agyag istenek. Irodalom. 1973. (115.)
- Kalmár János: Az avar nyílhegy 1944—45. (295.)
- Kanitz, F.: Römische Studien in Serbien. Irodalom. 1894. (79.)
- Karácsonyi János: Kik voltak s mikor jöttek hazánkba a böszörmények, vagy izmaeliták. Irodalom. 1914. (52.)
- Kárász Leó: A dettai ékszerek 1896. (226.)
- Kaštelić, J.—Škerlj, B.: Slovanska nekropola na Bledu. Ismertető. 1955. (126.)
- Kemenczei Tibor: Adatok a Kárpát-medencei halomsíros kultúra vándorlásának kérdéséhez. Tanulmány. 1968. (159.)
- Keramoullou, Anton: A régi Makedónok nemzetisége 1934. (163.)
- Klemenc, J.: Ptujski Grad v kasni antiki. Ismertető. 1956. (111.)
- Kralovánszky Alán: Adatok az ún. s-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. Közlemény. 1956. (206.)
- Kralovánszky Alán: Adatok az ún. s-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. 1957. (175.)
- Kralovánszky Alán: Adatok a Kárpát-medencei X—XI. századi félhold alakú csüngők kérdéséhez. Tanulmány. 1959. (76.)
- Krsnjavi, Izidor: Két középkori elefántcsont dombormű 1886. (398.)
- Kuzsinszky Bálint: A nini éremlelet 1887. (260.)

- Kuzsinszky Bálint: Délvidéki és erdélyi múzeumok 1888. (238.)
- Kuzsinszky Bálint: Olasz és horvátországi leletekről a honfoglalás korából. Levelezés. 1896. (68.)
- Kuzsinszky Bálint: Nagybecskerek-i éremlelet 1896. (448.)
- Kuzsinszky Bálint—Finály Gábor: A római birodalmi limes föl kutatásáról Pannóniában. Leletek. 1905. (213.)
- Kuzsinszky Bálint: A legrégebbi terra sigillata edények Pannóniában. Cikk. 1923.—26. (88.)
- Kuzsinszky Bálint nekrológja 1938. (116.)
- Lányi Vera: Szempontok a régészeti analógiák felhasználásának módszeréhez. Közlemény. 1972. (53.)
- László Gyula: Adatok az avarság néprajzához 1941. (175.)
- László Gy.: Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars. Ismertető. 1956. (240.)
- László Gyula: A „kettős honfoglalásról”. Tanulmány. 1970. (161.)
- Lengyel Imre: Konzerváló és tisztítószerek hatása ásatásból előkerülő csontok kémiai összetételére. Szemle. 1966. (114.)
- L. Kovrig Ilona: Adatok az avar megszállás kérdéséhez. Tanulmány. 1955. (30.)
- Makkay János: Adatok őskori plasztikánk déli kapcsolataihoz. Tanulmány. 1959. (123.)
- Makkay János: Adatok a péceli (badeni) kultúra népe vallásos elképzeléseiről. Tanulmány. 1963. (3.)
- Márton Lajos: Az ottlakai őskori aranykincs 1909. (405.)
- Méri István: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. Közlemény. 1962. (211.)
- Méri István: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. Közlemény. 1963. (273.)
- Mezey László: Az aracsai kő olvasásához. Közlemény. 1958. (189.)
- Meyer G.: A Szt. Simon ezüst koporsója Zarában. Irodalom. 1895. (179.)
- Mihalik József: A verseci ötvöslemezeiről. Levelezés. 1899. (34.)
- Mihalik József: Egy zománczott délszláv csatrról. Levelezés. 1901. (237.)
- Milleker Bódog: Versec sz. kir. város története. Ismertető. 1887. (371.)
- Milleker Bódog: Délmagyarország római régiségleletei. Irodalom. 1892. (440.)
- Milleker Bódog: A Duna—Tisza—Maros köz őskori rézleletei 1983. (126.)
- Milleker Bódog: Szerbkeresztúri őstelep. Leletek. 1893. (300.)
- Milleker Bódog: Törökkanizsai leletekről. Levelezés. 1893. (444.)
- Milleker Bódog: A vattinai őstelep 1894. (1.)
- Milleker Bódog: Vattinai leletek a verseci múzeumban 1899. (150.)
- Milleker Bódog: Délmagyarország régiségleletei Irodalom. 1899. (375.)
- Milleker Bódog: Nagy Gáj-i leletekről. Levelezés. 1899. (412.)
- Milleker Bódog: Őskori szobrocskák az Alduna vidékéről 1900. (62.)
- Milleker Bódog: Három aldunai római erőd 1901. (28.)
- Milleker Bódog: Újabb vattinai leletek 1902. (48.)
- Milleker Bódog: Újabb vattinai leletek 1903. (180.)
- Miske Kálmán: Őskori bálványképek Temes-Kubinról. Tanulmány. 1899. (251.)
- Miske Kálmán: A magyarországi Alduna vidékéről való ősemlekek korrendi osztályozása. Leletek. 1909. (130.)
- Miske Kálmán: A magyarországi Alduna vidékéről való leletek korrendi osztályozása 1910. (140.)

- Miske Kálmán: Néhány szó Olaszországban tett tanulmányutamról és az olaszországi befolyásról praehistorikus provinciáinkkal szemben 1914. (285.)
- A. Mócsy: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannen kriegem. Irodalom. 1960. (96.)
- Mócsy András: A Mons Claudius. Tanulmány. 1961. (178.)
- Mócsy András: Scribák a pannóniai kisvárosokban. Tanulmány. 1964. (16.)
- Mócsy András: Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju ilira u praistorijsko doba. Szemle. 1966. (113.)
- Mócsy András: Tampius Flavianus Pannóniában. Tanulmány. 1966. (203.)
- Mócsy András: Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior. Irodalom. 1974. (332.)
- Móra Ferenc: Ásatás a szegedöttömösi Anjou-kori temetőben. 1906. (18.)
- Móra Ferenc: Szegedvidéki leletekről. Levezetés. 1908. (361.)
- Móra Ferenc: Bilisicsi ásatásokról. Levezetés. 1908. (429.)
- Mozsolics Amália: Bronzkori kardleletek. Közlemény. 1968. (61.)
- Musset, L.: Les invasions. Irodalom. 1969. (277.)
- Müller D. H.—Schlosser V. J.: Die Haggadah von Sarajevo. Irodalom. 1899. (142.)
- Nagy Géza: A régi kunok temetkezése. Értekezés. 1893. (105.)
- Nagy Géza: Magyarthoni lovas sírok. 1893. (223.)
- Nagy Géza: A hun-avar és magyar pogánykori sírleletek jellemzése. 1893. (313.)
- Nagy Géza: Butaul zoapon, Biula zoapon 1908. (127.)
- Nagy Géza: A skythák. Irodalom. 1909. (372.)
- Nagy Gyula: Az óbessenyői őstelep. Leletek. 1909. (146.)
- Nagy Lajos: Pelta díszítés a pannóniai kőemlékeken. Cikk. 1928. (68.)
- Nagy Lajos: Egy pannóniai terra sigillata gyár. Cikk. 1928. (96.)
- Nagy Tibor: Az albertfalvai katonai diploma. Cikk. 1954. (10., 104)
- Nehéz Lajos: Milanói Péter szobrász Ragusában 1899. (95.)
- Neudeck Gyula: A quadok pénzei 1883. (83.)
- Neudeck Gyula: Tiberius útja az Aldunán 1894. (114.)
- Niederle Lubor: Szláv régiségek. Irodalom. 1914. (38., 139., 167.)
- Ortvay Tivadar: Dácia és Moesia területén. Tanulmány. 1875. (225., 257., 292.)
- Pálóczi Horváth András: A kunok megtelepedése Magyarországon. Közlemény. 1974. (244.)
- Pašalić E.: Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini. Irodalom. 1963. (149.)
- Párducz Mihály: Adatok a magyarországi szarmaták társadalomtörténetéhez. Cikk. 1952. (39.)
- Párducz Mihály: A szarmaták emlékei Magyarországon I—III. Ismertető. 1953. (161.)
- Párducz Mihály: Szkitakori kutatásunk újabb eredményei. Tanulmány. 1955. (157.)
- Párducz Mihály: Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn. Irodalom. 1969. (133.)
- Patek, E.: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Irodalom. 1969. (131.)
- Pintér Pongrác: Ó-palánkai leletekről. Levezetés. 1899. (47.)
- Pogány Jenő: Gombosi sírmező. Leletek. 1908. (404.)
- Pulszky Ferenc: Magyarország archaeológiája. Irodalom. 1898. (158.)
- Pulszky Károly—Radisich Jenő: Az öt-vösség remekjei Magyarországon. Irodalom. 1886. (160.)

- Radisich Jenő: A zágrábi szenteltvíz-tartó hintője három horganyedzésű képpel.
1885. (102.)
- Radisich Jenő: Nagy Lajos Király kelyhe Zágrában.
1895. (48.)
- Reinecke Pál: A neolitikori szalagdíszes keramika magyarországi csoportja.
1896. (289.)
- Reinecke Pál: Magyarországi skytha régiségek. Leletek.
1897. (1.)
- Reinecke Pál: Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról
1899. (225., 316.)
- Reizner János: A rábéli leletekről. Levelezés.
1891. (46.)
- Reizner János: Magyar pogánykori sírleletek. Értekezés.
1891. (97.)
- Reizner János: Rábéi ásátások
1891. (206.)
- Reizner János: Szegedvidéki leletekről. Levelezés.
1891. (355.)
- Reizner János: Szeged története. Irodalom.
1900. (173.)
- Richthoffen Bolko: A szláv kérdés Magyarország legrégebb középkori archaeológiájában. Cikk.
1923.—26. (138.)
- Ritterling E.: Adalékok az alsó pannóniai hadsereg katonai diplomáihoz. Cikk.
1923.—26. (85.)
- Ritterling E.: Pannonia inferior helytartói (legati pro praetore) Trajanustól kezdve. Cikk.
1927. (58.)
- Roediger Lajos: Koraközépkori lovas sírleletről Szeghegyen (Bács-Bodrogh)
1903. (272.)
- Roediger Lajos: Bács megyei régiségleletekről
1904. (261.)
- Roediger Lajos: A bácsmadarasi tumulusokról
1905. (420.)
- Roediger Lajos: Sánconvulatokról Háromszék és Brassó megyékben
1908. (85.)
- Rómer Flóris: Horvátországi útinapló.
1869—70. (101., 121., 146., 162.)
1870. (141., 157., 180., 197., 226., 250., 275., 294., 314.)
1870—71. (9., 32., 57., 93., 109., 151.)
1871.
- Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. Ismertető.
1927. (222.)
- Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. Az újabb kőkor. Ismertető.
1928. (265.)
- Sági Károly: Adatok a pannóniai császárkori kocsitemetkezések ethnikumának kérdéséhez
1951. (73.)
- A. et J. Šasel: Inscriptiones in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt. Irodalom.
1964. (276.)
- Schreiber Sándor: A Pannóniából indult Lucius Valerius Valerianus „cursus honorum“-a Caesareából. Közlemény.
1967. (59.)
- L. Sellye Ilona: A pannóniai áttört fém-munkák áttekintése.
1940. (236.)
1941. (62.)
- Simonyi Dezső: Pannóniai bolgárok és a kuturgur-bolgárok. Tanulmány.
1964. (194.)
- Simonyi Dezső: Hozzászólás László Gyula a Szláv Szemináriumon elhangzott előadásához. Szemle.
1967. (216.)
- Soproni Sándor: Adatok a Valentinianus kori bélyeges téglák időrendjéhez. Közlemény.
1958. (52.)
- Soproni Sándor: Limes Sarmatiae. Tanulmány.
1969. (43.)
- Soproni Sándor: Beszámoló a IX. Nemzetközi Limeskongresszusról. Szemle.
1973. (107.)
- Szabó Miklós: A pannóniai kelta személynévanyag vizsgálata. Tanulmány.
1964. (165.)
- Szalay Ákos: Az archaeologiai kutatások szervezéséről és az ásátások technikájáról. Cikk.
1928. (1.)
- Százay Antal: Hazai archaeológiánk a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésein (1840—1888.)
1890. (426.)
- Szentkláray Jenő: Csesztregi halom
1880. (217.)
- Szentkláray Jenő: A kumándi ősi sírtemetről
1883. (153.)
- Szentkláray Jenő: A török-becsei római éremleletről
1885. (233.)

- Szentkláray Jenő: A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon. Irodalom. 1909. (77.)
- Szilágyi János György: A katonai súlypont váltakozása a római birodalom háttartományában. Hírek. 1953. (74.)
- Szilágyi János György: Vita régészeti folyóirataink helyzetéről. Szemle. 1956. (219.)
- Szőke Béla: A földbevált üregek kérdéséhez. Cikk. 1952. (95.)
- Szőke Béla: Koraközépkori temetőásatás Jugoszláviában. Szemle. 1956. (91.)
- Szőke Béla: Az avarkori temetők nomád kerámiája. Tanulmány. 1957. (53.)
- Szőke Béla: A bjelobrdói kultúráról. Tanulmány. 1959. (32.)
- Szőke Béla: Az avarok hringje. Közlemény. 1960. (61.)
- Studniczka, Franz: Tropaeum Trajani. Irodalom. 1905. (170.)
- Takács Vilmos: Régészeti faanyagok konzerválása. Szemle. 1962. (109.)
- Tergina Gyula: Horgosi ásatások. 1894. (198.)
- Téglás Gábor: Praehistoricus cinóberbánya nyomok Szerbiában. 1887. (92.)
- Téglás Gábor: A lederata-tibiscumi hadiút Aizis állomásának helyrajza. 1898. (1.)
- Téglás Gábor: Feliratos kő a castellum Onagrinum temetőjéből. 1900. (75.)
- Téglás Gábor: Újabb római fölíratról és Mithras emlékről Szerb-Posenán. 1904. (413.)
- Thallóczy Lajos: A bosnyák címer és zászlókérdés. 1881. (23.)
- Thallóczy Lajos: Alterthümer der Herzegovina. 1881. (196.)
- Thallóczy Lajos: István bán, a Guthkeledi. 1881. (199.)
- Thallóczy Lajos: Katalin bosnyák királynő sírköve. 1885. (328.)
- Thallóczy Lajos: Az Újlakyak síremlékei. Értekezés. 1889. (1.)
- Thallóczy Lajos: Szandály Hránity bosnyák vajda feleségének ereklyetartója Zarában. 1895. (51.)
- Thallóczy Lajos: Gót uralom Boszniában. Értekezés. 1904. (289.)
- Thallóczy Lajos: Bosnyák vonatkozású gyűű. Leletek. 1909. (253.)
- Tompa Ferenc: A neolitikum Bodrogkeresztúron. Cikk. 1927. (31.)
- Tompa Ferenc: Adatok az őskori aránykereskedelemhez. 1937. (49.)
- Tömörkény István: Adai leletekről. 1907. (370.)
- Trogmayer Ottó: Megjegyzések a Körös-csoport relatív időrendjéhez. Közlemény. 1964. (67.)
- Trogmayer Ottó: A Körös-csoport lakóházáról. Közlemény. 1966. (235.)
- Trogmayer Ottó: A Körös-csoport barbotin kerámiájáról. Tanulmány. 1968. (6.)
- Varjú Elemér: A monostorszigeti emlékkő. 1899. (13.)
- Vékony Gábor: A koravarkori keramikatípusok történeti topográfijához. Tanulmány. 1974. (211.)
- Veličković, M.: Katalog grčkih i rimskih terakota. Irodalom. 1959. (105.)
- Vértes László: Kadič Ottokár. Szemle. 1957. (218.)
- Vértes László: Az őskor és átmeneti kőkor magyar szakkifejezései. Szemle. 1960. (68.)
- Vértes László: Az őskor és átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. A Magyar Régészet Kézikönyve I. Irodalom. 1967. (240.)
- Vetterrs H.: Dacia Ripensis. Irodalom. (107.)
- Werner J.: Die Langobarden in Pannonien. Irodalom. 1964. (145.)

- Zalotay Elemér: A prochorovkai temetkezési szokás nyomai az alföldi szarmatáknál. Adatközlés.
1953. (63.)
- Ziehen Gyula: Salonai sírláda a nemzeti múzeumban.
1888. (228.)
- Zlatkovszkaja, T.: Moesia időszámításunk I—II. századában. Ismertető.
1954. (85.)

IN MEMORIAM

Dr. MATIJEVICS LAJOS
(1940—1983)

PENAVIN OLGA

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. december 21.

Egy kollégával ismét kevesebben ülünk az Intézet tanácskozásain az asztalhoz. A nagybetűs „Kaszás“ az ő saját hívására jött el érte; maga tett pontot rövid, de termékeny élete végére.

Egy halk szavú, tapintatos, szerény, közvetlen, együttműködésre mindig hajlandó, segítőkész kolléga, nevelő, kutató távozott körünkől. Olyan személylyel lett szegényebb közösségünk, aki mindig a békés, a békéltető megoldások híve volt, olyan nevelő hagyta itt tanítványait, aki nem sáncolta el magát a katedra bűvös négyszögében, hanem leszállt (az új épületben már nem létező) pódiumról, bement a padok, a diákok közé, egyenrangú társakként vonva be őket az oktatás, az egyetemi élet összetett folyamatába, s aki mindig kész volt segíteni tanítványainak gondjaikban, bajaikban, akár mint tanár, akár mint tanszékvezető s utóbb mint igazgató.

Matijevics Lajos híres volt kitartásáról, szorgalmáról, felelősségérzetéről, hisz mindenki tapasztalhatta, hogy egész pályafutása alatt hűséggel és áldozatosan vállalta az oktatói és tudományos, sőt a közéleti munkát is. Nemcsak nappalait, de éjszakáit is feláldozta, csakhogy eleget tehessen a sok és sokféle feladatnak. Tevékeny közéleti ember is volt Matijevics Lajos. Egyszer összeszámoltuk, 18 közéleti megbízatást, feladatot számoltunk össze. Mindig, minden posztján lelkiismeretesen, becsületesen igyekezett képviselni a közösség és az Intézet érdekeit. Az otthonról hozott és később elsajátított erkölcsi normák egész életében kötelezték; a tudományt, a tudomány művelését sem tudta elképzelni az erkölcsi normák betartása nélkül.

Mint tudóst a közösségi munkába való önzetlen bekapcsolódás jellemezte, számos tudományos projektum, téma munkatársa volt (*Vajdaság helységeinek földrajzi nevei*, ennek a 10 kötetet megért sorozatnak a munkatársa, *a Székely szójegyzék*, *A jugoszláviai székelytelepek nyelvátlasza*, *a Gombosi néphalladák* stb. munkatársa). Matijevics Lajos sokoldalú személyiség volt. Mint író pályadíjat nyert a Magyar Szó novella-pályázatán, tudományos érdeklődése is megoszlott a nyelv és a folklór között. Mint néprajzos több tanulmányt szentelt vidékünk balladáinak, ráolvasásainak, népi mondókáinak, meséinek, egyáltalában a népi szájhagyományozásnak.

Nyelvészként akár a népnyelvről, akár a rétegnyelvekről, akár nyelvtörténeti kérdésekről vagy földrajzi- illetve víznevekről írt tanulmányt, sohasem „íróasztali nyelvész“-ként nyúlt a feldolgozandó kérdéshez, hanem mindig az élő valóság érdekelte, a nyelv és a nyelvet beszélő társadalom közti kapcsolatot kereste. A cél érdekében nem riadt vissza a terepi gyűjtés kényelmetlenségeitől sem, vállalta a fáradságokat. Ő volt az első közülünk, aki az elkülönült csoportok nyelvét, szókincsét, szóhasználatát saját környezetükben igyekezett feljegyezni, s olyan könyveket tett olvasói elé, mint *A vajdasági magyar dialektus* (1972), *Az utca nyelve* (1979). A merész hipotézisek helyett a tények tisztelete olvasható ki mindegyik munkából.

Munkáinak bőséges jegyzékét áttanulmányozva azt látjuk, de a személyes beszélgetésekből is az derült ki, hogy kedvenc kutatási területe volt a víznevek rendszere. Kutatásainak középpontjában valóban elsődlegesen vidékünk víznevei szerepeltek. A tanulmányok és könyvek (*A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei* — 1981, a szintézis igényével készült *Vizeknek szarváról-Vajdaság földrajzi nevei* — 1982.) tanúskodnak a kb. 2000 fel nem használt, gazdátlanul maradt cédula mellett Matijevics Lajos tudományos érdeklődéséről.

A fiatalon elhunyt munkatárs, tanár, kutató — noha aránylag keveset élt — nem hullik ki nyomtalanul sem a mi, sem az utánunk jövők emlézetéből; hírét, nevét mindig fenn fogja tartani a földrajzi sorozat mellett *Az utca nyelve*, *A vajdasági dialektus*, a *Vizeknek szarváról* és a kezdő tanár boldog pillanatainak színhelyéről, Kishegyesről írt több tanulmánya.

AZ INTÉZET
ÉLETÉBŐL

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

Utasi Csaba

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1983. dec. 20.

Szeptember 30-án lejárt az intézeti tisztségviselők kétéves megbízási időszaka. Az Intézet Közgyűlése és a Bölcsészettudományi Kar öngazgatási szervei alábbi munkatársainkat választották meg a főbb tisztségekre:

A Közgyűlés elnöke Pastyik László, helyettese Láncz Irén.

Az Intézet igazgatója Matijevics Lajos, helyettese Jung Károly.

A Tanszék vezetője Utasi Csaba, tanszéki titkár Csorba Béla.

A Kutatórészleg vezetője Veselinović Šulc Magdolna, a részleg titkára Cseh Szabó Márta.

A Bölcsészettudományi Kar Oktatási és Tudományügyi Tanácsának tagjai: Gerold László, Jung Károly, Káich Katalin, Láncz Irén, Reffle Gyöngyi, Thomka Beáta, Utasi Csaba.

A Kari Tanács tagjai: Matijevics Lajos, Molnár Csikós László, Papp György.

Az intézeti Oktatásügyi Bizottság tagjai: Ágoston Mihály, Bányai János, Csáky S. Piroska, Molnár Csikós László, Utasi Csaba és négy egyetemi hallgató: Rajslí Emese, Horváth Edit, Berki Zita, Horti Edit.

Az intézeti Tudományügyi Bizottság tagjai: Bori Imre, Hornyik Miklós, Horváth Mútyás, Jung Károly, Veselinović Šulc Magdolna.

Az intézeti Publikációs Bizottság tagjai: Gerold László, Jung Károly, Matijevics Lajos, Papp György, Pastyik László.

A Hungarológiai Közlemények főszerkesztője Molnár Csikós László.

A Tanulmányok szerkesztője Thomka Beáta.

A névtani füzetek szerkesztője Matijevics Lajos.

A Szerbhorvát magyar kontrasztív nyelvtan c. sorozat szerkesztője Mikes Melánia.

Az Értékezővek, monográfiák c. sorozat főszerkesztője Szeli István.

A Bibliográfiai füzetek szerkesztője Pastyik László.

*

Október elsején nyugdíjba vonult Szeli István akadémikus, Intézetünk rendes tanára. Pályájáról alkalmi ünnepségen emlékeztek meg munkatársai.

*

Október huszonegyedikén tragikus körülmények között elhunyt Matijevics Lajos, az Intézet újonnan megválasztott igazgatója.

Matijevics Lajos 1940-ben született Szabadkán. 1963-ban az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén szerzett diplomát. A Tanszéken 1966 óta dolgozott. *A vajdasági magyar diáknyelvi* című doktori értekezését 1972-ben védte meg. Ez év tavaszán egyetemi rendes tanárrá nevezték ki.

*

A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia együttműködése keretében december 6-án és 7-én került sor a XX. századi magyar irodalom kérdéseivel foglalkozó tanácskozás-sorozat idejére, a történelmi és mitológiai regény kérdéskörének szentelt értekezletére, melynek a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete volt a házigazdája. A tanácskozáson Bori Imre *Füst Milán és a történelmi regény* címmel tartott előadást, Bodnár György, Gerold László, Pomogáts Béla, Rónay László, Szegedy-Maszák Mihály, Thomka Beáta és Utsi Csaba pedig Kaffka Margit *Az Arimathiai*, Szerb Antal *A királyné nyakláncá*, Sánta Ferenc *Az áruló*, Márai Sándor *Erőstű*, Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő*, Mészöly Miklós *Saulus* és Kodolányi János *Boldog Margit* című művéről olvasott föl referátumot.

